

Зорка Стојановић
ОЖИЉЦИ ПРЕБОЉЕНИХ РАНА
Избор из дела Божидара С.Николајевића

Зорка Стојановић

ОЖИЉЦИ ПРЕБОЉЕНИХ РАНА

Избор из дела Божидара С.Николајевића

БОЖИДАР С. НИКОЛАЈЕВИЋ
(1877, Београд - 1947, Београд)

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Стваралачка инспирација, идеја, мотив, за писца је најдражи незвани гост. Покреће бујицу емоција, свакаких, од драгих до недрагих, и односи нас бесповратно у своје океане белих хартија који чекају да буду испуњени словима, речима, драмом. Тако и прва љубав долази тихо, увуче се под кожу, па у срце и стрпљиво вреба тишину да експлодира и одјекне својом етидом у заглуњутим ушима и учини нас вечним дететом, цвета, жари, вене, боли али се памти цели живот.

Тако се, на једном састанку, појавила и моја жеља да приредим ову књигу. Довољно је било да Милисав Миленковић, књижевник из Малог Црнића, помене драму „Милкин кључ“ и Божидача С. Николајевића. Већ сам знала за објављена дела: драма „Догорели кров“, „Песме“ (Прва младост; Снови и јава и Мотиви са Млаве) као и драму из живота „Милкин кључ“.

Универзална (и безвремена) љубав према према мом завичају, и страст према књижевности, учиниле су своје. Одмах сам почела да се распитујем о животу и стваралаштву Божидача С. Николајевића. Николајевићеви вршњаци, много млађи пријатељи и, уопште, људи који су га познавали давно више нису међу живима, тако да догађаји везани за његов живот, егзистирају само у уском породичном кугу. Његова дела карактеришу мали тиражи, ниједно није доживело друго издање и стога је врло тешко доћи до њих. Објављивање ове књиге је мој покушај да се живот и рад, овог значајног писца, спасе од заборава. Ако у томе успем бар мало, мој успех ће бити велики.

Захваљујем Милисаву Миленковићу, Татјани Живковић и Ивану Ј. Петровићу, који су ми доста помогли у прикупљању информација и подржали ме да истрајем и приредим ову књигу.

БОЖИДАР С. НИКОЛАЈЕВИЋ
(1877, Београд - 1947, Београд)

Божидар С. Николајевић, рођен је 1877. године, у Београду, као други син Светомира и Анке Николајевић. Први син Никола умро је као дечак од шарлаха, који је Божидар преболео. (Поживео је 70 година преминуо 1947. године у Београду). Божидар није рођен у старој кући Николајевића, у Вишњићевој 10, која има велику и значајну улогу у његовом животу, него у згради на углу Кнез Михајлове и Карацићеве улице, у којој су његови родитељи тада становали, а која и данас постоји. Божидар је имао четири сестре: Катарину, Јованку, Видосаву, Љубицу и Душана. Катарина је била удата за београдског индустријалца Јарослава Бајлонија, власника парног Млина у Малом Црнићу. Отуда веза Божидара С. Димитријевећа са Малим Црнићем, у коме је често боравио и писао.

У Београду Божидар С. Николајевић завршава основну школу и гимназију. Почео је да студира медицину у Бечу (1895-1896), као стипендиста краља Милана. Међутим увиђа да није рођен за лекара, и прелази на историју уметности, коју студира у Михнену, Берлину и Хајделбергу на Рупрехт-Карловом универзитету, где је јуна 1901. године одбранио докторску дисертацију о црквеној архитектури Срба у средњем веку код чувеног историчара уметности Хенрија Тодеа, под називом “Die kirchliche Architektur der Serbian im Mittelater” (1901), коју је по обичају поклонио свом добротвору краљу Милану.

Николајевић је био писар у Министарству просвете и црквених дела; суплент Ваљевске гиманзије, суплент гимназије у Нишу, привремени доцент за историју уметности на Филозофком факултету у Београду, наставник у Уметничко-занатској школи, суплент Прве београдске

гимназије, књижњичар и чувар геодетског кабинета Министарства грађевине, коресподент српског Пресбирора у Минхену. На предлог тадашњег министра просвете Светозара Прибићевића постављен је за директора земаљског музеја у Сарајеву.

У току радног века, више пута је пензионисан и ре-активиран. Пензионисан је као инспектор Министарства просвете 1947.године. Као разлог честог пензионисања, наводи се његова антипатија према канцеларисјком раду. Према речима његовог сина Светомира, он је радије радио у скромној соби дактилографа и цртача или секретаријату, него у канцеларијама блиставог ентеријера.

Упркос разичитим запослењима, Божидача никад није напуштала жеља да се бави сопственом струком. Када је постављен за директора Земаљског музеја у Сарајеву, у једном интервју сараднику београдског „Балкана“, између осталог каже: „.....али, овај мој понован контакт с правом науком... управо с људима од чисте науке, унео је у мене извесну свежину и, чак неко подмлађивање. Осећам поново вољу за интензивним радом на струци и жељу да према скромним силама још послужим култури нашој...“.

Први штамапан рад Божидача Николајевића је песма без наслова. Песме приповетке, чланке, есеје, памфлете, драме објављивао је у часописима, листовима и другим публикацијама: Будућност, Бранково коло, Подмладак, Босанска вила, Српски књижевни гласник, Нова искра, Нада, Зора, Витез, Правда, Грађанин, Дневни лист, Зора, Светски преглед, Политика, Београдске новине Српско Косово, Видело, Јутарњи лист, Вечерње новости, Воља, Новости, Наша радост, Даница, Илустровани лист, Балканска ревија, Американски србобран, Народна одбрана и др. Заступљен је у Антологији Антологији новије српске лирике, приређивача Богдана Поповића. Уређивао је лист „Видело“.

Код сина Светомира, остали су необјављени рукописи: *Листићи из прошлости* (успомене од 1880-1920.г.), *Црвени барјак* (драма у четири слике), *Краљ отац и краљ син* (драма о убиству Александра Обреновића), *Заре казанџија*, позоришни комад; *Звона слободе*, једночинка, *Преглед српске уметности*, *Мотиви са Млаве*, песме, неколико приповедака и хуморески.

Његова прва збирка *Лирске песме*, објевљена 1898, садржи 44 песме, настале под видним утицајем Змаја и Војислава Илића. Његова друга збирка *Стихови са посветом „Мојој ћерчици Калиопи“* (1907. Издање књижаре Геце Кона). Поред других ту се налази и триптих *По зими*, коју је као и већину осталих песама посветио Анастасији – Стази Јездимировић, девојци из многочлане новосадске грађанске породице, која се налазила у скромним материјалним приликама. Венчали су се 1905. године, имали четворо деце. Овај брак једног угледног доктора и скромне девојке, одјекнуо је као сензација и окарактерисан као „кршење правила“ доброг понашања. Међутим Николајевић је себе сматрао срећним и поносним оцем породице, са којом је уз своју ненаметљиву веру у “у неку вишу правду” пребродио разне недаће.

Објавио је следећа дела: *Богородица у уметности* (1906.); *Догорели кров* (1927); *Die kirchliche der Serben im Mittelalter* (1902.); *Лаж и клевета* (1920.); *Леонардо да Винчи* (1907.); *Лирске песме* (1898.); *Манастир Манасија* (1907.); *Мата Натрапало* (1927.); *Милкин кључ* (1934.); *О минијатурама Мирослављевог јеванђеља* (1906.); *О српској црквеној литератури* (1907.); *О српској црквеној литератури у Средњем веку* (1905.); *Песме. Прва младост. Снови и јава. Мотиви са Млаве* (1928.); *Под Немцима* (1923.); *Поводом једне паскавиле* (1907.); *Радикална странка и Светомир Николајевић* (1907.); *Стихови* (1907.); *Византијска уметност* (1905.); *Заштита културних до-*

бара (1924.); *Земаљско благо* (1927.). Ови подаци су преузети из књиге Српска библиографија – књиге 1868-1944, а касније 1986. године, Српска академија наука и уметности објављује зборник за историју, језик и књижевност српског народа Божидара С. Николајевића, под називом „Из минулих дана“ – сећања и документи.

Велику пажњу, свакако привлаче његове драме „Догорели кров“ драма из минулог Београда, издата 1927. године, од стране Издавачке књижарнице Геце Кона – Београд и „Милкин кључ“ - комад из народног живота (1934), од истог издавача, које се објављују у оригиналу у овој књизи. Поред ових драма уврштене су и „Песме“ (Прва младост; Снови и јава и Мотиви са Млаве).

Драма „Договорели кров“ припада групи социјалних драма, у којој се преплићу судбине две богате породице, од којих је једна на поштен, а друга на непоштен начин стекла богатство. Породицу која вредно и поштено ради стиже прегршт невоља и на крају банкротира. Поенту драме чине речи слуге Марка који тешећи Стеријиног сина, каже: “На тебе дом овај остаје. Нека изгори цео кров, ћеремиде, олуци греде, - темељ, синко не изгоре. Ди је изгорело злато, ма колка ватра да беше! Темељ је овај златан, јер је честит. На њему треба да градиш нову још већу кућу, подижеш нов кров, а ја ћу те служити, к’о што сам служио твог оца. ....млад снажан! А осмољио се и шћућурио к’о они твоји голубови. Иди, разгони их! Нека лете, високо; нека лете!...“. Темељ је метафора за поштење, а од темеља се „кућа гради“...голубови – весници мира, слободе, напретка, победе добра над злим. Драма „Догорели кров“ изведена је београдском Народном позоришту 16. децембра 1927. године.

Будући да је Николајевић био у родбинским везама, са породочиом Бајлони, власницима Млина, често је посећивао Мало Црниће и у тишини стишких

бразда, посматрајући млинаре и сељаке, пунио душу инспирацијом за уметничко стварање. Песме (мотиви са Млаве), објављене су 1928. године и пуне су трептаја лирске душе Николајевића. Он пише о Млину, коњима, Млави, љубави, Стигу, људима из овог краја. Песме су ритмичне, римоване, прожете епитетима, метафорам, компарацијама и пуне неке симболике, која се тек да' наслутити. Упечатљиве су својим темама песме: Пред млином, Ноћ, Стражар млина, Девојачко опело, На друму, Раденков погреб, Горњачка возња, Долазак, Близу села, Покрај њива: „...Мир је, као да је/ неко опште бдење./ Жита, што нас храни,/чисто чујем зрење./ И благослов чујем, што се на Стиг слива, / к'о да Господ лебди/ поврх Стишких њива“.

У Малом Црнићу је на плодним ораницама Стига и уз „буку“ Млина, нашао инспирацију за комад из народног живота „Милкин кључ“, објављен 1934. године, и који никад није изведен у позоришту.

Предање говори о самом називу потеса Милкин кључ, који и данас постоји у Малом Црнићу. Постоји веровање да су за време Турака, обале реке Млаве и њиве поред ње биле запуштене, тако да су људи избегавали да ту пролазе. Корито реке Млаве наликовало је кључу. У том делу се удавила млада девојка из Батуше, оближњег насеља, због неузвраћене љубави и по том догађају ово место добија име Милкин кључ и за малоцрнићане постаје мит. Сви су зазирали од тог места, али су га и поштовали. Сваке године на Илиндан, окупљале су се девојке у најлепшим хаљинама и венчиће од цвећа бацале у Млаву, у знак захвалности, јер су веровале да Милкина душа чува овај крај од свега што је лоше. Доказ за то је преображај хајдучког ‘арамбаше Мргуда, који је одустао од хајдуковања, јер ју уочи Илиндана сањао поворку девојака у Милкином кључу и међу њима познао своју покојну кћер. Пробу-

дивши се, изговорио је речи: „...Ђери моја, златна јабуко, погледај ме! ...Избави ме... голубице. И био је избављен.

Чини ми се да су ове три књиге међусобно повезане и да су нам у време стварања, казивале будућност, али наши преци то нису разумели. Можда ће поновно објављивање, допринети оживљавању и сећању на уметничко стварање Божићара С. Николајевића, и доприноса развоју српске културе.

Зорка Стојановић

ДОГОРЕЛИ КРОВ
ДРАМА ИЗ МИНУЛОГ БЕОГРАДА

ДОГОРЕЛИ КРОВ
Драма из минулог Београда

Л И Ц А

СТЕРИЈА НИКОЛИЋ, трговац-болгација на велико
КАТАРИНА, жена
НИКОЛА, син
АГНИЦА, неудата кћи
СВЕТОЗАР КРСТОВИЋ, проф, Велике Школе, зет
МУАРЕМ, имам Барјак џамије
МИЈАЈЛО ТЕРЗИЋ, богат тргавац
ПРЕДСЕДНК ВАРОШКОГ СУДА
ПЕНЗИОНЕР
НОВИНСКИ ИЗВЕШТАЧ
ТОША, бакалин
ПРВИ ТРГОВЧИЋ
ДРУГИ ТРГОВЧИЋ
МАРКО, слуга код Стерије
СЛУЖАВКА
СТАРИЛИ ОДАЦИЈА СУДСКИ
МЛАЂИ ОДАЦИЈА СУДСКИ
КРОЈАЧКИ ШЕГРТ
ОБУЋАРСКИ ШЕГРТ

Два судије, деловођа суда, трговчићи, Цинцари,
Јевреји, два момка, жене.

Догађа се у Београду седамдесетих година. Први чин
у Стеријином дому на старом Дорћолу; други: у варошком
суду и код Стерије; трећи: код Стерије.

ПРВИ ЧИН

У дому Стеријином. Типична господска кућа старог Дорћола. Позорница представља простраму одају. Десно од гледалаца пенџер, с гвозденим бело обојеним решеткама. Широм је отворен, тако да у одају продиру гране расцветале зове и стабљике белих и црвених ружица. У повећој саксији, крај прозора, зелени се још непроцветали босиок на дрвеним приткицама. Мало даље издубљен је у дувару долап за посуђе. Бела, двокрилна врата долапа татворена су попречке гвозденом полугом.

Лево од гледалаца воде двоја врата у побочна одељења. У дну је отворен кућни доклат, кроз који се види велика старинска, „турска“ башта, с високим османлуцима и воћкама: шљива, кајсија, дуња, дафина, дудови. У крајњој перспективи се распознају плаве филарете, с црвеним шиљцима, и један део зида суседне баште, с аркашициком.

Између она двоја врата, лево, налази се подужи миндерлук. На њему су уски а дугачки, шарени јастуци. Застрт је туреким ћилимом који допире до патоса. Десно масиван орахов орман и на њему, озго, тегле слатка и разног компота. У средини је сто за обедовање, покривен шареним чаршавом (бошчом), а на сред стола срамали - „ауфзац“, из ког су се пресавиле узбране гранчице процветале дафине. О зидовима вије старинско огледало у широком позлаћеном раму, један разапети Христос извезен од разнобојних перлица, неко старо „уверење“, и ш. д. У једном углу раф с укориченим књигама.

Време је летње, пред сунчев смирај. Дневна се светлост неприметно разблажује и поступно, сасвим лагано гаси. Осећа се у ваздуху сва миомирна интензивност једне пристигле природе која сад буја.

Чује се споља звиждање у прсте и тапшање: то разгоне голубове, да се све више „уздигну“, како би отпочели своје превртање кроз ваздух. Весели усклици младежи. У перспективи, с часа на час, пролепрша на високој мотки велиа крпа којом се голубови расипашују и одржавају на висини.

1

Катарина (До 50 година, средњег раста, црномањаста, правилних црта. Отмена жена. Носи се оновремски: црна дуга сукња „на карнере“, „лајб“ такође дуг и широких рукава; око врата до средане груди бела свилена марама, причвршћена на саставцима једним породичним медаљоном. На глави алев фес, обвијен курјуком још бујне косе, с ћилибарском иглом изнад чела. У целој њеној појави и бићу њеном, на први поглед резервисаном и неприступном, има нечег што сведочи о интензивном животу једне дубље и осећајне душе. Тужна је, забринута, види се да је море тешке бриге домаће. Ушла је кроз лева врата, распрема узгред, махинално, јастуке на миндерлуку и столице око стола, па одлази на доклат и довикује заграјалој младежи напољу)

Што подигосте толику алабуку с тим вашим голубима. Шта ће рећи комшилук? Никле, еј Никле не ларми толико: ћира Матија је болесна. (Враћајући се с доклата) Ех, и ја, опет, немам друга посла. Нека их, млади су; ако сад неће, кад ће? (Прилази прозору и омирише руже. Уздане дубоко) Једва чекам да дође Стерија. Вечерас има да се зна: збија ли ћир Мијајло само шалу, или баш хоће да нас унесрећи. (Као саму себе уверава о противном.) Ах, не,... не! Ди би такав домаћин, такав један газда човек одрекао да му је Стерија дао паре! Па... још... наша се Агица воли с ћир Мијајла сином, деца су готово верена, Треба скоро и свадба да буде. (Разгрће гране па прозорским решетка-

ма и, утонула у мисли, гледа напоље. Из авлије се чује: „дај бошчу, ене падају дарчин и канарија; брже да се не разбију”. Служавка утрчи и нагло однесе чаршав са стола. Катарина није то ни приметила) Свадба!.., Аго, удавачо мајкина, хоће ли те мајка видети к’о невесту? (Вади из недара рубац и отире сузе. Улази од доксата Тоша бакалин).

2

ТОША (Ћелав, ситан, безизразан. Превалио четрдесету. Жмирка и прави се „васпитан”; меша стране изразе. У његову држању има извесне злурадости ћифтице према незгоди великога трговца, али страх да не буде лично оштећен, чини те не напушта став зависног малопродавца)

Пардон што вас штерујем.

КАТАРИНА (Погледа га с неусиљене висине, и прибравши се у моменту, понуди га да седне.

Је ли добар абер, газда Тошо?

ТОША (Чекајући да прво она сене, Да вид’те па и није најбољи. У чаршији се ваздан којешта говори. Знате, због оне кавге накјуче код „Гушанца”, између ћир Мијајла Терзића и Вашег ћир Стерије. Наравно, није ни чудо, такви гросисти, две највеће болте, па конкуренција,.. хм, да.. шта оно хтедох још рећи? А, јест’: баш се и ја задесих тог сефера код „Гушанца“. Седим вам ја, тако, у ћоше. Није мени место с тако труле газде. Седим и срчем моју кафу кајмаклију, с полак парче шећера, к’о сиромачовек. А они, по обичају, играју „џамдара“: ћир Стерија, у речи стојећи Мијајло, Були банкиер и ћир Антоније Пајовић. Лупају картама и зачикују се, а ћир Стерија, како га је Бог дао, тресе вицови к’о из рукава и вади сваки час златну табакеру, из које је, вели, још само блаженопочивши књаз Михаило пушио. Кибицери се искривише од смејурију. Тад, наједанпут - да ме питате сад, не умем Ви казати,

крошто и зашто — поцавелъаше се Ваш ћир Стерија и господар Терзић. Те овам' те онам', настаде, бога ми, критичка ситуација. А кад ћир Стерија, гласно да га је могао и сокак чути, помену суму од четир' хиљале дуката, што даде ћир Мијајлу да у Бечу плати за њега вересију и нов му јеспап поручи, ћир Мијајло, црвен к'о рак, дрекну: лажеш Цинцарине! Ми сви занемисмо као заливени. Настаде у кафани тајац, да се с Барјак џамије чуло како мујезин гласи акшам. Сви смо очекивали да ће се газда Стерија бранити и (Удари гласом) одбранити, Јербо... хм, да није, да кажем, кавалеријски - обедити таквог газду, као господар Мијајло што је, пред публику...

КАТАРИНА (Устане нервозно, једва савлађујући се)

А Стерија, шта је он одговорио?

ТОША (Ћипи истовремено)

Он је само рекао: „бити Цинцарин није резил, али је резил бити лопов“. Само толико рече, тресну паре за кафу и карте и, да простите, плуну на ону страну где је ћир Мијајло седео.

КАТАРИНА (на чијем дицу сину онај варочит, жена-на својствен, израз задовољене сујете, поноса и пркоса)

Па то није вишта лоше, газда Тошо! Ја сам замишљала много горе.

ТОША Ама тако је, ћира Катарина, имате резон. Само му се нешто много зуцка кроз варош: даје цела ствар са те четир' хиљаде дуката, онако... хм... како да се изразим, извинте, као нека ујдурма ћир Стеријина; то јест', да је он то удесио тако навлаш, пре но што преда кључови у трговачки суд.

(После ових речи Тошиних настаје кратка, мучна почивка. Катарина гледа нетремице у Тошу, а овај, ушепртљен, избегава њен поглед и звера наоколо. Упадају преко доксата Агница и Никола).

Агница је 20 година Вижљаста црнокоса, бледолика лепотица, с туберкулозом у развоју, милозвучна гласа, који је повремено исрекидан типичним кашљуцањем грудоболних. Коса јој је у дебелом курјуку обвијена око главе, а кратке „шишке” осенчују чело. Одело јој је отворене боје, чарапе беле, ципеле плитке црне, са „шпанглама”.

Никола 18 година. Кршан и леп младић; кицош. Носи панталоне узане до колена, а при дну толико широке, да само врх од ципела вири. Још је лакомислен, али добар.

АГНИЦА Чекај се само док дође тата. Како те није срамота: толики зимзов, а још носиш рипиде и пушташ змајеве. Помисли мама, опет ми је поцепао сукњу за реп змају. Све чарале је по кући испарао место канапа.

НИКОЛА Ајд’ не лупај! Лаже, мајка, тако ми овог крста (Прекрсти се).

КАТАРИНА (Није ни обраћала пажњу ва њих. Тоши)
Јесте ли имали још што да ми кажете, газда Тошо?

ТОША Ништа, ништа молим. Управо, хм... овај, кад сам Вас већ алармирао у Вашем домаћем комодитету, имао бих, знате, онај рачун. Остало је нешто од прошли месец, па се сад, да смо живи и здрави, накупило. Знате млади господар Никле (Прети токорсе према Николи, коии се у једном углу препире нешто с Агницом) узимао је са своји другари више пут жути’ шећер и рокчићи, Али то су ситна посла: цео дуг (Вади из цепа забелешку) 366 гроша и 20 пара чаршинских.

КАТАРИНА (У неугодној ситуацији, прилази Агници и Николи да се посаветује ради исплате дуга бакалину. Прикривајући бол, али отсечно и да не чује бакалин)

Никле, донеси паре што ти отац даде јутрос за голу-барник.

НИКОЛА Ево, ево одмах, сад ћу (Оде лево),

КАТАРИНА Како иначе посао, газда Тошо?

ТОША И овако, и онако.

АГНИЦА Имате ли још од оних налиселих шећерлема? Сећате л' се: њих сам највише волела, док сам још ишла у основну школу.

ТОША Знам, знам кад Вас је увек водио у школу слуга Марко... Немам више те сорте, ал' сад тек имам за Вас fine бомбоне, од чоколаде, филоване с рум изнутри. Оне простије нису за Вас. Њих поједе Марковачки вашар код Палилулску цркву.

НИКОЛА (Враћа се с новцем, Полако Катарини)

Овде има четири стотине гроша.

КАТАРИНА (прилази Тоши)

Да, да, рекосте, елем, 366 гроша и 20 пара. (Николи)
Плати, Никле, рачун газда Тоши!

НИКОЛА (Мало узбуђен, као постиђен) Ево (Прилази Тоша и с извесном ужурбаношћу изброји му новац)
Извол'те, извол'те. Је ли толико?

ТОША (Повлађује)

НИКОЛА Ми смо с Вама врло задовољни, газда Тошо! И даље ћемо пазарити код Вас.

ТОША (Клања се) Хвала, хвала ћир Никле!

КАТАРИНА Не, не, „ћир“ је Стерија, а Никле је господин.

ТОША (Смешка се. У њему се тога тренутка мешају љубазност и подлост)

Ко год плаћа, тај је за мене „ћир“ - (Одлази).

НИКОЛА (Још увек збуњен, погледа у мајку и пружи јој остатак новца)

На ти, мајка!

КАТАРИНА Мани то! Отац ће вратити теби и оно што си дао.

АГНИЦА (Детињски пркосно, али с пуно сестринске љубави и осећањем тежине ситуације) Већ нема, баш му треба нов голубарник!

НИКОЛА (После оног првог удара у његову младоме животу, и као да је наједанпут дозрео, — одлучно)

Не треба, наравно да не треба.

(Улази споља Светозар).

4

СВЕТОЗАР (Тридесетих година. Висок, плећат, широка чела, с густом смеђом косом „на горе” и пуначком жутом брадом. Оличење здравља, даровитости и високе памети. Мек, велики шешир широког обода; књиге испод пазуха. Пун је неке унутарње снаге, која се манифестује у нешто незграпним покретима и чврстоме ходу. У породици, којој припада као зет, воле га и решпектују сви. А и њему су чланови те породице постали блиски, по некој недокучној тајни што сродне душе интимно спаја. Школовање на страни развило је још јаче његову јаку индивидуалност, и дало његову погледу на живот и људе тачну посматрачку оштрину. — Оставља књиге и шешир на сто, и прилази Катарини, Агници и Николи)

Шта је, какву заверу кујете ви, ту, цинцаријо, а? (Смејући се загрли Николу) Како твоји бејази, кулаши, бозови, пембе, - а, голубару дорћолски? (Агници, братском нежношћу, милујући је по коси) Тебе ћемо у Швајцарску. Одвешћу те ја. Има тамо дивно једно место, лепше много од вашег Дорћола; у вазда снежним брдима. Па не знаш кад је чаробније тамо: да ли кад се рађа сунце или кад залази, као ово сад, — онамо, иза Дунава... Море, коме ја причам. Знаш ти то и сама. Читали си ти путописе Љубе Ненадовића, је ли? (Агница потврђује, кашљуцајући) Па Неш нам се вратити отуд оваких образа (Показује шакама) и румена, румена,... као ова ружа (Откине једну црвену ружицу с прозора и да Агници. Катарина уграби моменат кад је не виде, те обриса сузе).

НИКОЛА Море, што јој дајеш да се још више залуди за оног њеног Милорада! Мисли да од Милорада Терзића нема лепшег младића у Београду, зато што недељом носи цилиндер. Ако му је тата богат, - па,... чудна ми посла!

АГНИЦА Ћир Мијајло је татим пријатељ.

СВЕТОЗАР (Намршти се, за себе) Она и не зна још, шта се дешава. (Гласно: Лако ћемо за то; главно је да ти потпуно оздравиш.

КАТАРИНА (Прави нервозне покрете)

Ајде, децо, изађите! Имам нешто насамо да говорим с вашим Светозаром. Не морате ви баш све чути, (Ашица и Никола, излазећи, загрле Светозара. — Кратка почивка. С поља допире птичји цвркулт и голубије гукање, а чује се на даље и певушење, праћено тамбуром. Док се Светозар замајао око кљига у рафу, код Катарине се збива тешка душевна борба. На послетку се одлучи) Морам ти се изјадати, Светозаре. Ти си учио високе школе, паметан си, сви те волимо као најрођенијег, па сад да гледамо заједно ако вајди што. Прети нам, сине, големо зло и несрећа. Знаш Стерију: остаре, а памет не стече.

СВЕТОЗАР Немате право, мајка. Отац је по природи човек необичне памети. Он је управо један од најпаметнијих људи данас у Београду. Баш ту неко вече, у једном друштву професора и списатеља, Ђура Даничић који долази у вашу кућу, говорио је с правим усхићењем о ориђиналном самоуку Стерији Николићу. Није се могао надивити, да је од Цинцарчета македонског и болтацијског шегрта постао човек који чита неуморно, абонира годишње ложу у театеру и зна на изушт читаве странице из Илијаде, Горскога Вијенца и Вукове Збирке народних песама. Па, после, Ваше кћери говоре францески, немачки, познају лепу литературу, свирају клавир — све је то његова заслуга, његов труд,... његова (Наглашује) памет.

КАТАРИНА (Дирнута)

Ниси ме разумео. Не кажем ја да он није памет стекао, ту коју ти мислиш. Има он много од ње, — знам ја то; али ону памет — ону другу... како да ти кажем? (Напреже се да нађе израз) Ех, кад човек није изучен.

СВЕТОЗАР Памет чаршије и ћепенка, — хоћете да кажете.

КАТАРИНА Јест', то, то... то нема мој Стерија. Он збија шалу, тера неке своје вице; а ја сам се због тога тол'ко пута жива појела; мисли, сиромас, да му они које засмејава, само добра желе (Као љути се, али је, очевидно, под плимом пробуђене љубави и саучешћа према мужу, и готова да бризне у плач) Лаковеран је, лаковеран, Светозаре,... као дете.

СВЕТОЗАР (Нежношћу зета који је рано изгубио мајку, па је синовљу љубав пренео на ташту, — приступи јој и загрли је)

Јер је поштен, мајка. Родио се поштен, шта ћете, Неки људи дођу тако на овај свет с нарочитом меком талијом. Роде се, злопате, створе ни из чега све... кућу, башту, разгранату трговину, образују децу, шале се, смеју и — нису срећни, овде, на земљи. Тако им је записано у тефтер, само не у овај из чаршије, него у онај општи, велики, огромни тефтер, који се не види, али у коме смо сви забележени по највишој правди. Сваки у њему има своју нумеру и своју рубрику, а исплата се врши ко зна где и кад... Мислите ли, мајка, да у тај тефтер није одмах уписано: како Мијајло Терзић пориче да му је Стерија Николић, при поласку „беле лађе“ за Беч, дао четири хиљаде дуката, — пориче зато што честити Стерија, дајући му паре, није тражио од неваљалца никакво писмено.

КАТАРИНА (Изненађена)

Зар си чуо већ? А ја мислила да још ниси дознао, јер нема те два три дана код нас.

СВЕТОЗАР Говорило се о томе јутрос у нашој професорској канцеларији. По Београду се магиовено рашчују много ситнији догађајчићи, а камо ли једна тако крупна афера, па још (Иронично) из главне чаршије. Ми смо још паланка, где цео свет испира уста водом из туђих чаша.

КАТАРИНА (Одмане руком, у знак да се слаже)

Право велиш. (Замисли се опет) Скоро ће мрак. Зашто се задржао толико? (Над авлијском капијом зазвони звонце) Је ли он? (Иде махинално ка донсату. Отуд се појављују обућарски и кројачки шегрт. Носе неке плаве цедуљице).

6

ОБУЋАРСКИ ШЕГРТ (Брзо као чегрталка)

Посл'о мајстор Спаса рачун: штифлетне што је првијо за госпојицу Агницу, ударао пенцета на сви по кући, и ...

СВЕТОЗАР (Кројачком шегрту)

А твој рачун? Дај овамо! (Узама оба рачуна) Шта има да се плати твом мајстору?

КРОЈАЧКИ ШЕГРТ Јака, сомотска нова, на ћир Стеријин капут. П'онда што смо превртали панталоне госпо'н Никла, и прали ги са бензин; и госпо'н Никлов капут од једну форму на другу, и нов тур на слугу Марка. П'онда...

СВЕТОЗАР (Даје му знак да престане. Проверивши оба рачуна, плати) Ево и вама неки марјаш. Севајте! (Шегрти се весело и журно удаље. Јетко, више за себе) Свезнајућа чаршија!

КАТАРИНА Што си ти платио?

СВЕТОЗАР (Жовиално) Пун сам пара! Данас смо баш примили плату. Двадесет шести је данас!

МУАРЕМ (имам Барјак џамије, ступа на доклат. Висок, витак, проседе браде; плавих очију, крупних и ватренх. На глави бела свилена чалма, дуг огртач од зелене свиле. Господски Турчин од главе до пете)

Акшамдер хајросум! Добра вам вечер! (Рукује се срдачно са Светозаром и Катарином која му приноси столицу) Нема нам још господара Стерије, а шћах нешто проегленисат' шњим. Нешто (Наглашује) важно.

КАТАРИНА (Узнемири се)

МУАРЕМ (Примети)

Ех... де, што ти је женска глава! Па баш и да је, 'нако важно, — све је за човјека. Од к' смета не побјеже. Хеписи бир, (Завије цигарету, стави у дугу ћилибарску мундштиклу, запали и увуче дубоко неколико димова. Катарини) Валах, добар ти је човјек, предобар. Батали што сокак блебеће. Све нека буде, дом овај не мере пропаст'. Нахранила се ту многа сирота и огријао многи убоги. Познам ја твога Стерију, добро га познам.

СВЕТОЗАР Јесте ли за кафу, ефендија?

МУАРЕМ Ејвала, професоре, ал' морам ит'. (Вади сат) Вакат је езен дати. Него, доћи ћу ако узмогаднем но акшаму. Па... здраво ми буд'те! (Одлази).

СВЕТОЗАР (Погледавши на сат)

Морам ићи и ја. Имамо седницу у партијском одбору. Доћићу опет после вечере. Прилази столу по шешир и књиге, па застане, превлачи руком кроз густу косу. Као нешто премишља. Треба да каже главну ствар, због које је и дошао, али не зна како. У њему се збива, тога момента, онај недефинисан и само код вишег човека могућ процес: кад, по цену сопствених интереса, треба целу кућу спасавати а не увредити њену осетљивост. То више није добро-

чинство, већ самопрегор. Зато онај који ту жртву приноси, — нема и не осећа потребу да има представу о величини жртве. С тога се виши људи обично сплету при том, док нижи људи нису ни способни за такав гест. — Катари-ни која је дотле нестрпљиво гледала кроз прозор) Мајка, мислим нешто сад, шта ће учинити отац ако газда Терзић остане при својем порицању?

КАТАРИНА (Отсечно)

Тужиће га. Нека се арамија закуне ма јеванђелије, да му Стерија није новац дао.

СВЕТОЗАР Па?...

КАТАРАНА (Разјари се као тигрица)

Како: па? Па нека му и чукун унуци испаштају његов грех. Нека му пиле у авлији никад не дорасте ни петак ни кокош, грозд му на османлуку никад не дозрео, никад не стигао да омирише босиок ни ружу. Нека... (Подигне стиснуте песнице, али опхрвана гневом и болом, сакрије главу и гласно зајеца)

СВЕТОЗАР (Исврва изненађен и дубоко ганут ерупцијом Катаринова бола, прибира се поступно и стиче поново пређашњу речитост)

О брате, шта је ово вечерас! На шта ће изаћи ово?... Мајка, немојте, молим Вас. Ја сам Вам зет... ево шест година већ, и не видех да плачете. Ви да плачете, Ви (Испрује се и постаје већи но што је) која сте као девојче запамти-ли зулуме по Македонији!... Него, говоримо хладно. Мо-рамо најпре водити рачуна о Агници која воли Милора-да. Најмањи би потрес био за њу катастрофалан. Доктор Брил рече ми синоћ у „Старом Здању“, да се мора одмах водити. Нека отац мане и тужбу и суђење. Неће, верујте, бити ништа од тога. Мијајло је новац украо, то је његов главни грех. Зашто, онда, не би учинио и споредан грех, — зашто се не би криво закleo да није украо? Лопов и кривоклетник су близанци. А грех се за грехом ваља. Није

то њему ни првина, нити ће бити последњи пут. Мало је у вас кућа, као ова ваша — наша, ајде да кажем — која је нешто стекла, а нико не може рећи: да су њену трговачку тековину пошкропиле туђе сузе или да је попрскана крвљу нечијом. А то тек више вреди од четири хиљаде дуката. (Кратка пауза. На Катарини се види да су је Светозарове речи освојиле и охрабриле. Она очекује продужетак говора његова, слути да би он могао бити спасилац ситуације и да ће тек сад изрећи оно што је главно. Светозар, међутим, понесен бујицом опсервација, својствених човеку од књиге, довија се како да се врати на стварност) Зато смо се Анка и ја... (Потпунце неусиљено, готово весело) Да ли је та моја жена, Анка, боља кћи или жена, — ја не знам, право да Вам кажем — договорили... то јест нисмо смо се ни договарали — него, ево (Извади из унутрашњег џепа црвено укоричену уложну књижицу, с грбом кнежевине Србије)... ово је њен мираз код Управе Фондова... таман четири хиљаде дуката и неподигнута камата за шест година. Реците деди Стерији, да је то од његових унучића, а деда ће им... наравно, наравно... двоструко вратити. (Погледа опет сат, узима најжурније шешир и књиге) У, у, ала ја закасних (Одјури кроз доклат).

9

КАТАРИНА (У недоумици, не стигавши ништа да одговори, метне књижицу у недра. — Служавка, долазећи с лева, носи о десном рамену обрамицу с две црне тестије и лимену канту у левој руци. Одлази преко доклата по воду. — Летњи сутон хвата се нагло. Румен зашлого сунца облила целу околину. С минарета Барјак џамије одјекује звонки пој муџезинов у акшам: „Алах екбер, ла илахе илелах”. Чудан, и тужан и свечан, тренутак. Као да струји прошлост и њене традиције, и чисто се осећа присуство неувдљивих, ишчеалих бића која оживљују. То стари Дорћол иде у сус-

рет својој чаробиој летњој ноћи: мирисаће јорговани и дафине, ашиковаће се под пенцерима, керови ће лајати у авлијама и разлегаће се негде, пред кафаницом Ацином, Ђозином или Талетовом: „Ој Дорћоле, мали Цариграде”, или:

Ој Бога ти, сива птицо,
соколе,
Не летиш ли из те Босне
поносне,
Не виде ли лепу Фату
у мајке?

А они који су несрећни, плакаће да их нико не види).

СТЕРИЈА (Ступа на доклат. Повисок, коштуњав, шездесет му је година. Одмах се осети, да је главна личност. Носи дуг црн герок, с јакнм од црног сомота. Од левог до десног џепа, на прслуку, златан ланац, с крупним и златом опточенм рубином у средини. На глави угасито црвен — бордо — фес и плава кићанка. У левој руци крупне ћилабарске бројанице. У целој појави и бићу његову има нечег безгранично неусиљеног, природно ведрог, па ипак нешто што чини да у том човеку осећате једну величину. Он је сјајан тип маћедонског печалбара најбоље врсте, који је све сам постигао и створио. Живот га је одвео у трговину, али му она није постала средство за богаћење, већ његова мисија живота. Стерија Николић био би снажна појава и као научник, државник или војсковођа, — да је, нешто, којим од тих путева отишао. — Прилази огради доклата, и у пола окренут леђима публици виче)

Марко, о Марко... чујеш ли, амана ти?!

ГЛАС МАРКОВ (Из дубине авлије)

Чујем, чујем господару, чује те цео Дорћол!

СТЕРИЈА (Насмеје се)

Да метнеш катанце на капије, резу на ар-капицик и пустиш са ланца Амидора и Фиделу. Је си л' напојио керове; врућине су, немој да побесне. И да ми никог не пушташ у кућу, сем Муарем ефендије и нашег Светозара, ако куцају (Улазећи) Не треба ми нико други,... нико с поља, са сокака. Не осећам се добро; жига ме нешто, ту, око срца. Довде ми дошло све (Показује подгрлац), сит сам свега. (Растужено) А и себе сам сит (Катарини)... само не тебе и наше деце. Како је Агница? Је ли долазио доктор Брил? Шта каже, молим те,... шта каже?

КАТАРИНА (Брижно)

Исто, што и увек: да треба дете водити на планински луфт, у гору. Светозар хоће да је води пошто по то у Швајцерску... неко место, како се зваше?... На „Д“ беше.

СТЕРИЈА Давос, - кад није Дорфол... Треба да иде што пре. Ово друго, све друго нека испадне како хоће, нека буду турфа посла. Разбираш ли, Катарина: ово све; она моја болта тамо, и све што сам спечалио, од како с покојним оцем добегах обескућен у нашу Србију, па до данас кад сам пред стециштем: — сав мој труд, моја тешка замука нека оду (Рашири шаку и снажно дуне преко длана) овако. Само моје Агче да ми оздрави. Ако том детету, недај Боже (Подигне фес и прекрсти се) буде што, ја, да знаш, то нећу преживети.

КАТАРИНА Она би радо ишла. Жели, сирота, да оздрави што пре, због (Застане, посматра Стерију молећиво неколико тренутака, зграби му руку и пољуби је)... због Милорада.

СТЕРИЈА (Као муњом ошинут, али се брзо прибере. Одлучношћу човека који је на чисто с нечим)

О томе не троши речи. Речи се неки пут штеде, више но паре. Марјаш је некад већи него точак, али реч може да буде већа од целих кола... Између мене и Милорадовога

оца готово је вечерас во вјеки вјеков. Ми ћемо на суд, ако Бог да.

КАТАРИНА (Несигурно, замуцкујући, осећа да је све узалуд пред гвозденом одлуком његовом)

А Светозар, опет, мисли да од суда неће бити вајде. Каже: кад је ћир Мијајло затајио новац, он ће се и заклетити да није. И... вели још: да се не судиш, него дали ти... видим: ти ћеш се љутити ... он и Анка њихову уложну књижицу (Поуми да извади књижицу из недара).

СТЕРИЈА (Увећен до дна душе у своме поносу, плане али се брзо смири. Више је ожалошћен, но срдит)

Зар си ме после толико година тако слабо упознала! Видиш, Светозар се бојао да ми лично понуди, јер и ако је добар, зна колико би ме заболело. Мени је раније Михаил, књаз (Скине фес и баци на сто) - вечна му памјат! — нудио да ме власти помогну скупити вересију по внутрености, (Поносито) а ја не хтедох. А сад да узимам натраг мираз наше Анче, да у цеп ваших унучића завучем своју (Отаре сузу из ока, пригушено, плашећи се сам онога што ће рећи) банкротску руку. (Привидно се развесели) Бре, Катарина бре, за тој ли лудовах за теб', а толике се хануме и буле отимале некад о мене, — некад, кад беше пусто турско, а ја не овако елћзв и овако бео (Повуче се за чуपर्ке).

КАТАРИНА (Плаче).

СТЕРИЈА Де, остави се, да ти кажем сад нешто много весело. Кад сам малочас пролазио поред Сака чесме, стигне ме наш комшија Мита Мисирлијћ јурист, син ћира Матијин. Синоћ јој палили свећу, а данас каже баба: море, кад не умрех кад ми је покојник банкротирао, нећу ни сад. (Смеје се преко срца и осврће се) Ово се већ сасвим смркло. Кажи да се постави за вечеру и зови децу.

КАТАРИНА (Одлази лево. — Мало после улази служавка и застире сто белим чаршавом. Затим доноси два

упаљена фоноса. Замајала се око постављања трпезе, носећи тањире и „есцајг“ из долапа у десном зиду. — Ноћ осваја. Попци цврче. Чује се лавез паса и протегнут звижд неке лађе на Дунаву).

СТЕРИЈА (Сео у зачеље и заронио главу у обе руке, Мичу му се рамена неприметно, као кад се тихо плаче).

ЗАБЕСА.

ДРУГИ ЧИН

ПРВА ПРОМЕНА

У варошком суду. Пространа судница. Лево у дну велики дуг сто, застрвен зеленом чохом. На њему акта, законници, повеће ручно звонце, прибор за писање, и т.д. Три столице. За деловођу засебан сточић. На трећем малом столу, испред судијског, лежи јеванђеље, повезано у корице од црвене кадиве и у угловима сребром оковано. С обе стране неупаљене свеће, а крај јеванђеља овећи сребрни крст.

О зиду, позади судијског стола, виси бојена литографија младога Књаза Милана, до колена, у плавој униформи, с орденима и црвеном лентом преко груди. Књаз држи у левој руци шлем с белом бариунастом перјаницом.

Повише дрбених клупа за публику.

На противном зиду округао часовник:

Јутро ране јесени. С улице допире жагор пролазника, зврјање и тандркање разних кочија. Чује се: „ајде тазе ђевреци, пењерлије, врућо!“ Варош је у велико оживела, и осваја дан пун редовне журбе. Кроз отворене прозоре разлива се по судници све јаснија дневна светлост.

1

Старији одација паје прашину на столовима, намешта узгред разне предмете, „прави ред“; — како би се рекло.

Млађи одација, из типичне старинске ручне цименте, која се оздо заптива прстом, полива под.

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА Пази дер да добро полијеш: парниче се најтрулије газде главне чаршије! Доживље смо и то чудо. До јако смо „судили“ о прескаканим тарабама и

разбијеним главама по Дорћолу, на Зереку и у Палилули, или 'нако, текер да се промијени, „посласмо“ по неког новинарчића из „Истока“ и „Будућности“ малко у бајбок због увриједе књажевског достојанства. Данас је кабастија заврзлама: четир' хиљаде дуката ћесарских! Еј, виђе ли ти макар у сну толико злато на громили?

МЛАЂИ ОДАЦИЈА Шта ми па асни и да гледам, кад није моје. Ја сам злато видео само код Мевораха сарафа, у дрвено чанче иза решетку. Стига мени и са бакаруше. Газде су за дукати!

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА Море, и ми смо за дукате, али не падају они озго. (Покаже пут неба) Оданде пада дажд и снијег, а дукате треба спечалити, или... шамже манже манже опац (Учини покрет руком, као кад се нешто „здипи“). — У ходнику судском граја. Погледа на часовник) Охо, осам прошло. Пушћај!

МЛАЂИ ОДАЦИЈА (Затвара прозоре и отвара врата. Публика придолази),

2

Публику сачињавају људи трговачког сталежа, ситнији трговци, малопродавци, они који препазарују од великих и продају скупље, — т. зв. чифтице, с нарочитим менталитетом и резонима своје врсте. Они су увек исти, онда као и данас; разлика је само споља. Али и у њиним душама, негде на дну, тиња општељудско осећање, које уме по некад да плане против лажи и неправде. — Поред њих присутни су неколико Цинцира у антеријама и Јевреја са јалије, један пезионер, и један боље одевен, темпераментни младић: један од тада ретких новинарских извештача. — Сви нешто разговарају, заузимајући места у клупама.

ПРВИ ТРГОВЧИЋ Међер, ћир Стерији висе ноге. Ко би се томе надао?

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ Много се, брате, био и поасио. Те у „Старо Здање“ те у театор! Па се Цинца, кажу, онако матор чак и зацопао у актерку Јеленску; плаче к’о киша кад она изиграва (Подругивање и смех).

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ (Устаје револтиран, али не без афектације)

Гледајте ви ваше фишеке и кантар, а не пачајте се у оно, о чем поњатија немате. Шта има ту осуде достојног (Обраћа се присутнима, раширених руку) кад неко плаче у жалосном позорју, а особито још кад глумује таква актерка, као што је Мара Јеленска, која је и у самом бечком бургтеатеру натеривала гледатељима сузе на очи. Па ваљда ни трговци немају срце од камена! (Трговци се врпоље и гунђају, пензионер се накашљује и повлађује),

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ А шта Ви, па опет, имате спроћом трговце ?

Новинарски извештач Молићу лепо, газда, или (Као иронично) ћир - не знам Вам штовано име — свака чест трговцима, али... поштеним. Тхе, а кол’ко их је такових, — па баш да се и не сложим с Прудоном, да је у опште својина крађа?!

ПРВИ ТРГОВЧИЋ Ваљда ми је поштен Стерија Николић, што ‘оће, онако, без сапун, да обрије човека за четир’ хиљаде. Дав’о човек вересију, па сад други да квекне. То су, побратиме, цинцарске мушавеле, ако ’оћеш да знаш!

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ (Театралним поносом) Нисам ја с Вама ударао шамар газдином чекмецегу, да ми кажете: ти и побратиме! (Присутни се труде да утишају ствар) Стерија је Николић, сами велите, даво на вересију, а од Ваше би вересије кијало и девето колено... Ви се санћим буните на цинцарске мушавеле! К’о да Србин не може бити исто тако лопов као Цинцарин или, рецимо, Јеврејин. Лопов је лопов, ма које вере био, - био он из Бла-

ца, Клисуре или из сред тако зване престолнице. И зашто, молим вас (Обраћа се присутнима, као да је на неком агитационом збору) штовани окупљени, ми те Цинцаре толико ниподаштујемо? Ви, наравски, као прости нешколовани људи, не знате да су баш Цинцари много користили не само трговини, него и писмености у Србији - (Присутни Цинцари задовољно се осмејкују. Један од њих узвикну: „аферим!“).

ПРВИ ТРГОВЧИЋ Сигурио сте и Ви неки Цинцарин, кад их толико браните?

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ Или сте неки комунац, што изучисте школу у редакцију „Раденик“ и „Јавност“.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ Нисам ја Цинцарин, већем српски слободоумни списатељ, и нед’о ми Бог да Вам будем муштерија!.. За мене су главно сиромашни сељак и занатлија, а трговци...

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ Па ће гуланфери да васкрсну Душаново царство.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ Хоће, наравски, ал’ једно реално царство, где ће продуктивнима бити добро.

ПРВИ ТРГОВЧИЋ Ти си ми па продуктиван!

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ (Не обазире се на њ, фразира даље) Почем не познајете природне науке и њихне неумитне законе, лупетате као безјаци” у ветар. Ви сте једна изумрла фела, и појешћете се међусобно. Све ће једнога дана бити опште и заједничко. Вас ће (Злурадо) да прождере већи капитал. То је економски процес, управ’ принцип акумулације капитала. Маркс је у свом делу...

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ Ти си филозоф за Пожаревачки казнени завод. Имаше их и побољих од тебе па напипаше бајбок. Твоје новине сигурно су навикле на апст.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ Аха, ту ли нишаните! Светозар Марковић вам је и преко гроба кост у грлу. Пази да се не загрцнете! Ту се, Мујо, осолити нећеш. Не

умире нико, ко се бори за светлост и правду, за народ и сиротињу!... Има да остане само радни народ,... е, то ће онда бити право Душаново царство, — без тираније!

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ (Другом) Не рекох ли ти ја: за оваке је (Показује на новинарског извештача) и г. Радивој мек министер.

ПЕНЗИОНЕР (Мршав, висок, просед, ђипи и сангвинично упада у разговор)

Што Ви па опет потржете полицију као кебу иза појаса! Свакоме је слободно мислити по својој глави. Млади господин (Окрене се новинарском извештачу),... дозвол'те да се представим (Рукују се) говори веома ви-спрено. Људство ће бити срећно тек онда, кад цео свет поштен постане. (Трговчићи се смеју) Шта се церите, нема ту ништа смешно. Кам' лепе среће да сте сви као Стерија Николић!

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ Батал'те молим Вас, господин'' комшија! Ја Вас, што се каже, почитујем и Бог зна како, к'о мог сталног муштерију, али Ви тако сад говорите, што добисте од Стерије десет дуката, кад. Вам дете требаше да носе на операцију."

ПЕНЗИОНЕР Него шта мислиш ти газда комшија: — он је мој добротвор. Ти ми за дете ма смрти не би дао ни десет марјаша, а некмоли десет дуката... Сит сам ја вас, што прстом чукате по кантару, да закинете који грам шећера или кафе (Гласни протести).

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ (Пао у ватру) Добре сте ви јагуриде. Прво шегра, па калфица, миц по миц, — па кад се огаздите, гулите кожу свету, горе од најгорег Цинцарина! (Граја, ларма, чује се: „овога је Стерија подмазао", Први трговчић стиснуо песнице и окомио се на њега) Сиктер, док си читав!

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА Мир, бре људи, јер ће ве г, пресједник, како је строг, све да поизбацива на калдрму!

Улазе кроз побочна врата председник варошког суда, два судије, и деловођа, и заузимају места. Озбиљног држања, готово свечаног, судије су — а нарочито председник — лепо типични оновремског вишег чиновника у Србији. Чисти, избријани, с брижљиво раздвојеном косом која им у рашчешљаним зуловима покрива слепочице. Носе „героке“ дупле положене крагне и црне кравате. Деловођа је већ одевен обичније и прилично поабан. Седнувши за свој сточић, пресавија табакеру зелене артије и проба перо о нокош. — Присутни се ућутали.

ПРЕДСЕДНИК (Вади из џепа златан сат, зазвони, довикне одацији!

Стерија Николић и његов парничар Мијајло Терзић!
СТАРИЈИ ОДАЦИЈА (Отвара врата)

Погледи свих присутних управљени на ту страну. Улази Стерија, журно, као да — гадећи се — бежи од Мијајла, који застаје за њим. Обојица, на послетку, стану пред судијски сто. Поклоне се. — Крупна ћилибарска зрна у Стеријиним бројаницама, обвијеним око прстију леве руке, сударају се и цакарају. У тој му је руци и господски фес. Из тих савлађиваних подрхтаја може само изоштрено око опазити, да овај необични човек стоји први шут пред судом. — Мијајло, међутим, брише зној с чела. И он је претурио шесету, дежмекаст, и осмејкује се усиљено.

ПРЕДСЕДНИК (После кратке почивке)

Пре свега, може ли између вас двојице бити поравнања? (И Стерија и Мијајло отсечним гестом одбијају) Онда.. (Узима један акт, споразуме се брзо са судијама и даје знак деловођи, да продужи записник)... прелазимо на ствар. (Обраћа се Стерији) Ви, ћир Стерије,

тврдите у овој тужби (Покаже му акт) да Вам је ћир Мијајло Терзић утајио 4000 дуката (Стерија повлађује нервозно али одлучно), нудите туженоме, главну заклетву, у противном изјављујете да ћете се сами заклети.

СТЕРИЈА (Гласом несумњиве истине, оним неодољиво убедљивим гласом, којим говори човек кад је у праву)

Тако, тако је г. председатељу!

ПРЕДСЕДНИК Па,... лепо... имате ли још шта да додате или измените у овој Вашој тужби?

СТЕРИЈА Ништа ... Погледа презриво Мијајла. Осетивши из утробе одвратност према њему, а истодобно и неки чудни бол — велик онај бол сваког бољег разочараног човека, — додаје пригушено) Да, много бих имао да причам, — дебела књига да се напише. Овај овде узме ми паре, онако... отпаса ми ћемер, к'о на вашару, (Узбуђује се још више) Узме ми четири хиљаде дуката, у кафани „Крагујевац“ на Сави, кад чекасмо „белу лађу“ да пође за Беч.

МИЈАЈЛО (Полугласно)

Лаже... цинцарска подвала!

СТЕРИЈА Ех, иксан ли си! (Судијама) Дадох му, господо, бре браћо... дадох му. Беше кеса од јеленске коже, поголема, ехе! Тежина је то: четири хиљаде дуката. Беху ми тешки к'о олово, кад их ношах.

ПРЕДСЕДНИК Лепо, ћир Стерије, је л' видео то ко год? Мислим: имате ли сведока да сте ту своту предали ћир Мијајлу? Или неко писмено од њега, доказ, ма шта чиме бисте Ваше исказаније поткрепити могли?

СТЕРИЈА Немам сведоке, Седеше неки у кафани, али се они веселили и певали у другом ћошку. Не знам који беху, — нису овдашњи. Нас двојица имали смо важни трговачки посао, па их честито и не запазих... А писмено!... Ја од пријатеља нисам то узимао никад.

ПРЕДСЕДНИК (Мијајлу)

Можете ли Ви, ћир Мијајло, положити заклетву да Вам Стерија Николић није дао четири хиљаде дуката?

МИЈАЈЛО (Некако мукло)

Могу, и ... 'оћу.

ПРЕДСЕДНИК (Даје обојици знак, да се удаље из суднице. Они одлазе. Између судија кратко споразумевање. Код присутних на клупама комешање и нервоза. Очеvidно је да се њихово мишљење обрнуло у корист Стеријину. — После тога, председник даје знак одацији да поново пусти парничаре).

5

Улазе опет, као и први пут, Стерија и за њим Мијајло.

ПРЕДСЕДНИК Дакле, ћир Мијајло, као што малочас изјависте, Ви сте спремни да заклетвом потврдите: да Вам Стерија Николић није дао четири хиљаде дуката?

МИЈАЈЛО (Осећа приближавање тајанственог тренутка, кад и најокорелија грешника обузима стравa пред кривоклетством, које ипак врши. Нешто неодређено и тамно, налик невидљивим канџама, зарива се у цело биће кривоклетника. Он се усиљава да буде природан, али сваки добија утисак, да се он криво куне. Пригушено)

Да, г. председатељ!

ПРЕДСЕДНИК (По званичној дужности)

Пазите, ћир Мијајло! Заклетва није мала ствар. Јер: окром тога што ће дотични ко се криво закуне, пред Богом согрешити, — он ће, ако се његово кривоклетије обелоданило буде, бити и робијом кажњен. (Устаје он, судије, деловођа и сви присутни. Даје знак одацији).

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА (Прапаљује свеће и полаже крст преко јеванђеља).

ПРЕДСЕДНИК (Мијајлу)

Ставите три прста на јеванђелије и поновите за мном

...

МИЈАЈЛО (Потмуло, као из мрачног подземља, и дрхтећи, понавља реч по реч председникову)

„Заклињем се Богом јединим и свим оним што ми је по мом закону најсветије, да ...“

СТЕРИЈА (Запањен испрва, измакао даље, у неверици својственој честитоме човеку, који није имао прилике да зарони у крајње дно људске нискости, — таре чело, трља очи, гестикулира механички, као да хвата једну нељудску, невидљиву везу између свога дотадашњег сазнања и овог, што се сад збива. И у тренутку, кад Мијајло Терзић треба да изговори главни део заклетве, Стерија му прискочи и гласом који доби звук звона и предив резигниране, искрене и узвишене помирености са својим губитком, — кликну)

Не! — Имаш децу! (Међу присутнима прво запрепашћење, па жагор и на послетку граја. Чу се узвик пензионерев: „алал ти вера!“ Новинарски извештач плеска).

ПРЕДСЕДНИК (Звони).

СТЕРИЈА (С десном раширеном шаком на срцу, погнувши главу пред судијама, у чедној девотности великана и праведника)

Молим, молим,... нек’ се прекине ствар! (Председник, судије и деловођа показују највеће изненађење. Присутни поустајали и поступно се приближују, образујући све ужи круг око Стерије и Мијајла. Пришли су чак и одације, да виде шта ће бити.)

ПРЕДСЕДНИК (Устајући са судијима, — деловођи) Пиши: у току заклетве тужитељ је одустао од полагања исте од стране туженога, с изјавом овом: да он због деце туженога не тражи заклетву. Према овој изјави сматра се ова ствар окончаном. (Обраћа се Стерији. У гласу овога савесног судије осећа се извесно саучешће, па чак и то-

плина. Увиђа да је правда на страни Стеријиној; али „закон је закон“).

Ви сте, ћир Стерије, изгубили парницу...

СТЕРИЈА (Поклони се дубоко. Председник, судије и деловођа повлаче се. Мијајло стоји као прикован крај сточића с јеванђељем. Присутни се све више тискају око обојице).

ЗАБЕСА

ДРУГА ПРОМЕНА

*Позорница као у првом чину. Крај септембра. Изјутра.
Никола улази кроз лева врата, за њим Катарина.*

1

КАТАРИНА (Чисто матерински) Откако ступи за чиновника, ниси се због те. канцеларије ни добро одморио. Маторко мој! (Милује га) Па и голубе си занемарио. Ено се умешаше све сами гацури међу превртаче и падаче, а раније си их разгнио да ти ме покваре друге.

НИКОЛА (Хтео би да мудрује. Та је црта својствена младости, кад сама собом осети горчину бола који живот и ње гова неумитна стварност наносе. Али здрава младост, била тужна или весела, остаје младост и под најтежим ударима. Она је у сваком случају лепа, ако је само здрављем праћена; и увек је у њој нечега пријатно наивног, нарочито кад мисли да разуме тајне, које се човеку откривају тек у старости и на ивици гроба.)

И гацури су голубови. Ваљда зато шчо немају ћубу и нису се излегли за превртанцију, треба их сад пећи и јести. Остави се молим те, мајка: женске то не разуму. То је нешто, тако, к'о и међ' нама људима. (Младачким жаром) Сиромах ђак, зато што му вире лактови, треба да једе за двајеслук у ашчиници код Марице, да носи порције, или ако нема послуживање, ноћива на Калемегданској клупи; а налицкани Милорад Терзић, коме је ћаћа газда лопов, да иде у књажевски конак на бал и да лумпује с масарошима у Пашонином „тингл-танглу“.

КАТАРИНА Шта ти је то „ћаћа“ ? Ружна нека реч.

НИКОЛА Тако моје колеге практиканти у министарству финаиције кажу место „отац“ или место „тата“. (Улази служавка).

СЛУЖАВКА Дон'о Стева поштар ова писма; каже да се забележи у књигу.

НИКОЛА (Потврди оловком пријем у писмоношиној књизи и узима писма. Служавка одлази).

КАТАРИНА (Нервозно, брзо) Је ли од Агнце? Није писала дуго. Ноћас је усинх лошо. Пожури молим те. А то друго, од кога је?

НИКОЛА (Отворио писмо, чита брзо, помиње швајцарске франке и претвара их шапатам у дужате, рачуна прстима десне руке колико треба платити).

Рачун из санаторије Давоса. Око триест дуката. Па није много. Већ је скоро два месеца, од како одведе Светозар Агиицу онамо. (Отвара друго писмо) Ово је од Агчета. Ево њеи шакопис на атреси, само некако брзо писала или јој дрхтала рука. Гле како је дугачко писаније, к'о „Гроф од Монте Христа“. Де, што си се узрујала тол'ко? (Почиње читати, — То писмо Агнице, из Давоса, — то је најоштрији зубац у кобном, црnome жрвњу доследно немилосрдне судбе. Зла коб тера увек до краја, Њу осећају, још нејасно до душе, и Катарина и Никола. Зато се, при читању писма, уплићу њени и његови тихи усклици: „злато мајкино“, „мамина невесто“, „слатка сестрице“; и зато обоје — мати и син — не могу да задрже ону малу, дробну, слану и топлу сузу, која се као најфинији екстракт цеди из читавог океана туге. Писмо гласи)

„Љубезни отац и мајчице,

Немојте се срдити на ваше незафално Агче, која вам нисам писала дуго, јербо било ми позлило пре две недеље. Бацала сам пуно крви, читав леген, сад фала Богу не бацам; само још, онако, сукрвица кад се закашљем. Много још кашљем. Овди има сваки своју теглицу ди пљује, па мора увек да носи собом и да зашрафи кад пљуне. Така је чистоћа, као код моје мајчице љубим је кад се орибају па-

тоси у нашој кући, па све жуто к'о восак, и чисто, чисто, па мирише...

Мајчице и мили отац, дође ми много тешко кад се сетим, а мислим увек на вас, и на мога слатког Никлеа, с ким сам се толико свађала. Да ми опрости!... Увече ми највише мучно, кад залази сунце за голема ова брда. Оно се гаси, а мени онда ватра. Једна добра жена,... носи се к'о неки женски калуђер: дугачка и широка црна аљина, а глава повезана до полак чела с белом штирканом марамом, к'о што носи наша добра госпоја Мајзнерка и Марија Фаркаш, колачарка до „Коларца“ само је ова марама чак до рамена, - овди њих зову „швестер“ и „сер“; на нашем српском значи „сестра“ - има тако убаве плаве очи, к'о небо над нашом баштом — она мери ми сваки час ватру с термометером, Па кад извуче термометер, она гледа да ја не видим кад врти главом и бележи ма једну као труковану цедуљу: 38, или 39. После дођу доктори: онај смеђи, високи, што говори францески, и онај крупан румени што се увек смеје и говори германски. Питају свакад за нашег Светозара, кога су, видим, заволели кад ме је довео овди. Доктор германски, Швајцарац, научио па ми каже српски - неће к'о бојаги да говори на свом језику — „но, но, хоче буде тобро“. И ја се ондак смејем, па кашљем и плуњем сукрвицу; а он нешто гледи, дуго, што сам плунула... Је л' те, мајчице и љубезни отац, да је то много смешно?

А сад да вам пишем за једну ствар, због које сам грдно плакал, па ми било после криво што сам поверовала. Овди има још неки наши Београђани, те тако сазнам по неку новост отуд, цигло моја мајчица и отац крију нешто од мене. Једна наша Српкиња, име јој се Мица — отац јој Државног Совета член, не знам како се презивље - причала ми да је чула, како је Милорад испросијо другу девојку. Она не зна да сам ја верена за њега, те сам се правила невешта. Кад је отишла из моје собе, а мене спопадне језа, већа но

што обично имам, пре него ме увати грозница. Прво сам се тресла к’о прут, па после ватра, ватра..., лепо изгорех жива. Гушила сам се у сузама. И наједанпут осетим, да ми нешто кркља у гуши, да се пење, и као нешто густо и топло пуни ми се у уста. Тако сам бацила ону велику крв... Је л’ мили мој отац и мајчице најзлатнија, љубим ти твоју лепу белу ручицу, — јел’те да то није истина? Ја на то нећу ни да мислим; али ето, ја, луда, не гледим како сам се осушила к’о вевка и проружнила к’о Варвара Убрих, него уображавам којешта. А, Милорад, сирома, можда због моје проклете јектике више пати од мене. Само, што ми никако не пише?...

Да вам сад још само јавим, како сам чудан сан ноћаске снила, па да писмо закључим, почем осећам језу, па морам у кревет. Сним ја к’о дошо покојни стриц Мика, па каже ми: ајде, чедо стричево, обуци белу аљину, а ми ћемо ти одозго послати анђелова крила, да нам долетиш. А ја му пољубила руку и велим: долетићу кроз две три недеље, али немојте слати крила мом премилом оцу, јер ја желим да мој најзлатнији отац на свету, остане код наше добре мајчице. А он одговара: не брини ти за мајку, — њу ће волети и чувати Никле, Анка и њен Светозар... Боже мој, шта ти све не сања жива душа!

Морам да свршим писмо. Баш ми је зима!... Љубим вкс, љубим,... ох, да знате колико; много, премного; више него што лете голубови слатког мог брата Никлеа, ког опет молим да ми опрости што сам га задиркивала и вређала. Нека ми пише. И нек’ ми Светозар узме неку нову књигу код Бреслауера или Валожића на Варош Капији, ал’ тужну неку. Шаље ми увек смешно за читање.

Ваша љубећи вам руке до гроба зафална болна кћи
АГНИЦА“.

Подужа пауза. Из баите допре језив, два три пут поновљени злогук кукумавке. Затим се чује дротарев глас: „крпи лонци, шерпење, корита!“

Неки крупан кер урликну негде, а са дорђолске цркве Александра Невског оглашују „велика звона“. Неко је умро у том крају старога Београда.

КАТАРИНА (Прекрсти се) Бог нек' нам је у помоћи!... (Напуштајући отмену своју резервисаност, — ова необична жена почиње са сином Николом говорити „на равној ноzi“) Сад ћу ти рећи нешто, што отац не сме знати. Ми, више, немамо готове паре. Потрошила се цела готовина, а вересија пропала. О рачуну што је стиг'о, да ниси поминуо оцу!... Чекај (Одлази кроз лева врата и брзо се враћа, носећи повећу црвену шатулу) Овај ћеш адиђар (Отвара кутију)... видиш, ту су брилијантске игле, бразлетна, па брош, минђуше, мерцани, бисер... однети у „Малу Банку“ код Гојка, и дај све у залог. Треба да добијеш... па,... бар педесет дуката. То ћемо за Агницу. Сврши то пре канцеларије! Светозар ће да запечати у новчано писмо и пошље.

НИКОЛА (прихвативши шатулу, љуби јој руку).

КАТАРИНА (Начини пред њим знак крста).

Ајде, сине,... превремени домаћине наш!

3

НИКОЛА (Одлазећи сусреће се на докату са Светозаром. Рукују се чврсто, братски)

СВЕТОЗАР Оде ли у канцеларију?

НИКОЛА (Климне главом и оде).

СВЕТОЗАР (Катарини) Како се променило и провреднело ово момче! (Узбили се, после кратке почивке). Мајка, Ви сте паметна, разборита жена. Треба да будете присебни, као увек. Плачем и запомагањем не поправљају се ствари. Малочас имађах муке код куће и с Анком.

КАТАРИНА Шта је, преклињем те? Да није оно најгоре?

СВЕТОЗАР Није.... дакле умирите се! Него, није баш ни најбоље. Пис'о ми лекар Швајцарац, да с Агницом нашом не стоји ствар како ваља. Доцкан је, вели, доведена у санаторијум, а њен је случај врло тежак. Оба су јој пдућна крила била јако начета; с великим кавернама. Уз то њене младе године. Старији лакше одолевају туберкулози.

КАТАРИНА (Села, беспомоћна, нема речи. Ухватала се за главу, као да би хтела спречити да не прсне. Звона опет одјекују. Она устаје, крсти се у дубокој побожности, урођеној нашем свету с југа, — онеме из Маћедоније где је Бог у животу људском од увек пресудни чинилац. Подиже обе руке к небу, а глас јој дрхти и јечи као песма рањене птице)

Боже Госпoде свeвишњи и свемогући, помилуј нас само од тог удара и не узимај нам дете због наших сагрешенија! Пусти нас старе и грешне, да нестанемо под ударима твојим, само нам Агче спаси!: (Прекрсти се) Амин (Седне поново, скрхана болом).

СВЕТОЗАР (Узбуђен до крајности, не зна како да је теши)

Бог је милостив, уздајмо се у њега. Он ће спасти нашу цуру. А после, они тамо су јевропски лекари, људи високо изображени, и примениће све што је у медицинској науци до сад пронађено против туберкулозе. Ајде, приберите се мајка! Биће ипак све добро, надајмо се,... надајмо!... Морам да журим на предавање. Данас почињем о Бајрону. То је онај ђенијални поет, кога сам Агници преводио с инглеског, — ако се сећате? (Синовљом нежношћу) Ајде, до виђења!

КАТАРИНА (Устаје, прихвата му пружену руку, тихо, као да се буди из дубока сна)

С Богом пош'о Светозаре!

СВЕТОЗАР (Оде).

КАТАРИНА (Одлази полако, лево).

4

СТЕРИЈА (Улази лагано. Дубоко је замишљен и расејан. Види му се и на лицу и у целој појави, да преживљује најтеже кризе душевне. Покрети су му кратки, раскидани и личе на трзаје. И као сваки који пати, лако се наљути, прасне, и опет нагло пада у супротно стање душевно — у крајњу утученост. Прилази вратима лево. Гласно)

Катарина, Катарина, елате овамо!

КАТАРИНА (Улази полако)

СТЕРИЈА (Приђе прво прозору, превуче руком преко прецветалог босиока у саксији и мирише руку. За тим седне).

Поручих данас код мог пријатеља Стефана Тодоровића, академичког живописатеља, да нам намолује велику слику Агчину. Дадох му, знаш, ону њезину фотографију од Лекића, с расплетеним курјуцима и ружама, кад оно водисмо Агче на великошколску прославу Светог Саве (Вади из цепа дуван у жутој артији и завија цигарету).

КАТАРИНА (Погледа га испитујући)

Где ти је златна табакера?

СТЕРИЈА (Угризе се за усну, јер је заборавио да то треба сакрити од ње. Немајући куд, призна)

Заложио сам код Едије банкера. И сат. Хвала му што ми даде паре. Треба већ платити за Агницу, да не бламирамо дете пред туђим светом. Два су месеца већ...

КАТАРИНА (Одлази према прозору, кријућа сузе од Стерије. Бол је њен неизмеран. У том болу њеном рађа се једна велика љубав и бескрајно саучешће према Стерији: јер све што је велико, постаје кроз бол).

СТЕРИЈА (Хоће да се свађа, али баш то свађалаштво одаје најјасније сву душевну патњу овог трагичног човека) Шта ми се дуриш ту? Заложиио сам, па шта?! За здравље је нашег детета! Боље детету, него али и врани. И онако ће све ово отићи на добош... Зашто ли Агче тако дуго не пише? То ти мени кажи!

КАТАРИНА (Кријући још увек очи)

Јутрос баш дошло писмо.

СТЕРИЈА (Обрадован за часак и с крајњим нестрпљењем) Па што одмах не рече? Шта јавља, казуј, је ли боље; боље је, а, је ли?

КАТАРИНА Пљувала крв пре две недеље; много кашље, вели; и... тако,.. каже има ватру, жали за кућом (Не могавши се више савлађивати, бризне у гласан плач и јецање. То је онај плач, после ког за неко време одлачне човеку. Зато се обично и каже: „пусти, нек’ се исплаче!“).

Дужа почивка.

СТЕРИЈА (Запањен, нем, као да се окаменио. Само у левој руци тресу му се бројанице. Десном се хвата за срце и притиска га. Па наједанпут, у ерупцији гнева на зли удес свој, плане на Катарину)

Престани да слиниш, ти плачибабо, што ми цели век сузама зали! Довде ми дође, сит сам те. Гадна ми већ та твоја злослутост; хоћу утробу да повратим.

КАТАРИНА (Изненађена и увређена)

Стерије, шта говориш ти? Стиди се речи својих!

СТЕРИЈА (Пушта да га гнев завитлава)

Пред ким да се стидим? Пред тобом?! Шта си ми ти? Ти си кукумавка, она иста што нам већ два три дана кука у башти, ма моју и твоју главу, да Бог да! Ти, ти (Прилази јој у необузданој жељи, да је што јаче увреди) робе турски! (Зачује се поново кукумавка. Он се стресе).

КАТАРИНА (Поносито)

Ја сам ти родила децу, нисам роб. (Заповеднички)
Пази шта говориш!

СТЕРИЈА (Блажије)

Па... брата су ти Турци продали к'о роба,... а ти си побегла овамо у Србију.

КАТАРИНА Србија је пригрлила и тебе, и сваког који страда, — к'о добра мајка. (Прекорно, али хланво.. као права госпођа) Срам да те је, Стерије! (Тргне се и, обазире) Чуће нас млађи. (Нежно и с дивном милоштом). Немој, немој! Бог ће нас казнити, а казне доста беше.

СТЕРИЈА (Велики у доброту, као и у страдању, — постаје опет благ)

Аман, бре жено, морам тако. Уби ме с тим твојим: „пљувала крв“, „много кашље“, „има ватру“ и не знам шта све још... Пљувала крв! Није ни то ваљда тако страшно. Млада је, па ће добити нову крв. Кашље! Жив створ и кашље и престане. Мртви само не кашљу. Они нити пљују, нити кашљу, и немају ватру. Они су увек хладни, а наше је Агче (Глас му дрхти, баца фес на сто, прекрсти се) жива, хвала Богу. Живо је, Катарина (Прилази, узима јој руку у обе своје руке, гледа јој и глади руку, и с преосталом топлином од давно прохујале, заљубљене младости)... живо је наше гараво девојче, а Онај горе није душман: даће да оздрави. (Застане неколико тренутака. Присети се) А кад оно рече, да је пљувала крв?... Дај ми писмо!

КАТАРИНА Остави, немој сад. Читаћеш га после. Казала сам ти и онако све.

СТЕРИЈА Дај кад кажем. Хоћу од њезине руке да читам. (Оштро, али пун неке слутње) Море, ти ли нешто кријеш од мене?... Писмо, иштем писмо да видим!

КАТАРИНА (Донесе писмо из рафа и пружа му, немоћна да се одупре његовој заповести).

СТЕРИЈА (Шчепа, притисне пољубац на писмо; руке му подрхтавају. Чига шапатам, нервоано, застајући).

Опет дужа почивка. Док је Стерија задубљен у читање, уђе служавка.

СЛУЖАВКА (Носи бусен чуваркуће. — Чуваркућа — *sempervivum tectorum* — јесте нарочита биљка, која сама изниче на крововима старих кућа или, још чешће, на озиданој надстрешници изнад каније. То је једна врста онижег, збивеног и овалног бусена, с меснатим и сочним листићима. Сматрало се да предстоји несрећа, кад чуваркућа падне. — Обраћа се полугласно Катарини)

Пала чуваркућа са зида изнад капију, а Марко вели: „носи газдарици, да не излегне чуваркућа из кућу, због што ће се нестрећа деси“ (Оставља бусен на сто). И долазио Марче млекација. Неће, вели, носити више млеко, док му се не плати рачун.

КАТАРИНА (Полугласно)

Добро, добро, после.

СЛУЖАВКА (Оде. — Истог тренутка засвира у авлији вергл, праћен харфом. Претужна свирка музиканата вандровкаша, из бела света, — једна од оних давних арија неостварене чежње и непребољеног бола).

СТЕРИЈА (Прочитао писмо Агнице. Посматра нетремице Катарину. Поглед његов није више овоземаљски. У том се погледу одразује откровење нечег, што је сад великоме уму његову — јер у Стерији Николићу тиња искра генијалности — постало сасвим јасно. Он Катарину готово сажаљева, ште није до краја схватила смисао писма Агничина. Његов бол није више психички, већ физички. Он осећа жигање срчаних мишића и притисак на мозак. Он је бродоломник, свестан да ће исклизнути гредица, за коју се беше грчевито припојио, и да ће га прогутати вали, — Гласно)

Катарина! (Наједанпут промукло) Катарина!

КАТАРИНА (Престрављена притрчи, загрли га).

СТЕРИЈА Не видши ли, женска кратка памети,— умреће нам Агче! Сироче наше хоће да живи, али, ох? душа сакаг', солца манкат'... (Издужено подигнутих руку, тако да је „герок” полетео за њима, а он још виши постао, — завапи) Агче, мезимице,... дете моје! Нећеш нам се вратити, нећеш... Ох! (Клоне у столици, испруживши обе руке с треском о сто).

КАТАРИНА (Милујућа га, пада на колена пред њим).

ЗАВЕСА.

ТРЕЋИ ЧИН

Вече у дому Стеријином. Напољу је ветровито. Настала је позна јесен, те су собни прозори, у којима сада ишисе евењке од гроздова, и врата на доксату затворени. Ветар фијукне с часа на час. Он је због близине Дунава, јачи у ото крају Веограда. Супротно летњој ведрини, у Првом чину, осећа се сад интензивно, како је и природу и дом овај притисла сива суморност. Увеле су све руже, босиоци не миришу више и не узлећу голубови. Османлуци су оголели, а безлисне гранчице дафине и зове личе на аветињске руке, које као да траже кога ће ишчепати и ударити. — На столу два трокрака светњака с утљеним свећама.

1

МАРКО (Улазећи са служавком кроз врата на доксату)
О Господе благи, шта се направи од куће ове!... Не, нема правде. Зар ова кућа, ди се гладан наранио, жедан напојио, бос обуо; што мрава не згази, — па онол'ко да пати и страда,... не, ако је и од тебе (Покаже небо) много је. Опрости ми Боже (Прекрсти се).

СЛУЖАВКА Море ча' Марко, немо' си шашав: има још пуно куће. Слуга можеш да биднеш свугди.

МАРКО Овди ја триест година леб једем, а ти си јучер дошла и сутра ћеш отићи. Ти си тица селица; кад ти је овди хладно, перлијаш там' ди је топлије. А ја оседех под кровом овим. Ту сам овом истом. Нир Стерији, под османлуцима, вино налив'о; а он млад, шалција, најбољи појац на Дорћолу, бољи и од Кесерића казанције и од Петка аласа. Па иста ћира Катарина беше лепа к'о уписана, ал' озбиљна некако, поносита... К'о данас још. Дођоше после и деца! Све сам их ја носио по авлији и башти „на кркаче“,

и водио у школу код Саборне Цркве. А сад?! (Готов да заплаче) Шта је ово? Рођеним очима не верујем!... Пред вече бех у чаршији. Хтедох да пресвиснем кад видех, како се к’о густо масло ћшр Стеријина болта носи и развлачи. Начичкало се света, више од највећег калабалука на Сака чесми. Добошар удара маљицама, и виче грлатије од нашег мујезина: „први, и други, и трећи пут, — да ли ко више?“ А они, к’о гаврани око мрше, тискају се, черупају, носе: бре бале, бре бурад, пуни сандуци,... триста чуда! Ћир Стеријина фирма скинута и лежи на сокак (Брише сузе). Дође ми тешко, к’о да ми је умро најмилији, па не могах више него скресах овако стар: „аман људи ли сте или арамије? Пошљите бар фирму кући!“ (Загрцне се).

СЛУЖАВКА (Дирнута) Право збориш, ча’ Марко! Мен’ је највише жао госпојице Агнице.

МАРКО Зато те позвах, да удесимо с ћира Катарином,... да не опази ћир Стерија кад донесу фирму. (Улази Никола).

СЛУЖАВКА Одох ја да прво поспремам у кујни, па ћу се малочас вратити (Оде).

2

НИКОЛА Видиш ли, чича Марко, како нам догорује кров над главом? (Прилази му кршан, леп, али с примесамма искуства, поцрпљеног пре времена из горчине живота) Пропадамо чича Марко! Драги добри наш чича Марко! (Узима му руку) Сећаш ли се, кад смо те задиркивали и за брке вукли? Имао си дуге, црне бркове,... као твој имењак Краљевић Марко на оној контрафи у Марчетовој млекациници, где бије бој с Мусом кесецијом. А ја и Агница чекамо с тобом док Марче не испече ћевапчиће... Па кад идемо код чика Ристе фурунције, по леб, с цегером. Ти мени даш да носим наш рабош — „пиле“, а Риста одниже с канапа његов рабош - „кокошку“, па их спаја и ножем

из широког шареног силава зарезује рецке: три, пет, девет оних лебова од две оке... Или кад куповасмо лубеницу, Вуковарску, код Јордана пиљара? Ти упртио лубеницу на десно раме, грдну као „глобус“ из ђимназије, а ја и наша Агница (Тугом дубоко уцвелење младости) поскакујемо за тобом и не пуштамо те, све док не спустиш лубеницу у бунар, да се лади... Ал' најлепше беше кад цела фамилија, с пуним корпама и бошчама, чинисмо теферич на Булбулдер, у Раковицу, па Сланце, - онамо где је лековита вода крај порушеног манастира. Возише нас увек Милош и Лаза, што су им каруце и амови дивни, к'о што има Куманудиница... Увече се враћамо, а нас децу подилази нека мила страва... Београд пред нама, још далеко, па ипак изгледа преголем, — права правцата грдосија. Нама се у расветљемој помрчини, к'о огромне караконцуле, привиђају све неке као куће, бедеми, торњеви, вода и шта ти ја знам шта још! Кад погледамо боље, а оно дрвета и цбуње дуж друма. Док врх Авале блиста нам у сусрет јасан полумесец, к'о од жеженог злата скован, али некако крвљу покапан. Отац се крсти и — опомињем се — шапуће: „нека је на добро!“ И тако стигнемо на узвишицу. Милина да погледиш. Обасјана месечином расула се београдска села. Лауданов шанац сасвим се лепо распознаје. И Дунав, велик, широк, сребрн, тече у Црно Море. А Београд? И није то он, и опет је он — Београд!... Сећаш ли се, чича Марко?... Све то неће бити више.

МАРКО (Одлучношћу правог пријатеља куће, за коју је неразлучно везан, воли је и као задржава њену пропаст, осећајући да је то и његов слом)

Опет ће то све бити, синко мој! Опет,... твој чича Марко ти вели. На тебе дом овај остаје. Нека изгори цео кров, ћерамиде, олуци, греде, — темељ, синко не изгоре! Ди је изгорело злато, ма кол'ка ватра да беше! Темељ је овај златан, јер је честит. На њему треба ти да градиш

нову још већу кућу, подижеш нов кров, а ја ћу те служити, к’о што служих твог оца. Ех, ћир Стерија! Он не збораше тако, док млад беше, ко ти. Погледај се (Указује му старинско огледало), кол’ки си ижђикљ’о, млад и снажан! А осмољио се и шћућурио к’о они твоји забатаљени голубови. (Заповеднички) Иди, разгони их! Нека лете, високо; нека лете! (Споља се чује звиждање ветра) Да се рву с ветром и непогодом!... Сунце ће гранути опет, а они ће (Прилази му, дрхтећи од драге визије обновљена господскога дома, помилује и пољуби га) летети слошки, јатомице и орно к’о млад пролећни облак, врх валовита Дунава,... е-хеј, чак до Панчева, брже од лађе „Патај“, Кликнуће цео Дорћол — какав Дорћол, — цела престолница: „гле опет голубова са ћир Стеријина газдалука! Добро су рањени, неговани и не малакшу“. Ја како, брале, не малакшу, наравски, — него шта си ти санћим мислио! „Море, кашће други, а ми држали да је Стерија Николић угасио свећу.“ Е, вид’те, није угасио! Познаје се то по голубијем лету. „Ко их тако тресирао?“ — питаће трећи. Тресир’о их млади јуначина Никле. Шта ћеш, прико, тај младић диже опет на ноге целу кућу... О, о како ће лепо бити, кад ово све опет оживи, развесели се, пропева; дафима и руже замиришу, зажути се ћилим отпалих зрелих кајсија, дечурлија тресу дудинке у раширену бошчу, а одонуд, из далека, долећу пред вече голубови ћир Никла Стеријиног у највећи, газдашки голубарник.

НИКОЛА (Присетввши се како је морао жртвовати голубарник да би се платио дуг бакалину, — сасвим резигнирано)

Неће се то вратити више, неће чича Марко.

3

СЛУЖАВКА (Доноси једног мртвог голуба, бришући сузе)

Нађох га ди лежи на банку под пенџер. Ветар га сигурно оборио. Како се угрув’о сирома”! (Раширује му бело поломљено крило) Јадно моје голупче! (Целива угинулог голуба, оставља га на сто и одлази. Никола и Марко силио потресени, готово застрашени као пред неким рђавим знамењем. Кратка почивка).

НИКОЛА (Узима голуба, загледа га, шкрећи му крила)

Сад га више не боли, је ли чича Марко? (Милује голуба) Погле како је леп, к’о Агница!

МАРКО (Отире сузе и одлази лево).

НИКОЛА (Поставља голуба на сто и поуми да оде, али у том упада Светозар)

4

СВЕТОЗАР (Немоћан да савлада узбуђење, задихан, побледео. Доноси кобну вест, а са је смрвљен њоме. Као човек зрео и високе интелигенције, осећа да му је дужност бити присебан; али он — песник у души и везан најпунијом љубављу за ову кућу — тешко се прибира и сналази у великој несрећи, која шиба немилосрдно и одасвуд)

Никле, младићу паметни мој, брате мој млађи... (Шири руке).

НИКОЛА (Ужаснут, готов да му падне у загрљај) Шта је, шта је? Агче, — је ли; је ли то?

СВЕТОЗАР Изгубили смо Агницу! (Падну један другом у широк, снажан загрљај здраве младости и братске љубави. Плачу обојица) Примих малочас депешу швајцарског доктора. Синоћ је преминула.

НИКОЛА (Његових осамнаест година нису довољне за овај удар. У пехар његова живота кануло је већ доста жучи, али су елементи детињства још ту, и кроз овај бол пробудило се у њему опет дете. Пред страшним и

тајанственим величанством смрти, о којој дотле ништа знао није, он је беспомоћан и плаче гласно, као рањено дете, тако да га Светозар умирује с највећом муком)

Умрла умрла Светозаре мили наш! (Падне опет Светозару на груди, па се затим, болом смрвљен ухвати за косу) Јао Агнице шта учини, душо моја!... Ја не смем (Показује на врата лево, мислећи на оца и мајку) да им то јавим (Клоне у столицу и јеца. Ветар дува. Улази Муарем).

5

МУАРЕМ Добра вам вечер! (Рукује се са Светозаром).
НИКОЛА (Устаје уплакан и прилази му руци).

СВЕТОЗАР Није нам добра вечер, ефендија. Задесила нас велика несрећа.

МУАРЕМ (Држећи да Светозар мисли само на трговачки пад Стеријин)

Ех, безбели, имаде и већијех белаја. (Светозару) Ви сте професор, ученог Друштва член, пак читасте дебље књиге, инђил и ћитабе, нег' ја. Башка оно горе (Показује небо), башка ово доље. Ово је овдје људска работа; а људска работа нигда није што Алахова. Опет ће Стерија имат' и болгу, и магазе, јер није рођен бит' фукара... (Седне) Да вам приповедим нешто. Наш пеј гамбер срео једаноћ на путу близанце, прирасле једно за друго. Па и' упита: Како сте? А они: Куд веће несреће и кијамета од овог нашег?! Горег не мере бит'! Шутите, рече им Муарем, зафаљујте Алаху на његовој доброту. Јер од најгоре ствари има гора. Потље годину дана сретне и' опет пеј гамбер. Један близанац био умро, а онај га други мртвога тегли... Ето, то је још гора несрећа.

СВЕТОЗАР Та се и десила: умрла нам Агница!

МУАРЕМ (Нагло устане, изненађен и најдубље потресен)

Шта рече, човјече?... Јазук!... Онако лијепа и добра цура... Е, бива, то јест' големије зло. Требаше да мимоиђе ваљаног Стерију и ови честити дом. (Прилази Николи и очинском милоштом) Де, лијепи мој дјечаче, умири се, умири!

СВЕТОЗАР Наши нису још дознали. Нешто мислим, ефендија, како би било да им нас двојица то, некако, саопштимо и потешимо их.

МУАРЕМ Ајде, професоре, покушајмо, ако тудјер у опће утјеха вајди (Он и Светозар одлазе лево, а Никола кроз врата на доксату).

6

Дужа пауза. Ветар фијуче на махове, затресајући врата на доксату и прозор. У једном моменту прозор се широм отвори; служавка утрчи и затвори га. У истом тренутку разлегне се с леве стране врисак и кукњава. Укућани су дознали за смрт Агничину. Заглушина, језовита страшна запевка надгласује ветар.

СТЕРИЈА (Гологлав, рашчерупане косе на слепочицама, у кућној антерији широких рукава, избезумљен од очајања — упада с лева уздигнутих руку).

Има ли те, има ли, ти, тамо горе, — смрви ме, де кад си свемогућ! Де да видим, да осетим макар за часак милост твоју! Казнио си ме доста, — смилуј се бар сад: узми ме, прими! (Сруши се на колена и метанише) Господе, оче наш, који си био, јеси и остајеш, дозови ме код Агчета! Успокоји већ једном, мене печалбара и трговца прошлог, који још из Македоније, из колевке носим душу болну преболну. Дај ми најмањи кутак у твом царству без конца, мени рабу твојему, само да будем крај детета мог! (Чупа косу) Не мучи ме више, ме распињи: нисам крив, к'о ни твој Син ког си пустио да распну нас ради. (Тргне се, устаје, трља чело. Кратка почивка) Ох, ох дете моје!

(Пипне се за срце, посрне па се поврати. Споља се зачује некаква препирка, скоро ларма. Стерија ослушкује махи-
нално и шапуће: „шта је то сад?“ Више разних гласова,
али се јасно разбира прво Марков глас: „дајте овамо, кад
вам кажем”, па одмах затим нечији крупан одговор: „оче-
пи одавденак, — нами је речено да фирму предамо самом
ћир Стерији“).

7

КАТАРИНА (Убрађена црном шамијом, уђе брзо, с
бескрајном милоштом)

Ајде Стерије (Зграби му обе руке и љуби их), ајде
унутра! Чекају те Светозар и Муарем ефеидија.

СТЕРИЈА (Испрекидано, расејано)

Шта је то ... напољу? шта 'оће ти ... људи?

КАТАРИНА Остави то! Марко ће већ видети и....

СТЕРИЈА (Таре очи)

Поменуше... фирму. (Сети се у чему је ствар) А, а, а...
(с највећим душевним напором, да изгледа хладан) Нека
је унесу... Спреси им бакшиш! (Маша се за џепове) Ја не-
мам.

КАТАРИНА Па добро, добро, ајде, само ти. Пуст
мене !

СТЕРИЈА Тебе?! Зашто, Катарина: ја сам Стерија
Николић, а не ти. Зашто ти, кад сам ја... тај... бивши
болтација из главне чаршије.

КАТАРИНА (Немоћна, крши руке).

СТЕРИЈА (Под бујицом све жешћа бола)

Зашто да не примим рођену своју фирму? (Хвата се
опет за срце) Кад је гледах триест година, где стоји часна
и поштена, резил би био да сад одвраћам очи од ње, кад
су је душмани свалили на земљу. Опет је она моја, моја,
живи у мени, као што ни наше Агче није умрло. Мени
није мртво ништа, што ми живот и снагу даваше. Разби-

раш ли то, Катарина? Варају се учевњаци, они који мисле да смрћу све престаје (Загледа се као занет у једну тачку).

КАТАРИНА (Премрла од страха)

Стерије!

СТЕРИЈА (Нагло)

Не виде ли Агче ? Беше сад баш тамо крај пемџера, дивиа бела, расплетене косе, к'о на слици с великошколске прославе. (Ветар дува. Чују се опет гласови споља. Он прилази посрћући вратима од доксата и отвара их) Марко, пусти људе, знам све. Пусти нек' унесу фирму!

КАТАРИНА (Ухватвши се за главу, одлази лево).

8

Два момка доносе фирму. Фирма је старински једноставна, од масивног дрвета, дуга 3 м., а широка 80 см.. На црно обојеном залеђу крупна бела слова: Стерија Николић. — Момци прислањају фирму на две столице, тако да се лепо види. По том, одлазе. — Кратка почивка. — Неколико старијих и средовечних жена из суседства, убрађених црним шамијама, улазе кроз врата на доксату, припаљују воштанице на свећама у чираку и иду лево на саучешиће. Опет се разлегне запевка женска. Служавка уноси тамо прпаљено кандило.

СТЕРИЈА (За све време окренут леђима и с челом наслоњеним на прозорско окно. Распиње га последња бура. Он јој неће одолети, јер су покидане све нити између њега и земаљског живота. Тако ће, на послетку, вечни мир донети правду овом јунаку и мученику).

СВЕТОЗАР (С врата лево)

Отац, одите! Треба да се одморите мало. Скоро ће поноћ. (Гласом који подрхтује) Одите, ми смо сви ту,... ваши најближи, најрођенији. Ту вам је старија кћи, ту унучад. Одите, одите оче! И орао се враћа гнезду на злом времену.

СТЕРИЈА (Обрне се крај прозора и упре поглед у Светозара, дуг и продоран, као да му се Светозар привидио. Ова два човека, јака сваки на свој начин, гледају се неко време, као да би хтели погледом рећи збогом један другом. Ветар задрма врата и прозор)

Пусти ме само још мало. Одморићу се ја већ, одморити ...

СВЕТОЗАР (Повуче се).

СТЕРИЈА (Осврће се, прилази фирми, застаје кратко време пред њом. Он преживљује у том тренутку цео живот свој. По некој недокучној тајни, бива то увек непосредно пред смрт. — Чује се само хучање и фијук ветра позне јесени. Укућане је савладао умор, и осећа се да је неодољиви сан склопио свима отежале очне капке. Будан је још само велики човек и патник Стерија Николић. Али он иде у сусрет сну, из кога на земљи буђења више нема. - Посматрајући фирму неко време, он клекне пред њом, загрли је дрхћућим рукама, целива је к'о икону и плаче. Затим напрежући се, устаје, и пркупивши последњу снагу, прилази стиснутих песница прозору, сав цептећи од паклене мржње)

Мијајло Терзићу, уљо, ниткове, диндушманине! Што ме упропасти, што ми кров запали?! О, о ти гаде угојени, да ми сад паднеш шака! (Шири грчевато прсте) Ха, како бих ти гркљан чупао и крв ти пио,... на памук, на памук. Да видиш, бештијо, кад Македонац мрзи. Да ти сецкам парче по парче мяса и најгладнијим псима бацам. Нека се пашчад отимље о твоје лојаво месиште и нека липсавају керови отровани твојим поганлуком. Скоте, кривоклетниче (У пароксиму гнева, тресне песницама о прозор, који се отвори) проклет био и овог и онога света! Лудили ти, да Бог да, мушкарци по кући, ти се распадао и скончао у лудинци, а унуке ти блуд проводиле с олошем, по бурдељима, у маглена јутра зимска! (Добива смртоно-

сан удар срчани, повија се, загушује се) А, а, ах! (Пружа немоћно руке према доксату, на коме се наједанпут у помамном ветру врата широм отварају. Падајући на фирму, гледа укочено према отвореним вратима. Одонуд заблешти нека чудна, тајанствена светлост. На позорници, пред Стеријом Николићем који умире, искрсне лик Агничин, у белој невестинској одори и растшетене црне косе, окићене црвеним ружицама).

ДУХ АГНИЧИН (Тихо, као далека загробна музика) Отац, предобри, премучени, оди, оди... код нас је тако лепо.

СТЕРИЈА Ево ме... ево... Агче,... дете моје! (После два три трзаја, издахне. Глава му клоне на палу фирму. Привиђења нестаје. Чује се кукурекање петлова).

ЗАБЕСА.

ПЕСМЕ

ПРВА МЛАДОСТ

СНОВИ И ЈАВА

МОТИВИ СА МЛАВЕ

ПРВА МЛАДОСТ

МОЈ АНЂЕО

Ала вече то протече,
Бурно ево до краја!
Зимње вече, дуго вече,
Нама кратко траја.
Враголица, ђаволица
Гоиући у зборе,
Пожудне им гледећ' очи,
Образе што горе,
Усне рујне, груди бујне
И мраморне плећи, —
Тебе издах, твој лик уви
Заборав још већи.
И кад худо, слепо, лудо.
Букну страшће паго,
Бејаше ми — у туђини —
Крај тих људи драго!...
Али тада, с гозбе када
Пођосмо од реда,
Уза ме се к'о сен изви
Твоја слика бледа
Нигде створа, одозгора
Месец мрући гледи,
Мраз осваја, шкрипут снега
Посрту ми следи.
А ти тако, све једнако,
Прозрачна и бела,
Повијаш се ћутећ' са мном
И трепериш цела, —
Док ти очи, пуне моћи.
Осећам на себи;
Па ме штите, освешћују

И привлаче теби!
Као сунце на врхунце
Кад се сјајем јави.
Са чела им снег отапа.
Лед са груди крави, —
Два ти ока, два дубока,
Расковаху тако
Све окове душе моје,
Мрачно бреме свако....
И оснажен, преображен
Тек да кликнем гласно,
Кад наједном ти обисну
О мом врату страсно.
Ја се пренух, сузу гленух,
Што ти образ пали,
А у оку љубоморе
Чедни призрак мали
И у часу... ти се расу!...
Освит узе маха.
Сивим небом плану зора
Пурпурна и плаха...
Ти ме диже себи ближе!
У блаженству моме
Би ми, к'о да завичају
Летим мом и твоме.

ПОСЕТА

Кад си дошла, дан тај беше мутно таван
И пун снега. Тад пред тобом поче ти'о,
К'о из мртвих, да се трза бол успаван,
Бол који је на дну душе скривен био.

И у тузи што је расла, живо, као
Вал, пучини кад се отме, па запени,
Ја ни речи једне рећи нисам знао.
О тако је чудно тешко било мени!

Сви бејасте разговорни, а ја занет:
У мислима раскиданим, без јединства,
Мешао се јад мој цели, тобом нанет,
Са љубављу према теби из детињства.

Па осетих, са трепетом, да ме једно
Опет силно теби вуче — успомена
На то доба, мајски ведро, к'о цвет чедно —
Ал' без наде, садд како си туђа жена.

И осетих у близини твојој тада
Оно чему не могадох да одолим:
Да ми воља за отпором клоне, пада,
И некако да те сада више волим.

ПОЗИВ

Познајмо се... Твој ми поглед вели
Да се у нас једно исто жели.
Јад нам један, наде истоветне,
Мисли једне, љубавне и сетне;
Чежња наша, никад непреставна,
По пламтењу твоме оку равна!
    Познајмо се, када нам је јасно,
    Да се тајом заволесмо страсно!

Познајмо се... Ко ће да одбрани,
Да пролеће лист не пода грани?
Ил' ко може учинити смртни,
Да пупољци не процвате вртни,
Кад их сунчев животвор озари,
А напитак роса им подари?
    Познајмо се; ко ће да одоли
    Срцу када неизмерно воли?

Познајмо се... Лишће пада с грана.
Мру спомени летњих жарких дана.
Ветар стреса покропљено крило
Над лејама где је цвеће било
И кроз грање обнажено гуди
Песму суза и јесење студи.
    Познајмо се; наша јесен неће
    Дуго стићи, ал' се ипак креће!

Познајмо се... У бесаној ноћи
Маштом снега пред моје си очи.
Гледећи те надземну и сјајну,

К'о да слушам у том часу тајну —
Даљне звуке, тиху песму неку
О љубави, бескрајну и меку.
    Познајмо се!... рука сузу брише...
    Познајмо се!... ја не могу више...

НЕКАЗАНА ЉУБАВ

Ми о томе никад говорили нисмо.
Оно што је зрило у мени и теби
Не казаше усне ни танано писмо:
Ми сазнасмо душом да смо блиски себи.

К'о давнашњи знанци, тад смо једно друго
Поздрављали мишљу која срца спаја:
Место нас је поглед говорио дуго —
Наш немирни тумач пун чежње и сјаја.

То је била љубав што добија маха
Исповешћу страсном, и њу жудно чека:
Да се слије цела, к'о бујица плаха.
У пољупце шумне и тепања мека.

И ми смо се често, много пута срели,
Често једно другом врелу руку дали,
Али никад, никад нисмо рећи смели
Жуд која нас пије и душе нам пали.

Неодважни тако, сами бесмо криви,
Када љубав нашу стиже судба крајна:
Жељну да се каже, пустисмо да живи
Исказана, гладна, и да мре к'о тајна.

Тек кад нам је време, у брзо ме лету,
Расточило благо што га срце текло,
Осетисмо, с болом, празнину у свету
И сву штету да се није ништа рекло.

НОВИ СУСРЕТ

Донела си собом све кристалне снове
У два љупка ока, и њиховом снагом
Одвела ми душу у светове нове
И постала мојом нераздвојном драгом.

Једна цела младост чекала је тренут
Твог доласка, драга: један живот цео
Осети се силно обновљен и пренут,
Када се је с тобом на свом путу срео.

Недавно је било. Девичански ведра
Дошла си у доба славуја и цвећа:
Ружама су цвала у природе недра
И трептале сенке стаситог дрвећа.

И љубављу која жуђаше да плане
Заволех те тада. У вечери летне,
Када жути месец изнад врта стане,
Те позлати стазе и алеје цветне —

Утешен, озарен и наново рођен,
О данашњој срећи ја сам онда снио,
И погледом твојим у нов живот вођен
Док на небу звезде умираху ти'о.

ПРЕОБРАЖАЈ

Ја те много волим, и у љубав никад
Не посумњах своју: нит' бих, драга, мог'о
Замислити време да ће доћи икад.
Кад ћу без ње бити. Јер те волим много.

И кроз љубав ову већ осећам како
Сав поетајем добар, и остаћу док.
Јачају ми крила, све подносим лако
И опраштам брзо. Бивам нови човек.

О хвалим те, драга! Ти си моје младе
Просветила тежње, озарила собом
Моје лепе снове, разбудила наде
И цело ми биће испунила тобом.

Сад сам истом бољи, па те молим, драга.
Штити ме и брани, и увек ми даруј
Моћ волети чисто. И к'о анђ'о блага,
Над животом мојим благодетно царуј!

Ја те много волим, и у љубав никад
Не посумњах своју: нит' бих, драга, мог'о
Замислити време да ће доћи икад,
Кад ћу без ње бити. Јер те волим много.

ПОСТУПНОСТ У ЛЈУБАВИ

Испрва ми беше доста,
Чим ме само мило гледнеш;
За тим: кад ми руку пружиш,
После: кад крај мене седнеш.

Што доцније, желех више.
Прво, да ме увек гледаш,
Друго — малу, белу руку
Да никоме више не даш.

На послетку, зби се треће:
Нагло битку стах да губим;
И увидех, све је доцкан —
То јест, да те збиљски љубим!

НА ЗИМЊЕМ ДАНУ

Кад зазвижде снежни ветри
Преко пустог поља нага
И оседе брда тавна,
СТИЋИЋУ ти, добра драга.

И донећу у грудима
Једно цело лето жарко,
У коме је љубав цвеће,
А ти цвећу сунце јарко.

Из тог нашег младог лета
Гледаћемо снег где веје
Мртвих башта на дрвета,
На комшиске сниске стреје.

Како свуд се бело перје
Нагло роји, брзо слива, —
И биће нам тако драго,
К’о када се лепо снива.

Кад зазвижде снежни ветри
Преко пустог поља нага
И оседе брда тавна,
СТИЋИЋУ ти добра драга.

ПО ЗИМИ

1

Доћићу ти праћен вихоровом песмом
И мећавом злобном. Бићу, мила, цео —
К’о у дечјој бајци путник из далека —
Промрз’о на студи, и од снега бео.

Опрезно ћу тада по мразовом цвећу
Куцнути на прозор. У првоне стра’у,
К’о сад да те гледам, нећеш знатн ко је,
Кад из мрака чујеш моје: „Бау! бау!“

И пустићеш мајку да извиди шта је —
А дотле ће заплет отплести се цео:
Док се стара буде крстила у чуду,
Љубићу те жарко, сав од снега бео.

2

Ја осећам да ћу видети те скоро,
Јер ми твоја слика постаје све живља.
Снег замео путе, звижде млади ветри,
Мећава се пољем разиграла дивља.

Ето мене, ипак, непогодом бурном!
Грабиће коњици, да претеку вече;
Њихове ће гриве белити се ињем,
А моје ће очи сузити од среће.

Очекуј ме, дакле, и не часи дуго
Бар нас двоје знамо како време стреми —
Мајци прво реци, да ћеш мирна бити,
А после у башти доста грудви спреми!

НАШЕ ЗВЕЗДЕ

Дани наши — брзоноги хрти.
Младост наша — кратког века руже.
Јесен, старост; наги биће врти,
А над њима врани ће да круже.

Ах, не, неће! Мог живота друже,
Има што је јаче и од смрти.
Заман време кам ће грести крти
И натпис ће узаман да струже.

Више гроба, поврх јела тавни',
Кад у ноћи крупан месец бдије,
Лијућ' сребро на поспане равни —

Свака звезда у бескрајном низу
Једну душу одлетелу крије:
Наше звезде биће увек близу.

СНОВИ И ЈАВА

МИСТИКА ПРОЛЕЋА

Живље тече Дунав, небо нагло бива
Отворено плаво. Нема да се више
Даљина, к'о некад, цела оку скрива.

На земљу, док царство прва трава шири,
Сунце са бујношћу једне зрачне кише
Точи штедру светлост. Ветрић с воде пири.

Од видика јасно одскачу, да може
Избројати поглед, димњаци и торњи
Београда новог, па се брзо множе.

Обалом је деце заграјала група;
А десно, од некуд, са бедема горњи'
Војничких добоша разлеже се лупа.

Испред мене, одмах, један сеиз коња
Лонжира у кругу, и земља што скаче
Под копитом — још влажна — свежином воња.

У државној башти, тамо, путу ближе,
Робијаши грђу, копају и влаче,
Док реком, димећи, једна лађа стиже.

Живот, живот свуда! Расањено све је
Тајанственом снагом вечног сунца, које
Животвор невидљив у све куте сеје.

И тренутком сваким осећам да ствари
Око мене стичу обновљење своје,
И да ту још само ја остајем стари...

О пролећа тајно, шта је ово, што ми
Натапа кроз тебе чудном тугом груди,
Неотпорним ствара и вољу ми ломи?

И док твога сунца моћни зраци они
Чине да се свуда креће све, и буди —
Моја душа увек за прошлошћу жуди,
И чезнем за нечим, магленим, к'о снови...

ОБИЧНА РОМАНСА

На стабљици прва ружа,
Слатки мајски цвет;
Један лептир од најлепших
Њој управља лет.

Фин, галантан, облеће је
Шарен кавалџер.
Кокетно га гледа она:
Ah, comme il est cher!

У том дечка разузданог
Ту нанесе пут,
Врже капу на лептира —
О удесе љут!

Зар под капом да се сврши
Заводников лет?
Кол'ки бламаж! — насмеја се
Ружа, слатки цвет.

У СВЕШТЕНОМ ГАЈУ

Негде, високо над главом мојом;
Врх густих платана,
Гракће један вран...
Природа ме гане занетошћу својом.
Измеђ' брсних грана
Вири неми дан.

Једва ако по дубоком хладу
Столетног дрвећа
Блесне сунчев сјај.
Са мислима мојим у божанском складу,
Пун пољскога цвећа,
Миран лежи гај.

Не чују се из даљине људи,
Страсти су далеко,
Далеко је свет.
Из снова ме овде само ветрић буди,
Кад кроз лишће меко
Свој окуша лет.

К'о инок кад се враћа са рада
По горској тишини
У самостан свој,
Ја смирено ходим, пун вере и нада.
Свуд ми Вог се чини
У самоћи тој.

МИР

1

Озбиљни и мрки, к'о праведни старци,
Дубови се дижу — и спокојство тече.
У даљини звуче потмули ударци
Таласа о стену — и спушта се вече.

Везбојна тишина. Само гором иде
Шумски дух невидљив; а чује се како:
На водама бледим, што се једва виде,
Цигло једно весло запљуска полако.

Још се време чује, у промаку када
Свуд зањиха грање које гробно ћути,
Док на њега вече забринуто пада
И док се у лишћу блиска јесен слути.

2

Сутон, мек и танак, разблажује боје
Класју у сазрењу и пољскоме цвећу.
Два гарава брда на видику стоје
И две до три вране на ретком дрвећу.
Непомичност општа, само кад и када
Залепрша ветар површином житном
И целу је крене, те наличи тада
Једној златној реци у таласу ситном,
При заласку сунца. Свечано и мирно...
Не знам шта да желим у овом тренутку,
Кад зачиње вече, благо и прозирно,
И тишина звони у свакоме кутку.

ЈЕСЕЊА ЗВЕЗДА

Из хучнога журећ' града,
У миран се враћах стан.
Напољу је тужно било:
Умир'о је јесењ дан.

Палате се сакриваху
Под вечерњи тамни skut,
А врх њих сам чуо јата,
Што на далек лете пут.

Дуж видика избледелог
Повиј'о се мрки дим:
Фабрички се звижд разлег'о
И звук војних труба с њим.

Мутном реком у даљини
Брод некакав плови сам,
Док полако догорева
И последњи сунчев плам.

А када је мало за тим
На све стране пао мрак,
Једне звезде усамљене
Слабачак се расу зрак.

Беше сетна, к'о да негде
Над нечијим гробом сја.
Најтужније што је било,
То је била звезда та.

ПОЗНА ЈЕСЕН

Изнурена, модра, згрчена и нага,
Са засталим дахом, већ у пола мртва,
Смрзава се јесен... Ни једнога листа:
И последњи сад је њена пост'о жртва.

А високо горе, стремећи кроз магле
И режући крилма цео бескрај сури,
Задоцнело јато невидљивих ждрала
Испод свода кликће и на југ се жури.

На висини мркој то су гласни крици,
Да се братско јато не распе у лету.
И поздрави то су, доздрављени озго
Нашој хладној земљи, нашем смрзлом свету.

Далеко су места, куд крилато браство,
Поврх свих планина — жарка жеља води;
Ал' сустати неће... Здравом да сте, тићи,
Што хрлите сложио сунцу и слободи!

СТУДЕНКЕ

1

Опет вејеш, мој вејанко,
Мој студени непрестанко!
Широм слеће прах твој ледни
На предео недогледни.
Белом пређом грање вежеш,
А мразном га руком стежеш.
Била плоча великана
Ил' крстача сиротана; —
Било место где је цвало,
Љупко цвеће мирисало; —
Или где се коров диз'о
И високо дивљи стиз'о; —
Или где се љубав срела
И канула суза врела; —
Ил' на које гавран врви,
Где јуначке руде крви: —
Све си скрио и све скриваш,
Бели застор свему биваш...
У сумрачју јуче тавном
По пољу сам гац'о равном.
Испред мене, око мене
Нигде стазе утрвене.
Више главе небо сиво,
А у души бол се скрив'о.
И усамљен посред јада
Ја исписах бољку тада.
По студеној снежној кори
Резах име које гори.
И тај заслад снова моји'
Сад заметен тобом стоји.

Колка обест, о вејанко,
Безобзирни непрестанко!

2

Гледам цвеће на окнима:
Мраз га је шпар’о,
Ледном бојом сликар студен:
Ноћас га је ствар’о.

Преко слике залеђене
Љубав сам напис’о;
Часом све се растопило,
Што је мраз нарис’о.

Тако љубав силом тајном
Лед на души крави
И вештачко кида цвеће —
Да се право јави.

3

Веј, снеже, веј!
Под плаштом ће твојим
Разлике се скрити,
Све ће онда исто —
Свуда бело бити.
    Веј, снеже, веј!

    Веј, снеже, веј!
А кад будеш земљу
Једном сву огри’о,
Биће к’о да на њој
Нема ништа црно.
    Веј, снеже, веј!

ДВА ПУТНИКА

Озго месец светли на пољане голе.
Закаснили језде два путника доле.

Два чудна јахача, два различна створа
Сада у град јашу преко снежног мора.

Један од њих Смрт је, а Живот је други.
По зими и цичи пут су прешли дуги.

Назиру се куће. Сад ће једва моћи
Оданути мало од ледене ноћи.

Коњице одјаха, па закуца двоје
На најближа врата. Глас изнутра: „Ко је?“

— Путници без крова, а мраз још не преста.
„Болест нам на дому и за једног места“.

Под комшиску стреху тада зађе двоје,
И ту лупну, и ту глас се зачу: „Ко је?“

— О путнике прим'те! „Жао нам је свима:
Због принове миле један места има“.

Обоје се сада погледаше само: —
Живот уђе овде, а Смрт оде тамо.

ЈОВАЊСКИ МРАЗ

Ни знака живота... Једва видни оку,
Беласцају слабо, чезнећ' у даљини,
Висови планинеки. Зимњу ноћ дубоку,
Снег, преставши скоро, још мирнијом чини.
Немо, к'о да стрепи, наоколо чами
Залеђено време... Крупан, сетно јасан,
Небом блуди месец у прозрачној тами. —
Пуца кам и дрво! Простор пуст, безгласан

Почива у мразу — тужно и без јава,
К'о самртник ког су, целивши редом,
Оставили самог да на миру спава
Под покровом белим и светлошћу бледом.

НА ВЕЛИКИ ПЕТАК

Загробни запис детету

Поздрављам те, чедо, душом што је чиста
постала кроз целив распетога Христа.
Мучениче мали, распињан и ти си,
али као Исус ни ти умро ниси.

Варају се твоји, јер спазили нису
с анђелима када на Врбицу оде,
и како те они на рајскоме вису
међ' вечито цвеће озареног воде.

А ти, смеђ несташко, смејеш се и звониш
у сребрно звонце: крупне твоје очи
к'о да коре мајку, црну посред ноћи:
„Код Бoge сам, мама, зашто сузе рониш?“

О не кукај, мати! Погледај, са звезда
трепти ти у сусрет једна светлост мека:
лепи тић је само летнуо из гнезда
и јавља ти место, где те сада чека.

МОТИВИ СА МЈАВЕ

НА ДРУМУ

Летња трепти јара
над стасалим класом...
Жега. Коњи грабе
малаксалим касом.

За њима, к'о сабласт,
облак бела праха,
преда мном у ватри
видик нем, без даха.

Па док јара трепти
над стасалим класом,
и док коњи тегле
кола тромим касом, —

Осећам: на срцу,
у пожару дана,
пеку ме ожилъци
пребољених рана.

ПОКРАЈ ЊИВА

Ћуте мора житна,
непомична, жута —
докле поглед хвата,
нигде није пута.

Мукло гракћу негде
невидљиве вране;
ветрић тек пропири,
али брзо стане.

Мир је, као да је
неко опште бдење.
Жита, што нас храни
чисто чујем зрење.

И благослов чујем,
што се на Стиг слива —
к'о да Господ лебди
поврх Стишких њива.

БЛИЗУ СЕЛА

Пред сутон. Тишина...
Само из далека
вршалица зуји;
шкрипе кола нека
и одјече топот
на дрвеном мосту.

Јењала врућина...
А звонцади звука
пригушено бруји
негде из далека.
И допире клопот
вазда живог млина...

О село ми драго, —
брашњаво, ал' нека, —
ја те зато волим,
и лепо те молим:
дај окриље благо
твом варошком госту!

ДОЛАЗАК

Улазим у село.
Стижу већ и стада.
Ено и поворке
жетелаца с рада.

Српови у једних,
други виле носе,
трећи о рамена
наоштрене косе.

Певајући иду;
нејасна ми, али
јамачно за нечим
песма њина жали.

На западу небо
све више се жари,
као да би хтело
да их све озари.

И да им у песму,
пуну чудне сете,
од вечерњег руја
ружице уплете.

ПРЕД МЛИНОМ

У млину клопара,
А напољу дан
Одмиче из села
У свој ноћни стан —
Клапа - тапа - клап...

Допламтелог сунца
Сад је блажи сјај,
Раздраг'о се под њим
Цео вредни крај —
Тапа - клапа - тап...

Помељари. Журба.
Ври пијаца сва.
Ту марва, ту кола,
Голубова тма —
Клапа - тапа - клап...

Негде врло близу,
Ал' не видиш где,
Прикривени врапци
Надцакали све —
Тапа - клапа - тап...

Са брежуљка струји
Окрепиви млаз.
Док на Млави брзој
Хучи далек јаз —
Клапа - тапа - клап...

И кад све се стиша,

Сунца гасне зрак,
По звезданој ноћи
Ил' кроз мркли мрак —
Тапа - клапа - тап...

Бучи јаз и даље,
К'о џандрљив џин,
А клопотом својим,
Смеје му се млин —
Клапа - тапа - клап,
Тапа - клапа - тап!

НОЋ

Месец, сав од злата, нераздвојни драган
Заљубљених звезда — сјај раскошни точи.
У свемиру шуми један шапат лаган
Зачараних бића посред глухе ноћи.

Час стравични куца. Из Млаве се дижу
Плавокосе нимфе, са Омоља слећу
На збориште виле, од клисуре стижу
Одметници мртви. Сви се к' мени крећу.

Небројено тајни и безбројно веза
Осећам да пуни ову ноћ дубоку,
И мене, смртника, подилази језа
Од тог мноштва бића, привиђених оку.

РАДЕНИКОВ ПОГРЕБ

Сиво је поподне. Мраз од гује љући.
Шкрипи снег под крупном раденичком ногом:
Мајстор Франц је рек'о овом свету Збогом,
И сада му сандук прте већној кући
Четир' верна друга, а за њима кланца
Убога, прозобла чељад мајстор-Франца.

Давно, пре по века, дошао је пешке,
Са ранцем низ леђа, дрводеља млади.
Дош'о је међ' браћу, да пије и ради,
Па да једног дана, далеко од Чешке,
Положе и њега, онамо на брегу,
Где сеоско гробље гури се у снегу.

Испало је ренде за навек из руку
И луша из зуба. Ко ће сред меане
„Кде домов” да пева или „Хеј, Словане“?
Ко живота печал и радничку муку,
Туђу, као своју, разбијати шалом?
Ко ће душа бити овом месту малом?

У мутноме зраку једно звоно цвили
И парнога млина тутњи клопот тмуо.
Каткад би се јецај пригушени чуо.
По беломе путу, споро, к'о да мили,
Црн одмиче спровод, са попом на челу.
Вране гракћу... Сутон прикрада се селу.

О пане Франтишек, худи удес сазда
Сиротаном тебе: — дељ'о си и пио,

Али добар човек целог века био
И стег пролетера носио си вазда
    Поносно, са свешћу, к'о заставник који
    У неравној борби испред других стоји.

Па питома, топла кад ти душа yine
Пред другове мртве — постидет' се неће.
Тамо ће јој рајско мирисати цвеће
И сав јад земаљски горе ће да мине —
    Док трунуо будеш, онамо, на брегу,
    Где сеоско гробље грчи се у снегу.

ВАМПИР У МЛИНУ

Ко од злата скован, блиста изнад млина,
Сврх димњака, месец. Прозрачна је тмина
Кут залила сваки; тајац свуд, и пусто;
Кроз грање у парку, посребрено, густо,
Одсјаује Млава, и бучање јаза
Допире одонуд.

Преко свију стаза
Мир поноћни клизи и тишина струји.
Само још у млину тутњи, шушти, бруји...
Триерп, и ваљци, и камење — све се
Као живо креће, обрће и тресе.
Каткад полутамом забели по који
Воденичар брашњав.

Срп месечев стоји
Још увек над млином.

И сат скривен када
Избијаше поноћ, журно уђе тада
Господар покојни; па, прошавши свуда,
Нестаде га опет.

А неми од чуда,
Млинали се збили сви у један уг'о
И за мртвим газдом гледали су дуго.

Ноћ прибира вео, а месец јој светли.
У селу већ други кукуречу петли.

БИВШИ ОБЕРМИЛЕР

Невесело гледа и по мало гневно

Стари млинар Матко: нов млин му је крив —
Технике модерне тај разметљив див,
Што вагона брашна меље дван'ест дневно!

Ту, на истом месту, — заљубљен у Млаву, —
Други млин је стај'о деценија пет
И скромно је млео за сав овај свет,
Док му пожар није угасио славу.

Старо добро време!... Матко к'о да чује
Силну цеву врапчју, голубова гук,
Грају помелара и на Млави хук:
То јаз горопадни цело село псује.

Данас, све је друкче... Нови, страни људи;
Немац обермилер, — однео га, враг!...
Кад год му каже: „Колега, гутен таг“ —
Талас туге заспе млинаруве груди.

Слика сасвим друкча, од оне што беше:
Газду и не видиш; туђ некакав сој
Аутоматских људи врши пос'о свој,
А раднике старе давно у гроб снеше.

Само он, шкартиран, још је овде осто...
Увиђа: где младост провео је сву,
Сад ни њему места није више ту;
Бивши обермилер излишан је пост'о...

Кроз ускрелу прошлост, што сну налик мину.
Ишчезлога света он осети дах,
К'о загробни поздрав, и у исти мах
У Матковом оку крупна суза сину.

Па песнице стиснув', болно, а и гневно,
Презрив поглед баци на модеран млин —
Ах, како вређа тај фабрички цин,
Што вагона брашна меље дван'ест дневно!

СТРАЖАР МЛИНА

Кошчат и дугоња, са мрежом од жила
На рукама у вис, чувар Вића смело —
К’о да га понеше невидљива крила —
Излете пред Немце и очува село.

„Холт! Хир нур Кинд унд Вајб... Комитаџи?... Беше!“
Натуцо’ је дрхтећ’. И стрељачки ланац
Застаде пред млином. Војници се смеше;
Риђ, под шлемом, жмирка офицер Германац.

Хвала буди тако „немецкога“ знању,
Вића, фремтер стари, власт некаква поста.
Биргермајстор Вића беше сад у стању
За млин и мештане да учини доста.

А при том се никад поасио није:
Господство ће ово, знао је, да прође;
Он ће ноћу опет над млином да бдије
К’о обичан стражар — када газда дође...

Он ком знано беше, где је газда скрио
Адиђар и злато, није чисте прсте
Пружио онамо, јер је душом био
Ван земаљског блага — јунак своје врсте.

...Сад слободe ветар равним Стигом дува,
А крај Млаве, мртав, шилбок верни.
Али Његов дух и сада овде стражу чува.
Млин клопоће мукло и за Вићом жали.

КАТА МИЛАНА ШЛОСЕРА

Данас овде ведро и радосно све је.
Са багрења пада цветна киша бела,
Голубови гучу, мајско сунце греје,
Цвркутом одзвања околина цела.

Сви прозори млина отворени. Хучи
У турбини вода и ори се клопот.
Онамо, на Млави, јаз раздраган бучи;
Зврје кола друмом, тутњи коњски топот.

Носећи крчаге, гле, на бунар иде
Шлосерова Ката, срамежљива, чедна.
Из папуча снежне ножице се виде,
А у враној коси руди ружа једна.

Кад би само смела лепа Ката знати,
Шта се све догађа, кад из куће крочи;
Колико се за њом уздише и пати,
Морала би страсне да подигне очи.

Видела би како свуд брашњави људи
Извирују, да је осмотре што боље,
А по неки, млађи, буса се у груди
И пољупце шаље, и тобож' се коље.

Ал' за такву шалу Милан, шлосер, није!
Уз то му је шака кадра све да сатре: —
Зато, као була, Ката лице крије
И клони се људи к'о од живе ватре.

ОВЧАР ЋИРА

К'о најбеља овца бео
Напред гредe овчар седи.
У крв грезне запад цео,
Дан издише, небо бледи.

Прашина се слеже с друма, —
Вечерњега посред мира
Дрема поље, ћути шума — —
Напред гредe овчар Ћира.

Као децу, свилоруно
Стадо кући повео је.
Пастир добри лета пуно
Крај јагањадe провео је.

Он не тежи већој срећи,
Од те коју сада има:
Да сред тора може лећи
И спавати с јагањцима.

Расклапају тад се широм
Светлог неба двери плаве,
Те пред старим овчар - Ћиром
Помрла се деца јаве.

Па док месец измеђ' грања
Листак сваки сребром руби
Мртву чељад Ћира сања
И јагањце у сну љуби.

ИНВАЛИД СА МЛАВЕ

Данас теби у глас хвалу поју.
Зван и незван, сваки срочи што-шта:
Стих и проза славе храброст твоју, —
Јер је мода, а ништа не кошта.

А ти само за мрк врат се чешкаш,
Стојиш, зуриш и збуњен се смешкаш.

Ти осветник Косова си! Тобом
Клета љага Сливничка је спрана!
Роб је твојим васкрснуо гробом!
Царство цело никло ти из рана!

А ти само за мрк врат се чешкаш,
Стојиш, зуриш и збуњен се смешкаш.

Капу доле! Бре, геџа па геџа, —
Опанак му целивати треба.
Све он тегли, пуцају му леђа,
А не тражи погачу код хлеба.

А ти само за мрк врат се чешкаш,
Стојиш, зуриш и збуњен се смешкаш.

Госпође те у болници служе,
Нуткају те и ко дете пазе.
О ратнику славопоји круже
На све стране. Сви гегулу мазе.

А ти само за мрк врат се чешкаш,
Мило ти је и збуњен се смешкаш.

Па најпосле утрапе ти штаку,
За шајкачу цвет задену какав,

Коју „банку” тутну ти у шаку:
Хајд’ у село, победниче кљакав!
    А ти само за мрк врат се чешкаш,
    Пођеш, клецаш и збуњен се смешкаш.

И дохрамљеш како-тако кући,
Куд једино и вукла те жеља:
Срце стискаш, — мислиш: е ће пући!
Речи немаш од усхита веља —
    Него само за мрк врат се чешкаш,
    Погнеш главу и блажен се смешкаш.

Мутне за тим кад подигнеш очи,
Све је, видиш, омануло туда:
Где год нога дрвена ти крочи,
Коров, кукољ и густ парлог свуда!
    А ти само за мрк врат се чешкаш, —
    Шта ћеш? Куд ћеш? Од муке се смешкаш.

Ребра можеш да избројиш волу,
Кош без хране, празне воћке стоје.
Снаша пртља децу полу-голу —
Живу слику зле судбине твоје.
    А ти само за мрк врат се чешкаш;
    Плакао би, ал’ се ипак смешкаш.

Ну посланик утеху ти носи:
„Хвали Бога, што бар жив нам оста!
Неком шрапнел обе ноге скоси,
А сељаку и једна је доста!“
    А ти само за мрк врат се чешкаш:
    Јад јадујеш, па ипак се смешкаш.

„Држава ће умети и знати,
Да те својски помогне у раду:
Масну ће ти инвалиду дати,
Само чекни и не губи наду!
    А ти, брижан, за мрк врат се чешкаш;
    Ридао би, ал’ се ипак смешкаш !....

Мој сељаче, о мој рођо, нека
Зна се ово: чудна земља ова
Још једнако све од тебе чека !...
Ал’ буде ли окршаја нова,
    Реци: да л’ ћеш опет први бити
    И крв, опет, смешећи се лити?

СЛОГА И РАД

Јесенско је сунце изнад села стало
И мелемну светлост нештедице лије.
На њиви ни једног још орача није,
Кроз омеклу земљу да протера рало.

Тулузина силна, недигнута труне.
Двориштима пилеж чепрка и кљује.
Заглушива цика од некуд се чује, —
То комшиске снаше једна другу куне.

Свуд по једно чавчје полегнуло јато,
Ту и тамо штрчи штуро дрво које;
Ћуприје све редом разваљене стоје,
А на друму цомбе, устајало блато.

У биртији врева... Могло би се рећи,
Све пореске главе да су ту на броју:
Наизменце празне оканицу своју,
Шљивовица пуста не престаје тећи.

Онамо, у ћошку, под облаком дима,
Учитељ и попа претресају стручно:
Политичко стање је ли данас мучно,
И какве задатке сад држава има.

На то уча рече — а претходио плуцну —
„Ич не брини, попе! Док је слоге ‘ваке,
Тешкоће су нама кано перце лаке,
Ми смо сила данас..“ При том уча штуцну.

„Памет мене моја никада не вара:
Нек’ је нама овог к’о мрав вредна света, —
Дај дер ђиду, што ће Србији да смета!
Не бојим се, попе, ни Бога ни цара!“

Сада и поп штуцну... А над селом стрну
Зрак последњи сунчев. И кад, кроз ноћ мирну,
Радознали месец у биртију вирну,
Нађе је још увек пуну, смрадну, црну.

ДЕВОЈАЧКО ОПЕЛО

Варошица цела,
И доња и горња,
Жури се. Са бела
Петровачког торња
Звони на опело.

Учитељ - Маринка
Љупка кћи Даринка —
У ковчегу што га
Дељ'о столар Бога —
Сад се цркви носи.

Лежи сва у бело,
Са венцем у коси;
На увеле груди
Скрстили јој руке,
Као восак жуте.

Лектика је клета
Покоси са света.
Жене плачу, људи
Погружени ћуте,
А мати запева...

И док псалм животу
Шуми Млава жива, —
Мртва, у ћивоту,
К'о да свадбу снови,
Дара се осмева.

ГОРЊАЧКА ВОЖЊА

Клисура под маглом... Јакшића Ђуре
Пут у Горњак мочаран и пуст;
Само моја кола по њему журе
И облак један нада мном, мрк и густ.

Покрај хучне Млаве врбе се грче.
Ко да зебу влажне, — а август је још!
Кукурузи нису сазрели за кош,
А деца, боса, још за стадом трче.

Па ипак неки чудан бол је снесен
У све биће моје. И ја не знам сад:
Мину ли лето, тако нагло, и кад,
Ил' то само мени настаде јесен ?

МИЛКИН КЉУЧ

КОМАД ИЗ НАРОДНОГ ЖИВОТА

Л И Ц А

ТОМАШ ПАВЛИЧЕК, индустријалац, сопственик великог млина
ОЛГА, његова снаха
ЗДЕНКО, синчић Олгин
ЕЛА, гувернанта
БРАНКО, великошколац, Олгин брат
МРГУД, хајдучки арамбаша
БОГОСАВ, писар окружног начелства
СПАСОЈЕ, кмет
МИЛИЈА, звани „Социалиста”, имућан сељак
ДЕСИМИР, парох
ПЕТЕРЛЕ, воденичар
ФРАНЦ, воденичар
ТРИША, воденичар
МИЛОЈКО, воденичар
ЈОЗЕФ, воденичар
ВАЦЛАВ, воденичар
МИЛОРАД, магационер
ВАСА, звани „Сегединац”, рабација
жандарм
коњаник
механција
келнер
БЕЛА, служавка
МИЛАН, покућар
ПОМЕЉАРИ, воденичари, радничке жене, сељаци, сеоске девојке.

Дешава се у једном млинарском месту на Млави, у Србији, деведесетих година.

ПРВИ ЧИН

Јулско сунчано јутро. Пијаца пред великим млином. У његовом продужењу канцеларија млина, па магацин; а до овог лепа, господска кућа на спрат. Десно, иза зелених филарета, простире се парк. Преко пута млина, с обе стране, приземни раднички станови. Између њих механска башта са кугланом, и механа. Прозори на механи су једнокрилни, велики; двокрилна стаклена врата на два басамака од цигала.

На пијаци је врева и жагор. Нека кола ишкрипе, мукање, негде завршишти коњ. Гласови: „оки” — стој”! Воденички клопот се меша с голубињим гукањем и потмулим бучањем јаза. Промичу брашњави воденичари, с качкетима. Сељаци помељари прте џакове и вреће жита. Гдекоји носи тзв. влашку шубару. Поступно се окупе.

ХОР ПОМЕЉАРА

Ово лето берићетно,
Обилат је Стигом влат,
Сваки згрн’о једро зрно —
Оде брига у неврат.
    Воденицу спреми, газда,
    Ујма ће ти бити вазда!

Знанци стари, помељари,
Хитамо ти одасвуд.
Сваки врећу прти већу,
ал’ труд није узалуд.
    Вес’о клопот млина нека
    чује ратар из далека!

Нашим крајем, као рајем,
Бог посеја благодет:
Вишњем своју хвалу поју,
све ливаде у расцвет,
    Њега с обе стране Млаве
    Житородне њиве славе.

Од Дунава кад кошава
Заошија, да смо сви —
И са доља и Хомоља —
Преко зиме збринути.
    Стог', турбино, свитлај Млаву!
    У млин, браћо, на мељаву!

1

МИЛОРАД (Средовечан, плав, са шилатом брадицом. Здрави се с помелјарим, пропушта једног по једног у млин. Узајамно задикивање).

БРАНКО (20 година, смеђ и наочит, с бујном косом: Одело од белог „сегелтуха”. Има плавичасту лептир-машину, како су онда носили наши млади идеалисти и „песничке природе”. Долази из парка и прилази Милораду).

Добро јутро, чика Милораде.

МИЛОРАД: Здравно-живо г. Бранко. Тако рано? Сигурно ће бити неко ново певаније.

БРАНКО (повлађује): Шет'о сам мало до Милкина Кључа. Збиља узвишено, божанствено. (Са заносом) Нека бескрајна тишина, налик свештеном гају генијалног Беклина. Ни шума ни гласа, само птичице готово бојаљливо поздрављају сунце милозвучним цвркутом; а овај се разлива танано, лелујаво и прозирно, као менует бесмртног Шопена, као снови малих принцеза или модри мирис разнобојних хризантема и црних орхидеја... Мајке ми,

чика Милораде, парол донер, нигде није природа тако величанствена као у Милкином Кључу... Шта је Атлански океан, шта су степе и прерије? Пигмеји!... Зашто ли се само зове Милкин Кључ ?

МИЛОРАД: Ниси чуо причу о Милки утопљеници?... Онда не знаш главно... Елем, било је то у турско доба. Најстарији сељаци памте кад је овди била још стара воденица на три витла. Ту ти је из целе Стишке кнежине ношено да се помеље; па би долазила и Милка с оцем. Он би после упртио опет велику, а она малу врећу пројина брашна, и тако натоварени враћали се кући у Батушу увек истим путем — покрај Млаве. Мало би поседели тамо, код оне поломљене ћуприје: на оном великом пању, што је зарастао у коров. А место је, видео си, баш као наручено за починак. Некако је оделито, скровито, мимо остала места. Чисто ти изгледа да се закључало од целог света. Па и Млава личи онде на кључ, јел' да? (Кратка почивка). На том месту се утопила Милка,... због момкове невере. Беше, кажу, најлепша цура унакрст равног Стига. И сад онамо увек, кад сунце нагне смирају, чује се гди нешто кабасто, тешко бућне у воду: буп, плус!... Онда опет тишина... к'о у гробу..., само вода кључа непрестано... Ето, сад знаш зашто се зове Милкин Кључ.

БРАНКО: Тужна историја, пуна драмских конфликта и динамике. Сирота девојка!... Душу дало за баладу. Већ ми се стихови врзу по глави:

Занемеле птице,
Кобно Млава ћути,
У врбовом грању
Ћућоре минути.

Или, рецимо:

Сунце залази,
Цура налази,
Свој вечни мир
Кроз Млавин вир.

Не! Прва строфа је боља... Згранућеш се, чика Милораде, моја балада ће бити лепша можда и од Ђурина „Пута у Горњак”.

МИЛОРАД (смеје се очински): Е јеси певац. Везеш као „народна лира”! (На вратима млина се појављују помелари. Гласови: „Кам га тај Милорад, да ујми?” „Ем подваљује, ем чекамо. Пожури, бре, плану газди ујам.” Милорад пође, Бранко га задржи).

БРАНКО: Чекај, у мало не заборавих да ти поменем; а није ни важно... Таман ја кренух натраг, кући, кад угледах једног здраво великог попа — на истој оној ћуприји.

МИЛОРАД: И баш преко ње ишао.

БРАНКО: К’о тебе што гледам... Зашто се чудиш, није ваљда ни та ћуприја од флиспапира.

МИЛОРАД: Није, није... али, има нешто... Него, сигурно је тај поп из Бог те пита које нурије, па није чуо о зачараној ћуприји. Не знаш, ето, ни ти, и ако си овде сваке ферије, а некмоли туђин. Од овдашњих неће ти преко ње прећи нико живи, па да му поклониш цело Црно Малиће, заједно са воденицом... А може бити, и да ти се поп причинио. Можда је то био неки вилењак. (Бранко се смеје) Смеј се, смеј, само ћуприје не закорачуј — велим ти као да си ми најрођенији. Једанпут су мајстор Франц, тишлер, што га зову „коза”, и Јозеф Вебер, што најбољи опгтри воденичне камене - набасали у поноћ на обајану ћуприју. Пијани, дабоме. Претурали се, давили и после те ноћи лежали врућицу шест недеља. Мајстор „коза” није толико боловао, као да је фирнајз попио! Палише им и свећу не-

колико пута; али, што каже народ: пијаног човека и дете чува анђео хранитељ.

БРАНКО: Е морам и то да некако уплетем у моју баладу. (Помељари опет протестују на млинским вратима. Милорад им даје знак да ће одмах доћи. Од механе прилазе, живо разговарајући и гестикулирајући, Милија „социалиста“ и писар Богосав. Позади њих мајстор Франц.)

2

МИЛИЈА (око 60 година, средњег раста, коштуњав, с прогрушалом броћастом брадом; зеленкастих, необично живих и шеретских очију. Широке гаће и дуга кошуља од српског платна. Опасан је шареном тканицом. На голим ногама плитке цокуле. Носи огроман сламни шешир нарочита облика: висок а при врху ужи, са широким искрзанним ободом. Целом појавом потсећа на руског мужика).

БОГОСАВ (испод 30. Висок, крупан, неспретан, али веселе ћуди и ветрогоња. Један од оних полициских писара предратне Србије, који су с два три разреда основне школе почињали каријеру од практиканта а завршавали је као срески капетани. Округло полуошишану оштру косу чешља „на горе”, стално увија црне брчиће. При ходу се лако повија, уздиже увек једно раме. Кад се смеје, беле му се здрави зуби. Носи униформу полицијског писара).

ФРАНЦ (преко 60. Чех. оригиналан тип и комична појава: средњег раста, мршав, мало грбав; доњи капак једног ока му је изврнут и црвен, нос кошчат. Пун темперамента, добар Словен и радник, али ноторни пијанац. Стално му је у зубима подужа лула. Кад се одушеви баца капу у вис, пева „Хеј Словени”. „Кде домув мој” итд. Иначе је аљкав. Има плаву кошуљу, панталоне које му управо висе, црне кожне папуче и кецељу од црне коже. Говори више чешки но српски).

МИЛИЈА: Бројтро, буржоазијо! (Рукује се, Франц салутира једним прстом) Здраво-живо, газдин шуропесниче! Како сте провели ноћ, ако смемо питати? Је л' опет било зорт и компанија? Е вала, ови наши капиталисти баш не могу ока да сведу — од ајдука, семе им се затрло! Ће си, Пелагићу? Ха, ха, ха!

МИЛОРАД: Море, ти их се канда највише прибојаваш. Него, видиш власт (Покаже на Богосава, који врти брчиће, накашљује се и подмигује) па се ребриш. А овам' се завлачиш у мишиј чим падне мрак. Али се лако можеш и убојати, брајко! Знају хајдуци, не бери бриге, да си ти после господар Томаша највећи газда у Млави и да кријеш ћемере с благом.

БОГОСАВ: Окан'те се, браћо и господо, не замећите кавге! Док је мени на раменима главе неће никим длака фалити. (Франц дигне одушевљено своју масну капу, а ћела му се забели: „Живео, наздар пан писару Бохусав!” Милорад љутито одмахне руком и оде у млин. У том почну пристизати неколико сељака и мајстори: Јозеф Вебер, Петерле, Триша, Милојко, Вацлав Жриха, и још неки. Поздрављају се с Бранком и групишу се око Богосава, који продужује) Ево мене овди, на мртвој стражи, от како стасаше кукурузи по Жевцу и Стигу, па кам' ги жене киселе? Кам' ги да их пождерем, овако: ам, ам! (Присутни повлаћују)... То хајдуци. То су положаре, пржибабе, што уцешују богобојажљиви свет. Прави див-хајдуци, они око Ужица, Чачка итд.... бише па и преминуше; као што бејаше, на пример, покојни Јосовац илити незаборавни Јевђевић, па кремен-камен Бркић, па силни Војко „на страх врагам”, па... али ко ће по Србији избројати хајдуке, те соколе сиве. Такве ми хајдуке дај, побратиме и ондак чест-част, алабонер. (Скине шапку и незграпно се поклони).

ФРАНЦ (запева промукло „Хеј Словени еште живи.” Општа веселост).

МИЛИЈА (тапше Богосава по рамену): Јес вала! То су били горски цареви, арслани. Ђурђев данак ајдучки састанак. Први Мај беше онда „нико и ништа.” (Подигнутим гласом) Питам ве ја, другови, зашто се сеоски пролетеријет намножио као гусеница? Зато, јербо нема више сиротињских мајки — нема више оних старих хајдука, да масу од реакционерског зулума и разноразних намета бране.

БОГОСАВ (продужује истом загрејаношћу): Њима слава! Бог да их прости. А, ови одовуд, с Омоља, ови наши шубараши што макљају качамак-куљеш — то вам је једна... једна... како да их иментујем...

МИЛИЈА: Ајдучка буржоазија!

ФРАНЦ (салутира): Так је, добже, хура! (Присутни се смеју и добацују му: „Живео мајстор Франц „коза”!) Ја сам мајстор Франтишек, нисем коза! (Присутни га умирују).

БОГОСАВ (наставља сангвичично, као да је на неком партијском збору): ’Оће људи леб без мотике, умешено па обешено. А ти, господар Томаш, кључ у касу, изброј хиљаду наполеона, иначе ето ти арамбаша Мргуд, да ти унука Зденка у Омоље одвуче. Као да ћир Томаш није префакута и мушавела, него је пасео траву на Чачалици или у Милкином Кључу, па ће брже боље оставити кесу на означено место. Оставиће, ама празну! (Смеју се и он и присутни. У том долази хитно жандарм коњаник, с пушком преко леђа, приступа војнички Богосаву, салутира и предаје му писмо).

ЖАНДАРМ: Шиље госпон’ окружни. Хитно.

БОГОСАВ (Одвојио се у страну, прочитао писмо; жандарму): Добро, разумео сам. Скокни ти у механу, баци једну у кљун — ето и мене из ових стопа. Само да се још посаветујем с народом.

ЖАНДАРМ (одлази брзим кораком у механу. Круг око Богосава постаје све већи. Чак и радничке жене, које су пошле са судовима по воду, радознало прилазе, Јасно се чује воденични клопот, гукање Голубова).

3

БОГОСАВ (пошто се накашљао, званично): Браћо, како ме овај час, видосте, извешћава господин окружни, с ког сам и у сродству (Франц: Живео!) ноћас може да загусти. (Присутни, нарочито Милија, ућуткују се међусобно и напрежу пажњу), Мргуд је с дружином, зуцка се, примјећен синоћ у атару Ћириковца, Калишта, па лако могу да кидишу на воденицу. А с горским вуцима нема шале! Зато морамо бити спремни као запета пушка, на браник личне и имовне безбедности, збора и договора. Договор кућу и воденицу гради. (Одобравање, само се жене подгуркују). И ја вас господо и браћо, као орган један, претставник езекутивне власти позивљем да за ноћас будемо сви на опрези, начуљимо уши и да смо трезвењаци. Сад куца час — ако је Онај на небесна стари српски Бог који чува Србију - то јест куцнуће час да хајдучији срце прободемо, као што је свети Ђурђе, моја крсна слава, пробуразио аждају! Да осветламо образ највећег овоземаљског округа. Да докажемо и пред Јевропама, а не само пред престолницу Београд, да наш дични округ није легло арамија и разбојника, већем да код нас нема ништа муфте (Бурно одобравање) и код нас да је статукво, ред, рад и законитост. Апелишем браћу овомештане да се разиђу у својим квартирима, и сваки нека буде спреман с оружјем и џебаном. За сваку сигурност, да не чује зло! А и ми ћемо овди, у воденици и укућани, организирати дефензиву; па ко први чује пуцњаву, нека трчи онамо. (Бранку) Имам ли резон, господине Бранко?

БРАНКО (за време Богосављева говора беше се изгубио, па се пред свршетак поново вратио) Одлично, стратегијски; ни војсковођа Кутузов у „Рату и Миру” од циновског Толстоја, пророка из Јасне Пољане, не би боље смислио. Ви сте као неки ђеније, таленат, господине Богосаве! Нека прича ко шта хоће, правда с полицијом држи земљу и градове.

БОГОСАВ: А ви сте Бранко Радичевић (Победоносно) Ред, рад и законитост!

4

Присутни се разихазе. Одлазећи, жене се кикоћу; једна каже: „Шашиав је сто година!“ Остају Богосав, Бранко, Франц, Петерле, Милојко, Јозеф, Вацлав, Триша. Наилази Томаш.

БОГОСАВ: А, ево га господар, као поручен. (Прописно салутира) Слуга покорњејши, господар Томаш! Баш добро што наиђосте. (Рукују се).

ТОМАШ (до шездесет година, омањег раста, дежмекаст, румен и просед. Не полаже ништа на спољашност, брашњав, са старим качкетом на крупној округлој глави. Из спољнег џепа виси дугачка модра махрама. Опходи се љубазно и скромно; види се одмах да је не само послован човек који се сродио с народом, него и јака интелигенција што улива респект. Говори танким Гласом, мешајући чешко-српски. Смејање му је готово болест); Хе, хе, хе, хајдуци, пане писару, Је ли? Чекаме их два месецу. Не пшишли. Ни нећеју. Пол веку сме овде, с народом, свађаме се за ујам, хе, хе, хе — селак нуди пшеничку, кукурус, ми му платиме болје него што он муже знати цену — јак брат брату. Што ће онда зли луди? Беше хајдука увек, свуда вањи, овди никад. Воденица је хлеб, а и хајдук поштива хлеб. Треба му.

БОГОСАВ: Треба му и ваша кеса, господар Томаш! Кад здипи паре, колај работа за леб. Милипрот ће да једе, а ви да гулите проју.

ТОМАШ: Пенизе буду и прођу. Главно јест — не убијати.

БОГОСАВ: Онда им одрешите кесу, па нека се зајазе!

ТОМАШ: То би било трговашки! (Смеје се) Ради поштено, ден а ноћ, целог веку, па зараду подели на хајдуци, хе, хе, хе! Где пак пане писару! (Удари се по челу) Такви трговец бил би један хлоупак. (Зацени се од смеха).

БОГОСАВ: Зато сам ја овди; зато ме је одредио мој г. теча начелник: да бранимо вас (Покаже кућу), село, женскадију, нејач... (Томаш одмаче руком, као да би хтео рећи: мани се ћорава посла). Да бранимо, јакако (Томаш се смеје)... ма колко се ви смејали. У осталом, ја вршим своју дужност.

БРАНКО: Извин'те чика Томаш, али и ја делим г. Богосављево мишљење. Ствар, знате, није смешна. Наравно, пардон — Ви се на све смејете, али г. Богосав, као орган, рецимо, јавне безбедности...

ФРАНЦ (упада у реч, подигнувши капу): Живео пане Бранко, жнвео Врхлицки, наздар! (Остали му повлађују, сваки на свој начин).

ТОМАШ (пресече погледом Франца, обраћа се Бранку благонаклоно, рођачки. Помиловавши га по образу): Так хајде, млади пријателу, какву желју маш ти и пан писар? Как мислите да се браниме, хе, хе, хе?

БРАНКО и БОГОСАВ (одсечно): Да нам дате пушке и патроне.

ТОМАШ (згрануто): Пушки?! Које пушки?

БРАНКО: Оне из канцеларије. (Покаже десно на канцеларију).

ТОМАШ: Але то не мужеме, те су брзометки државна имовиност, за нашу стрелецку подружницу.

БОГОСАВ: Каква државна имовина, какви бакрачи! Којешта, молим вас. Животи милијуна жене, деца, старци — vise о концу, а вама је (иронично) до државних интереса. Извин’те за израз, што морам тако да корвензирам. Да је среће и да смо ми јевропска цивилизација, требао би вечерас у Црном Малићу сваки шегрт да добије не само пушку, него и митраљез. (Томаш прсне у смех) А ви, господар Томаш, стегли сте неколико тричавих пушака, као да су златне. Пардон, том колачу се од вас као овоземаљског патриота и брат Чеха нисам надао. Милијарду пути пардон, кад морам тако да трућам,... али боли ме... У осталом, ја имам наређење да с мојим пандурима будем у приправности, т.ј. да проштудирам ситуацију.

БРАНКО: Тачно! (Томашу) Г. Богосав је извршни орган свога претпостављеног и свестан је своје огромне одговорности пред Божјим и људским законима. (Богосав, Ганут, рукује се с Бранком. Остали повлађују).

ТОМАШ (нашао се у чуду, али нема куд: Власт је власт; а и да се курталише беде): Ако вам се тако заповедило, ви так и делајте. Цо пак ја могу? Ја не видим ниц опасно, али и вас разумим. Кад старши заповедају, ми маме слушати. Само просим пане писару, пазите коме пушки дајете.

БОГОСАВ: О том да не лупате главу! Оружје ће доћи у опробане руке.

ТОМАШ (опрости се и, вртећи главом, одлази у млин).

5

БОГОСАВ (после краће паузе обраћа се присутнима): Што друге да тражимо, кад сте ви ту? И онако је у млину ноћас ваш ред. Ви сте данас ноћни „вохт”, ако се не варам? (Присутни потврђују, Богосав наставља одушевљено): Сјајно. Жива згода, “Мало нас је, ал’ смо људи. У рукама

Мандушића Вука биће свака пушка убојита — што рекао
Змај Јова.

БРАНКО (учтиво га исправља): Његош, г. Богосаве.
То је стих нашег славом увенчаног владике Рада.

БОГОСАВ: Споредно је чија је песма, г. Бранко, само
кад су ту Вуци Мандушићи. (Покаже на присутне, који
се осећају поласкани и смешкају се задовољно) Таман ће
бити ока на момка, то јест, пушка на сваког. Него... шта
хтедох рећи... а јест: умете ли ви да рукујете с пушком
нови калибер?

ФРАНЦ (подигне обе руке): Знаме, знаме! (Шче-
па штап старог Петерла и подражава пуцање. Петерле,
70-годишњак, висок и сувоњав, беле браде и са чуперци-
ма седе косе испод загаситог качкета, детињасто се цере-
ка).

МИЛОЈКО (средовечан, дежмекаст; ушепртљиво);
Оно,... ми смо научили, да простиш, на острагушу и „ко-
кинку”... али, кад нам истолкујете тај нови марифетлук, ће
да иде. Брез бригу!

ЈОЗЕФ ВЕБЕР (до 40. средњег раста, плећат): Штимт,
bilt' schön!.. Главно јест пушка и полтрони, а пуцат' може
и ћораво баба. (Обраћа се друговима, као да пита „зар
не?“ Они му живо одобравају.

ВАЦЛАВ (млађи човек, лепо развијен, сангвичан):
Так је, разуми се! Чеси и Срби увек били јунаци на Кале-
мегдану.

БРАНКО Хтели сте, мајстор Вацлав, рећи „јунаци на
мегдану“.

ВАЦЛАВ Але, молим, то уж је шецко једно.

ТРИША (дугоња, кошчат, држећ, старац). Та мани,
велеможни госпон' писар; та где си вид'о Србина да не
зна пушку носити и сабљу пасати. Србљи од Косова, од
цара Лаза фуртум пуцаду... Кад сам ја преко, касти, слу-
жио к'о фелџаба у санитетер-баталијуну-имаде од тада

четрес и више годинаца - таки се знало: ако неко гдегођ опали тај мора бити Србенда, па нема шале. Хајдучка крв, па то вам је!... Тако еднoч - сећам се к'о данаске - а то је био „хец”... Само да чујете...

БОГОСАВ: Батал'те сад, мајстор Тришо, други пут! Сад треба прво да се наоружамо... Хоћете ли ви с нама, г. Бранко, у гурумy?

БРАНКО: Доћићу ја већ, само да на хартију бапим баладу о Милкином Кључу.

БОГОСАВ (здрави се с Бранком): Е онда до виђења, ако Бог да и срећа јуначка! (Осталима) За мном, браћо: земан дође ваља војевати. (Сви пођу с Богосавом у канцеларију млина, сем Бранка који се упутио десно. При растанку Триша стигне да каже Бранку: „То г. Бранко, морам тебека исприповедати. То је био шпектакел, касти. А ти, почем си школарисан, нацифрај нешто за труковање!").

ДРУГИ ЧИН

Пространа, видна механа, „измолованих” зидова. О њима висе четвртаст зидни часовник, са једним тегом и „штоглом“ на ланцу, и неколико бојених слика, какве су онда биле у моди: лов на дивљег вепра, борба с медведом, Индијанци, Колумбо; позната руска слика што претставља ступњевог човечјег века. Четири озидана тања стуба подупиру таваницу. Поједини столови засртти типичним шареним чаршавима, ту и тамо тегла с цвећем и лепак за муве. У прозорима цветене саксије. Лево од улаза повећи келнерај; види се апарат за точење пива. Врата широм отворена.

За незастртим столовима седе сељаци, по који Циганин „калауз“ (купац или продавац стоке). У дну седи сам жандарм коњаник. Носи се ракија. Пиво ређе. Жагор све већи. Једни се погађају око куповине, други пију „алвалук”. Пиће се поручује лупањем о сто или батином о патос; сваки час дрекне механџија или келнер: „одма молим, носим, трчим”.

Воденичари и кочијаши - рабаџије навраћају искапе с ногу два три чокања и одлазе. Неколицина остаје за све време. Готово сви се прегањају с механџијом око плаћања. Изроди се и свађа, али је помирљиви духови стишају. Највише се препире и обреџује рабаџија Васа, малог раста, главоња с клемпавим ушима и шопавим носем, прзница. Носи шајкачу натрашке, у руци бич који је скоро дужи од њега самог.

Падају реченице: „Платио сам. - Кад звекне” „Дај још једну. - Паре да видим”. „Имао си четири чокања. - Баталензи: свега три”. - „Хајдучка посла... Није ово гора Романија... И теб’ ће Мргуд даску да помери...”

У тренутку кад се зачује име Мргуд“, улази Незнани Поп. Висок, стасит педесетогодишњак; великих црних очију, које изгледају строге, а тужне су. Брада и коса су му смеђе и прогрушане; чело широко. Носи читу и мантију, иде крупним кора-цима, поштапајући се. Глас му је звонак: баритон који одаје мужевственост. У говору му се примећује т.зв. влашки нагласак.

1

При појави Незнанца, жагор се за кратко време стиша. Сви погледи се управе њему, радознло, као да питају: ко ли је овај поп сад? Једни друге подгуркују, дошаптавају се, слежу раменима. Неки му прилазе и здраве се: „Помоз Бог, оче попо. - Бог ти помогао... Добро нам дошао... - Боље вас нашао!...“ Затим као да ништа није било. Механа је опет добила малочашњи изглед. Незнанац је сео за један застрт сто; механиција се руковао и поразговарао с њим, и донео му чашу пива.

Код келнераја опет распра и протест Васе рабације: „Море, доакаће Мргуд и теби и свима народњим изелицама.“ Најближа околина га умирује. Он се прогура, и, мало поводећи се, прилази Непознатом, скидајући шајкачу).

ВАСА: Оче попе, господине, - нисам пијан; видим, из друге си парохије - али утуби што ти вели Васа звани Сегединац, стари кочијаш господар Томашев. (Подигне шајкачу) Бог га поживео, то је радничка мајка, а овај меанција и кмет Спасоје, то су ти у Стигу два највећа лопова, арамије и пијавице народње. Еј што неће арамбаша Мргуд да бане... да им обеси каменице о шију и у Милкином Кључу побаци у вир... (Уозбиљи се и с пуно туге) онамо, с оне забатаљене ћуприје, оклен је Милка скочила. (Скине шајкачу и прекрсти се) Бог да је прости!

МРГУД (усплахирен и нагло): А зашто уради то?

ВАСА (иако полупијан, готово устукне пред овако неодољивим питањем; болећиво): Како да ти кажем? Зато, ето,... да прости твој чин — што је момак превари.

МРГУД (нестрпљиво и нервозно): А родитељи? Отац?

ВАСА: Шта је па могао? Сиромах човек, готов ђаво. Пропили се и жена и он, од муке, од изнутрице, к'о и сви ми, што нас овде видиш, Сви смо ти ми, мој попе и господине, једни божји несретњици, док нас не закопају... тамо, под онај брест на брегу.

МРГУД (заузет својом мишљу, пригушено): Ух, што не уби заводника, (гневно) скота! (Јупи песницом о сто. Механција мислећи да њега зове, притрчи и одводи Васу, да не узнемирује госта. За ово време, Мргуд је занет својим мислима, гради неке нервозне покрете, као да говори сам са собом. У том је кмет Спасоје ушао непримећен у механу и, осврћући се, пришао).

2

СПАСОЈЕ (преко 50; средњег раста, здепаст и мало згурен. Ситне, зеленкасте очи играју као на зејтину. Нос танак и шилџат, глас пискав. Типични сеоски шерет); Благослови, свети владико! (Пружа руку Мргуду, коју овај махинално прихвати. Затим седне. Келнер доноси чокањ ракије. Спасоје се прекрсти) Помоз' Боже и свети Илија! Сутра Илијн дан, — биће олује и грмљаве... (Испразни чокањ)... Па, ете, добро стиже, а? Чим чух: дошао неки непознат поп, знадох одмах — тај си. (Ласка му). Изистински си поп, ко би и помислио да се под мантијом крије (осврће се; полугласно): арамбаша Мргуд. Добро је, ете, што си пустио браду. Овде те само бркатог замишљају.

МРГУД: Ја од жалости браду носим, не због света... Право ти велим, не иде ми још у главу, зашто си ми пору-

чио да дођем овакав, као поп — а знаш како не волим да се премећем.

СПАСОЈЕ: Море, дуго сам ја штудирао о тем; и, ете, смислих. Видра сам ја, е-е; све ћу жедне преко Млаве да преведем, гди је најшира... Момче бре, још једну препеченицу (келнер долази)... и госпон' попу пиво, само поштено, без цубока. (Келнер доноси и губи се) Даклем, да чујеш. Ти си јако свештено лице. Чим онај, ете, Шваба Томаш сазна да је наишао неки стран поп, зовнуће те на ручак, вечеру. Тамо ти је увек гозба, као на даћи. Они, ете, зивкају сваког намерника, путника. Угошћују господу, а народ гуле... П'онда, почем си, ете поп, духовник — Шваба ће те посадити покрај себе за софру, па ћете да цакате о вузији, новом зајму и како је па жетва испала у твом селу, имате ли вршалицу, је ли свет код тебе поштен, раден... и, тако, иди ми дођи ми. А ти после развени му нешто смешно, јер је готов на смејурију као бос у бару... П' онда, ете, (чешка се за уветом и накашљује се) увребаћеш згону — зато си хајдук, - и, ете,... извуци му кључ од касе. (Осврће се и брзо изговара) Кључ је увек код њега; а он, како га Бог створио, забораван, па стрпа у спољашњи џеп (смеје се усиљено), под мараму што му виси. И, ете, заспи увек за трпезом. А ти онда... (начини покрет као кад се неком вади нешто кришом из џепа) Што те нема, куку Тодоре! (Подлачки се смеје).

МРГУД (Тргне се понижен): Да му извучем кључ?

СПАСОЈЕ (осврће се): Нарафски. Него шта си ти мислио: звах те ваљда због твојих црних очију.

МРГУД (унесе се Спасоју у лице): Нисам лопов.

СПАСОЈЕ (свестан да је Мргуд сад у његовим рукама, строго и претећи); Ти си оглашен хајдук. Не прави се светац: глава ти је уцењена. (Мргуд га погледа мрско и презриво, а он уситнио и тобоже шалећи се) Де, де, од мене ич да не зазиреш. Ми смо нашинци. (Тапше Мргуда

који је опег утонуо у своје мисли) Шта си се оцмољио? Ништа то није, море; ићи ће као намазано, кажем ти: и сам ћеш се чудити од куд ти кључ међ прстима. (Самопоуздано, ударивши се по прсима) После је моја брига. Удесио сам ја већ карабице. (Нагне се сасвим близу Мргууду и показује главом у правцу куће) Оне тамо Швабе и Богосав писар — лези хлебе да те једем, а држава га плаћа народним знојем — чекају сваку вечер хајдуке, праве ванредно стање. (Крсти се обема рукама и усиљено смеје) Па, бре, шашав ћеш бити, ете, ако им паре не смоташ. Нуде ти се на тањиру — само их згрни. (Даље му нешто шапуће, градећи опет кесарошке покрете).

МРГУД (махиално, само да би га се отарасио) Добро, буње, имаћемо још разговор о том.

СПАСОЈЕ (плеска га): Аферим. Таквог те волим, сад си прави арамбаша!

3

Поп Десимир, доцније Богосав.

ДЕСИМИР (близу 50; врло држећ, црномањаст, с малом округлом брадом и жутиим сламним шеширом. Носи мантију. Пријатне спољашности, доброг срца, сангвиник, декламује. Одличан певач): Здраво, оче колега! (Претстави се) Ја сам овоселски парох, Десимир Јовановић. (Рукује се и седне. Келнер му доноси полић ракије) Одакле нанесе тебе пут, баш кад нам се хајдуци спремају у походе?

МРГУД (брзо): Из моравског округа, село Трпицац... (Спорије) Бех у Петровцу код својте, а нешто сам и пазарио; па кад сам већ близу, рекох себи: скокни и до Црног Малића. Хтедох да видим једанпут ту чувену воденицу и домазлук.

ДЕСИМИР: Спахилук, колега, нема му равна ни у Маџарској! Бадава, мора се признати: вредан свет та браћа наша Чеси. Они су пионери млинарства и домаће

индустрије, која је у нашој обетованој земљи Србији још у повоју. О газда Томашу да ти не дуљим лакрдију. Права кртица, поштењаковић, мрава не би згазио; аа воли народ као да су га две Српкиње одгојиле.

СПАСОЈЕ: Де, што си толико заокупио валити! Као да си ортак са вирмом Павличеци - а овамо ти Шваба здипио виноград.

ДЕСИМИР: Господар Томаш је привремено купио, да не оде на добош... неком зеленашу. Једва га умолих док не узмогнем да му паре вратим. Давао ми и без винограда... само на реч; али ја не хтедох: није ми образ подносио. И син у Бечу науке свршио. (Мргуду) Син ми је изучени доктор целокупне медицине, сад служи рок у болничкој чети у Боограду.

МРГУД: Колико деце имаш?

ДЕСИМИР: Њега једног. Троје ми покоси гушобоља, докле још лек не беше пронађен.

МРГУД: Нек' ти је тај жив и здрав!

ДЕСИМИР: Дај Боже, и теби твоја деца! (Куцне се).

МРГУД (смрачен): Немам их.

СПАСОЈЕ (накашљује се и даје очима знак Десимиру).

ДЕСИМИР (не приметивши, запиткује даље): Ниси их имао?

СПАСОЈЕ (узврпољио се): Море попе, окан' се запиткивања. Е јеси брљив!

МРГУД (Спасоју): Остави човека, нека пита. Шта ти смета? (Десимиру): Имао сам, изгубих. Кћер сам имао... јединицу. (Кратка мучна почивка. Мргуд окренуо главу да прикрије своју узбуђеност, Спасоје стрела очима Десимира, чисто би га погледом смождио, а овај се мимиком изјашњава да није знао).

ДЕСИМИР (труди се да погрешку поправи и заглади): Божја воља друже!... Момче, још по једну! (Келнер

дотрчи и брзо доноси) Све је у Божјој руци. (Куцају се) Не знам теби, колега, али мени наспе тако неки пут да се питам: види ли, чује ли наш Господ Бог? После, кад мућнем гла вом, самом себи велим: попе Десимире, слуго Господње, не скрнави мантије коју носиш! А факт се деси да мораш посумњати и у вишњу правду. Ја сам то изнео у својој књизи „Златна зрнца”. Даћу ти да прочиташ; допашће ти се. Знаш, ја и пискарам по мало... Шаљем дописе... у пожаревачки „Грађанин” и „Вечерње Новости”... Сад баш састављам допис о Мргуду харамбаши. Дигла се и ала и врана, гоне га као дивљу звер. А грешни Мргуд није никог ни поарао ни убио... То јест, кажу, узео је на душу само вероломника што му је — да прости твоје лице — ћерку преварио, те се злосрећница удавила. (Мргуд се силно узнемирио, погледа кришом Спасоја, као да га позива да разговору учини крај; међутим, Десимир ништа не опажа већ наставља) Е па не реци: аратос ти такве правде! (Пада у ватру; громким гласом, тако да је обратио општу пажњу) Нико се није хајдук родио, нити у гору одметнуо због масних колача. Неправда је - проклета Јерина — и Старину Новака у гору отерала. (Испије остатак ракије, наручи нов полић. Труди се да буде саркастичан) Правда? Законитост? Лук и вода. “Кривда, безакоње пир пирују данас. Америка је пронађена, правда није — узвикујем ја на једном месту у својим „Златним зрнцима”. (Декламаторски) И не помињите ми ту злоупотребљену, обесвећену реч, јер ћу се смејати и плакати... као „Луда” од Петефија.

СПАСОЈЕ: Издувај се мало, амана ти! Јеси ли јео бунике? Ем опорочаваш влас’, ем окрећеш разговор на тужно. (Блажије) Распали, мајка му стара, нешто веселнје! Ниси бадава био глумац, комендијаш... (Мргуду, показујући на Десимира) Знаш, ете, како поје — као керувим. Нема га таквог у свој Млави.

ДЕСИМИР (Мргуду, који је замишљен) Јест', што вели. Нисам био баш печен глумац, али сам као богословац штатирао. Бејаш стални хориста. Онда су изигравани „Алпијски цар”, „Сељак као милионер“, „Распикућа”, „Сеоска лола“, „Врачара“ - све сами народни комади с певањем, лепши од лепшег. А сада? Неке салонске – извини за израз – андромоле и керефеке... Него, одагнај тешке мисли. Устај, живи, бори се, не клони! Бог дао, Бог узео. Сви ћемо онамо. (Пуним саучешћем) Деде удри бригу на весеље! (Куца се с Мргудом и Спасојем па запева:

Промисли се па пиј
И рујно винце лиј,
јер цео овај живот,
Цео овај свет
Санак је само, санак клет..).

Тек што је Десимир завршио песму, код келнераја се поново дигла ларма. – Две три раденичке жене упадају у механу и уз објашњење и псовку терају мужеве кући. Падају изрази: „Пијандуро“, „Очепи“, „Попио си и црно испод ноката“, „Губ се.“ И томе слично. – Васу који све надвикује, изгурују механџија и келнер. Он се одупире, бацака и виче: „Мргуд ће теби чорбу да запржи“. Мргуд поуми да Васу узме у заштиту, али га Спасоје задржи: „Батали пијана посла!“ Поступно се поврати мир. Улази Богосав. Механџија му се улизички клања, рукује се с њим, и тапше га. Неки за столовима подижу се и помичу капу или шешир из „поштовања спрема власти“. Жанدارм, у свом куту, ћипи и прописно салутира. Богосав отпоздравља прстом, кратко и званично, и прилази столу Мргудову).

БОГОСАВ (претставио се, поздравио се и сео; келнер му донесе криглу пива. Обраћајући се Мргуду): У добри час дођосте попо... Мило нам је и Бог зна како, да неко из другог коруга, и још приде свјашчено лице алабонер, буде сведок нашег мегдана с ајдучијом и за ауторитет власти. (Спасоје се накашљује, Мргуд се смешка „из учтивости”, а Десимир диег полић. Куцају се и пију. Богосав наставља) Вала, до зуба смо наоружани: бре пиштољи и кубуре, бре пушке, ражњеви и коци, прангије, звоно на узбуну — само нам још топ-градлија фали, па Косово да светимо. (Смеју се сва четворица) Него ватру изех од господар Томаша; просто сам му пушке отео: не верује да ће ајдуци на воденицу ршум учинити. Мисли, сви су поштењени као он. (Спасоје се врпољи) Много Мргуд верма, што си ти рецимо, на прилику, Спасоје — једна патриотична душа и што у овој нашој Србији-слободији радиш за опште благостање и стишавање партијских страсти. (Мргуд се упадљиво смеје) Зар немам резон, господин отац-попо? (Мргуд повлађује) Не пита Мргуд тебе, кмет Спасоја — то јест њега газда Томаша: јеси ли ти Томашу, ти Десимире, или ти Спасоје, ђаволе враже — лојаван подајник и пореска глава, која поштено плаћа Богу божје, цару цареву. Не хаје Мргуд за то као врана за скелецију. Њему су паре главно.

МРГУД: Ама неће бити баш тако.

ДЕСИМИР: Слажем се с колегом: није сваком хајдуку стало до новца.

БОГОСАВ: Будимо парламентарни, господо и браћо! Част и поштење вашем поповском мишљењу, али ми, полицајци, гледамо то друкчије. Из наших Агрусових очију ништа не може да измакне, наш нос нањуши све... Каса, господо моја, каса Томаша Павличека неда Мргуду

мирног санка. Али — да се послужим изреком неумрлог чика Љубе Ненадовића — „тврђ је орах воћка чудновата”.

ДЕСИМИР (упадне му у реч): Жив је човек!

БОГОСАВ: Жив ил' мртав, тек, алабонер, тачно је рекао. Пре ће Мргуд зубе поломити, него што ће орах, односно господар Томашеву касу саломити. (Самоуверено) Побринуо се бата Богосав да у Црном Малићу не буде за ајдуке ћара ни шићара. Да је брканлија Мргуд - Боже ме прости - сам свети дух, па не би могао ни до прага прићи, а немоли да се ушуња у кућу или воденицу. (Спасоје се значајно искашљује).

МРГУД (незаинтересовано, мирно, као да се ствар не тиче њега): А велиш, г. писар, баш добро си газду Томаша обезбедио?... Ама да се не превариш у рачуну? Ако се Мргуд упркос пробије, шта ћеш онда?

БОГОСАВ: Не може, рекох ти, па да је волшебњак.

МРГУД: Али узмимо, преставимо себи то је само онако, знаш... разговор - обрете се некако Мргуд, пред касом.

БОГОСАВ: Не би се ни толицно увајдио, (пупце ноктима) закључана је.

МРГУД: Злом човеку нису никоја врата закључана. Он их макар и на превару отвори.

БОГОСАВ: Чик да отвори панцир-касу Томашеву! Не асни му ни турпија ни секира. Маљ, ако се кључа дочепа. Само, кисело је грожђе: ту је оружан народ, жандармерија, (удари се упрса) ту сам ја. (Шалећи се) Стан' причекај од Омоља Мрго, и ми трку за коња имамо! (Куцају се и пију. Десимир отпева:

Брђанине сине, држи се планине,
Остави се рата, рђава заната,
Певај, певај, брђанине роде,
Нема веће среће од слободе!).

Гурајући се на отвореним вратима улазе Франц, Милојко, Триша, Јозеф, Вацлав и Петерле. Носе пушке, неко о десном неко о левом рамену. Петерле и Триша имају фишеклије, остала тројица реденике с метцима. Њихова појава изазива прво неверицу и запрепаићеност, за тим општи смех, зачичивање, вицење. Неки се крсте од чуда. Жандарм се заценио од смеха. Смеју се чак и Мргуд и Спасоје. Међутим, они се не збуњују, већ скоро достојанствено пролазе између присутних. Стари Петерле заостаје мало поћонкујући. Прилазе једном празном столу и поздрављају у пролазу Богосава и његово друштво, са „Наздар” и „Живели”. Богосав им довикује: „Аферим, војско, љута Арапијо”.

Пошто су засели, келнер доноси на сто литрењак ракије и одмах им наплаћује. Куцају се, пију и разговарају, испрва тише а доцније да и остали чују.

ТРИША: Ако враг натента Мргуда — о мај, то би био хец, — тај би се лепо пров’о. Не би му, касти, ни сам Рожа Шандор помог’о.

МИЛОЈКО: Подерали би га с опростењем као свиња врећу.

ВАЦЛАВ: Как Влах питу.

ПЕТЕРЛЕ (Не појимајући јасно о чему се ради, безазлено се церека и млатара рукама): Допше, брафо!

ТРИША (хоће да настави): Кад сам ја оно као фелџаба, касти, служио у санитар-баталијуну. Само да вам исприповедам. Та то је био хец...

ЈОЗЕФ: Доста, г’нук! Не шелимо слушати више за твог хероизмус...

ТРИША: Који ти је андрак?

МИЛОЈКО: Што јест, јест: гњавиш, буразеру, опасно са својим јунаштвом.

ТРИША (готов на свађу): Шат су само Сервијанци —

Обилићи, а сви други — Бранковићи Вукови. То текар не могу дозволити.

ФРАНЦ (устане с пушком); Мир, просим панове! Сви сме јунаци. Вацлавек је с' Пођебрад, пан унтермилер Триша — Жижка, пан дедек Петерле - свати Непомук. Нигде нам ниц не муже!

МИЛОЈКО: А ко си ти, незнана делијо?

ФРАНЦ (покушава да се испрси): Ја ко сем? Ја сем Кралев син јединец Марко, Муза Касанција, Милош Обилић, хлапи затрацени! (Неко му са другог стола добаца: „Ти си Франц коза“. Он тобоже плану и упери пушку на дотичног. Општа веселост).

ЈОЗЕФ (лупа испражњеним литрењаком о сто, механција дође): Још један литер.

МЕХАНЦИЈА: Паре да видим.

ЈОЗЕФ (Брка по џеповима).

МЕГУД (довикне механцији): Донес' дер људима оку ракије! (Јозеф и остали захвањују Мргуду, механција носи нов литрењак. Напољу бије млинско звоно. Објављује подне. Нешто доцније улази Милан покућар и приступа Мргудовом столу).

МИЛАН: Господар позивље да му будете гости. (Приђе келнерају, искапи „с ногу“ полић ракије и удаљи се).

СПАСОЈЕ (Шапне Мргуду): Не рекох ли ти? (Сва четворица – Мргуд, Десимир, Богосав и Спасоје - обрачунавају се с механцијом, који је донео рачун исписан кредом на црној таблици. За тим полазе. Присутни их поздрављају. Жандарм салутира).

ФРАНЦ (стао на сред кафане и, уз пратњу и ритмички плесак осталих, пева):

Прши, прши, вин се лије,
А ми дому не пујдеме.

ТРЕЋИ ЧИН

После подне. Велики уређен парк и баштованџиница. У перспективи се беласа Млава. Преко реке, подаље, гвоздени, црвено обојени построј воденичне уставе за навртање (јажење) воде, у облику моста („јаз”), под којим хуче запенушени водени слапови. Ближе, плаво офарбано, мало купатило; долап за поливање врта и чамац уз обалу. Виде се на води и један лабуд и неколико пловки. Spreда, у парку, јабукове воћке. Десно, широка стаза, засведена лиснатим грањем, налик зеленом тунелу. Стазице посуте белим шљунком. Ту и тамо плаве клупе, алеје разнобојног цвећа и мотчице са стакленим куглама, разне величине и боје; по неки кактус и палмица. На тој десној страни, т.зв. стаклена башта, жичани живинарник, куглана, кованлук са шареним кошницама и расцветаним сунцокретом. Постоји чак и мала, округла фонтена од бетона („водоскок”). У две три сенице камени сточићи. У предњем делу повећи, округао, спретан и укусан хладњак, зелено обојен, на озиданом постољу и на степенице. Платнене завесе између дрвених стубића, делимично спуштене. Лево се види кућа и део млина. На кући су шалони подигнути и прозори отворени, те се одо- нуд јасно чује свирање на клавиру. С часа на час допре клопот млина и бучање воде на јазу.

На махове затутњи удаљена, потмула грмљавина.

1

Под хладњаком седи Ела и „штикује”. Око 25 година, стасита, обла, шик-плавуша. Кокетна и заљубљива. Прекрстила је упадљиво ноге.

Бранко шетка по хладњаку и крадимице посматра Елине ноге. Он је још неискусан и невешт, а желео би да га она сматра зрелим човеком и да јој импонује.

БРАНКО: Леп дан, фрајла Ела, јел' те. (Ела умиљато климне главом и настави штиковање) Право српско лето. Морате сами признати да овакве лепоте нигде нема. И људи ваши су некако друкчији. Ми не пијемо белу кафу и не љубимо женскимa руку, као ваше бечлије. Нема у нас цили-мили ни *küss' die Hand*; ми нисмо та фела - мекушци: код нас - што на уму, то на друму.

ЕЛА: Шта то јест „труму“?

БРАНКО: Није труму, него друму. (Објашњава) Друм – *grosses Weg, wo gehen Wagen, Schafe, Sau, Ochsen und zu spazieren in der Stadt und Dorf*.

ЕЛА: Сад знам: *die Landstrasse!*... Шта онда пуде?

БРАНКО: Ништа. То се само каже тако,... народна пословица; *nur eine serbische Sprichwort* (Испомаже се покретима) *Wir Serben was in Schädel haben, bringen gleich es auf Landstrasse*. (Радостан што је објаснио) Ето шта онда „пуде“!

ЕЛА (устане и приближи му се) *Jetzt verstehe ich*. Хотете кажете: Срби јесу много отворене, *aufrichtig*. (Приступи му још ближе) *Nicht wahr, Herr Branko?*

БРАНКО (Збуни се): Јесте, јесте. (Погледи им се сретну и у том сусрету остану неколико тренутака. У овој краткој почивци чује се јасније свирка на клавиру и клопот млина. Ела гледа љупко Бранка, а он не зна како да продужи разговор) Што ме фиксирате?

ЕЛА: Зашто хочете да знаш?

БРАНКО: Тако... Интересује ме. (Осврне се, погледа према кући, па ухвати Елу за руку): Је л' ме не мрзите? Реците... Брзо, док није неко наишао.

ЕЛА (Полугласно): *Ich habe Sie lieb*,... много, много.

БРАНКО (Охрабрен, окреће ствар на свађу): Не верујем ја женскимa. Све сте ви превртљиве. „Ћуд је женска смијешна работа”, Како сте само гледали оног попа о ручку! Нисте ни скидали очију с њега. Допао вам се онако гломазан, мрк, па воловске очи, црна брада (Хоће да је заједљив, саркастичан) Хе, хе, хе! Као да није свештеник, духовни пастир, већ неки хајдучки харамбаша. Rauberhauptmann! Али то „лепи пол” воли, нарочито бечлике. Познајем ја добро те — „културтрегере”. (Ели годи Бранково љубоморно свађалиштво и раздрагано се смеје) Зашто се кикоћете? Није ништа смешно. Видећу вас ноћас кад рупе хајдуци. (Подигне столицу и нишани на Елу) Кад буде пум! пум! (У том тренутку се разлегну два три пушчана пуцња. Ела се престрави, а и Бранко је преплашен и у недоумици. Ослушкују. С леве стране, у правцу механе, допиру неки гласови, и осећа се као нека ускомешаност. После извесног времена се стиша. — Служавка Бела, носећи корпу с вешом, пролази испред хладњака. Бранко је ослови) Бела, шта то би? Ко је пуцао?

БЕЛА: Ништа, Бога ти, г. Бранко: мајстор Франц „коза” опет се удесио, па шенлучи човек по чајиру. Дали пушку и њему, пијаној будали — нису имали друга посла! (Одлази).

ЕЛА (Припије се уз Бранка, с пуно љупкости и дражесности): Ако хајдукен дођеју, хочете бранити мене Бранко? Es sind rauhe Burschen, nicht wahr? (Мази се) Много се појим.

БРАНКО (Ласка му што га она сматра заштитником и браниоцем, па би желео да изгледа што јуначнији, страшнији): Ништа се не бојте, Ела! Будите спокојни, као да сте у ћесар Фрањиним Бечу. Ја бдим над вама. Нека навале десет, педесет, сто хајдука — сви хајдуци наше земље, рачунајући и јатаке — ја ћу им свима спирити за душу. Јест ја, сам самцит, без ичије помоћи.

(Ела га усхићено посматра, а он продужује са све већом убојитошћу) Немате појма, фрајла Ела, и не слутите: ко стоји пред вама. За мене опасност ајнфах не постоји. N'existe pas! Треба да знате, да сам ја у гимназији важио за највећег убојицу; а ни сад, као филозоф друге године, нисам се сталозио. У стању сам да се за го нож ухватим и покољем све што стигнем. По некад сам толико крволоч, да се уплашим од самог себе!

ЕЛА (Узвикне очарана): Wahnsinnig romantisch! Fabelhaft! (У том часу изненада јако загрми).

БРАНКО (Претрне и, унезверен, зграби Елу за руку): Шта је то опет сад? (Обоје послушкују)... Ништа, ништа... Цабе смо се оволико препали. Ни бриге вас, Ела. (Обгрли је десном руком) Зашто дрхтите? То је само ударио гром негде у околини,... у Милкином Кључу, или још даље. Овде нам ништа не може: погледајте колики је громобран на оцаку од воденице! Будимо храбри! (Нагло се обазре, загрли Елу и притисне своје уснице на њене. Она лако цикну. Истог тренутка протрчи поред хладњака мали Зденко, али га њих двоје, загрљени, нису ни приметили. Затим се Ела отргне из загрљаја и одјури десно, кроз лиснати „тунел“. Бранко постоји кратко време, па журно оде за њом).

2

Наилазе Олга и Зденко, праћени Белом. Олга је испод тридесет, крупна, црномањаста, господског изгледа и држања. Њен синчић Зденко има седам година, врло несташан и бистар. Бела је жена старија; вижљава, висока. — Њих две стоје, а Зденко се игра за столом, ређајући коцке.

ОЛГА: Где ли је сад опет фрајла Ела?

БЕЛА: Мало час беше ту, с господин Бранком.

ОЛГА: А, ево јој „штикерај“. (Подигне са стола ручни рад и загледа га) Није се баш прерадила. Ћуркаста је као

да је шипарица, а не већ зрела девојка. Казала сам јој да данас остави шетњу. У великом сам страху због Зденка; а и њој самој да се не деси нешто... Хајдуци можда вребају већ иза неке бусије... Тако сам, Бела, узнемирена, нервозна. Све ми се неко зло претсказује... А и господар Јаша је морао баш данас у варош. Толико сам га молила да остави за други пут.

БЕЛА: Прођите се страховања, госпоја Олга, не мучите себе! Бог с вама, какви хајдуци у Црном Малићу, код толиког света овде! Не верујем, моја госпоја, ја у то ништа. Има неко ко би желео ајдуке, али ће му жеља остати пуста. (Олга погледа упитно Белу) Изићиће дело на видело; а ово, што г. Богосав писар ради — то вам је само једна комендија, као на Петровачком вашару.

ОЛГА: Како можете рећи тако што, Бела? Ви сте бар паметна жена. Стари господар Томаш, отац, добија сваки час претећа писма.

БЕЛА: А ко их срочује?

ОЛГА: Ко други, ако не главом харамбаша Мргуд?

БЕЛА: Онда би Мргуд био писменији и од маторог лисца Спасоја...

ОЛГА: Откуд вам кмет Спасоје паде на памет?

БЕЛА: Паде ми... тако; ...зуцка се свашта.

ОЛГА: О чему се сад опет зуцка? Баш сам радознала да чујем, шта су Црномалићани најновије измислили.

БЕЛА (С благим прекором); Нећу да говорим, јер ви не верујете, ругате се.

ОЛГА: Де, не будите на крај срца! Ја се само шалим. (Наваљује) Шта оно хтедoste рећи? Шушка се о нечем?

БЕЛА: Па, ...о том: да Спасоје овом дому јаму копа.

ОЛГА (Непријатно изненађена): Оставите, Бога вам, жено: то су сеоске сплетке, „рекла казала”. Кмет је Спасоје толики пријатељ куће, фирме, толико воли Јашу и

малог Зденка... Не, не, никако не могу с тим да се сложим. (Одмахне руком) Дај Боже, да су сви искрени, као он.

ЗДЕНКО (Прекине игру и упадне у реч): Не волем чика Спасоја.

ОЛГА: Зашто, сине? Чика Спасоје је добар, твој тата и деда се пазе с њим, лепо се слажу.

ЗДЕНКО: Ако. Не волем га.

БЕЛА: Ето, видите! А ви не верујете. Деца имају за све нос. Кога дете и кер не трпи, клони га се!

ОЛГА: То се само тако каже. Љут ће пас залајати најбољег, као и најгорег човека.

БЕЛА: Ал' на доброг неће кидисати. Рђавог ће, Бога ми, ујести.

ОЛГА (Замисли се): То је истина... Само, ипак,... овде немате право. Грешите, Бела, верујте ми! (Из позадине парка укажу се Мргуд и Спасоје. Нешто разговарају живо, осврћу се и као да се препиру).

ЗДЕНКО: Ене га чика попа! (Отрчи и дохвати Мргуда за руку. Овај га помилује. Спасоје љутито окрене леђа. Олга је то из хладњака приметила. По том Зденко дотрчи и настави игру; а она двојица се удаље. Све се збило магновено).

ОЛГА (Поколебана): Интригира ме само, зашто сте ви, Бела, толико против истог Спасоја?

БЕЛА: Противила се њему срећа, да Бог да. Нека га ђаво носи!

ОЛГА (Насмеја се, али се брзо уозбиљи): Не, не, има нешто због чега сте кивни, али нећете да одате. (Прекорно) Ви кријете нешто, Бела. Мени бар треба да поверите.

БЕЛА (После краћег устезања): Е ајде, Вама ћу рећи... морам рећи, јер мој Васа и ја хлеб ваш једемо. (Поверљиво и значајно) Спасоје с ајдуцима... овако (Састави оба кажипрста, као да хоће да каже: „у дослуку је, шурује с

хајдуцама”). Он је јатак Мргудов. (Олга устукне згрануто) Јест, јест — та улизица, тај преподобни Јефрем. Ко га не зна, скупо би га платио.

ОЛГА (У пола уверена, али неће још да призна): То чисто не могу да верујем, Бела, па не знам ко да ми каже.

БЕЛА: Каже и мој Васа.

ОЛГА: Е већ ви с вашим Васом! Као да је све онако, како Белин Васа Сегединац уврти себи у главу, нарочито кад попије коју више.

БЕЛА: Васа јес’ је прзница и воли да пије, али је паметан. Он ову кућу поштено и верно служи.

ОЛГА: Нико то не пориче... само... о кмет Спасоју нема право... нема.

БЕЛА: Живи били па видели!

3

Ела се вратила у хладњак.

ОЛГА (Смешећи се добронамерно): А где је Бранко, госпођице?

ЕЛА (Узима ручки рад, трудећи се да буде равнодушна): Не знам, Gnädige. Хер Бранко је била овде, мало, па одмах јесте отишао.

ОЛГА (Тобоже се ишчуђава): А ја мислила да сте вас двоје до сада заједно били.

ЕЛА (Прави се невешта, забашурује): Хоче бити олуја. Има много черни облаке.

ОЛГА: Још су далеко. Можда неће ни стићи до нас.

ЗДЕНКО (Опет упадне у разговор): Мама, знам нешто, ал’ нећу да кажем.

ОЛГА (Милује га): Зашто, сине, нећеш да кажеш? Није лепо да кријеш од маме и фрајле, своје учитељке.

ЗДЕНКО: Нећу да кажем, нећу!

ОЛГА: Онда је то што знаш а кријеш од старијих непристојно. Одмах да си рекао!

ЗДЕНКО (После кратког нећкања, гледајући Елу ђаволасто и детињским зачикавањем): Фрајла се пољубила с ујка Бранка. Видео сам! (Ела се силно збунила, окренула Главу и тек што не бризне у плач).

ОЛГА (Труди се да заташка непријатност): Ћути, срам те било! Учтиво дете не сме тако што да види. Сместа моли госпођицу за опроштај. (Зденко се пашао у небраном грожђу. Прилази Ели. Она, бришући сузе, пољуби га. Олга се обраћа Ели) Дечја посла, Kindermund! Немојте се освртати на његово брбљање. (Ела плаче) Де, умирите се, није ништа рђаво мислио (Прети прстом Зденку. Ела се полако умири).

4

Наилазе поп Десимир и Богосав. Рукује се. Богосав претходно начини реверанс пред дамама. Милују Зденка.

ДЕСИМИР: Ево нас опет! Нисмо давно ни били — од ручка.

ОЛГА: Само изволите! Седите молим вас. Нама су гости увек добро дошли. У осталом, ви, господине попо, а и г. Богосав, нисте гости — вас двојица сте нам као своји, род.

БОГОСАВ: Вала и јесмо. Верујте, мадам Олга, без лацкања главу бих дао за дом ћир Томашов.

ДЕСИМИР (прекрсти сто): Благослови Боже и сутрашњи свети Илија! Амин. (Богосав прихвати: „Амин, попе.“ Обојица седну. Десимир наставља) Не бисмо вас узнемиравали, али нас господар Томаш позва вечерас, за љубав пароха из Трпинца. Силно се допао господару Томашу, тај мој сабрат у мантији.

ОЛГА: Симпатичан човек.

БОГОСАВ: Ватра поп!

ДЕСИМИР: Али је несрећан родитељ. Изгубио је јединицу кћер. Немојте му помињати: много га то тишти.

ОЛГА (искреним саучешћем): Сиромах. Жао ми га је.

ЕЛА (такође тронута): Armes Mädel!

БОГОСАВ: Оче Десо, не започињи тужан разговор, остави се мудровања! То спада у твоја „Златна буренца”.

ДЕСИМИР: „Зрнца”, по Богу брате. Утуви већ једанпут!

БОГОСАВ: Нисмо ваљда дошли да ражалашћавамо мес дамес. (Клања се Олги и Ели, у намери да забавља даме. Бела и покућар Милан доносе „послужење”, разређују по столу и удаљују се).

ОЛГА: Је ли по вољи пива или вина?

ДЕСИМИР: Ја сам више за чашицу руменике. Винце весели срце человјека.

БОГОСАВ: А ја сам меродавнији за пивце. (Олга им наточи по жељи, а послужи чашом пива и Елу, која за све време „штикује” и прати разговор. Богосав наздрави Олги, са: „А ла вотер санте”. Она му љубазно отклимне главом).

5

Томаш и Мргуд пристижу разговарајући. Остали се подижу да им начине места. Мргуд не изгледа ником подозрив, нико ни не слуги да је међу њима хајдучки харамбаша. А и он се некако прилагодио средини, одомаћио се. Разговор у његову присуству и с њим тече без икаква устезања, отворено, као да је он давнашњи познаник и чести гост. — Мушкарци пуше, савијају цигарете. Чује се грмљавина на махове и све ближе. Кад и кад сине кратка муња.

ОЛГА (Показује Мргуду столицу у зачелју): Изволите госп. попо, узмите овде место. Отац ће ту до вас. (Сви поново поседају) Желите ли чашу пива, г. попо?

МРГУД: Могу, госпоја. (Олга точи свима).

ТОМАШ (Куца се с Мргудом): На ваше здравље. Добро дошли в нашем дому! (У том муња сину јаче, тако да се сви тргоше).

БОГОСАВ: Спрема се боговски пљусак. Покиснуће Мргуд и друпгтво, горе него грабанцијаши што с ђаволима облаке воде.

ДЕСИМИР: Море није због Мргуда, већ због кукуруза. Умусили се јадници на суши, живи ће изгорети. Добра киша би била благодет господња; ама целу ноћ да лије као из кабла. Не вели на празно она народна: од светог Илије — сунце све милије. (Томаш и Мргуд му повлађују. Грми).

ЗДЕНКО (Приљуби се уз Олгу): Стра ме је, ајдемо, мама!

ОЛГА (Милује га): Не плаши се, сине; то Бога кара рђаву децу, а ти си мамино послушно чедо.

МРГУД: Оди к мени! (Зденко му приђе с поверењем, а он га благо ухвати за руке) Реци дер ти мене, шта ћеш да будеш кад порастеш, ево оволики кано ја?

ЗДЕНКО (Гледајући Мргуда у очи, одсечно изговори): Ајдук, — ајдук ћу буднем. (Присутни се насмеју, осим Томаша, који је задремао).

МРГУД (жацнуо се и брзо прибрао): Зашто, дијете, помакни се с места?!

ЗДЕНКО: Јербо се од ајдука сви бојиду.

БОГОСАВ: Леп ћеш ми ти ајдук бити, кад се плашиш грмљаве!

МРГУД: Мален је, страши се. И ти, господин писаре, беше исти у његовим годинама.

БОГОСАВ: Ја? Вараш се, оче попе. Вавек сам ја био овакав делија, надрибалда, каквог ме сада гледаш. (Самоуверено и поносито) Није забадава мене — крава млијеком бијелим дојила. (Сви се згледаше, заједно с Томашем, који се пренуо иза првог дремежа).

ОЛГА (у намери да забашури Богосављево „откриће”):
Г. Богосав сигурно жели да се мало нашали. (Сипа и дели
крне кафе, при чему јој Ела помаже).

ДЕСИМИР (Богосаву): Значи да си отхрањен на
цуцлу.

БОГОСАВ: Каква цуцла, какви бакрачи! (Сви се
смеју, а Томаш се управо заценио од смеха; Богосав једва
наставља) Пардон, молићемо. Будимо парламентарни!...
(Пошто је мир повраћен, Богосав продужује стојећи) Што-
вано друштво није ме разумело: мени је фактотум крава
била дојкиња. (Окрећући се Олги и Ели) Ескизе муа! (На
свима лицима израз зачуђености и радозналости. Томаш
престао са смејањем и претворио се у уво).

ДЕСИМИР: Истолкуј нам, брате слатки, то чудо
невиђено! Требаће ми за другу књигу „Златних зрнаца”.

БОГОСАВ: Стварно, што кажеш. (Олги и Ели) Мес
дамес дозвољавају?

ОЛГА: Па... ако није нешто, што не приличи —
испричајте нам.

БОГОСАВ: А молим, молим, није ништа неучтиво,
ни због дискреције... Ево дакле, госпође и господо, у чем
је ствар: моја нана која нас је родила читаво старо туце,
дванајесторо, не беше — да извине даме — при млеку,
баш кад ја падох у овај Божји обор. Да сам ја био као
друга деца, к свету — ни по јада. Али ја бејах нарочита
сорга. Казивала ми је покојна нана, доцније, пошто сам
се колико толико уљудио, да сам од све браће и сестара
био највећи угурсуз и ждероња. Ала зинула из мене, мла-
доста ми! Срећом смо имали краву и теле. Па тако, кад
сам малчице поодрастао, метали су ме под краву, да ме
додоји. (Сви се грохотом смеју, па и сам Богосав. Томаш
се тресе на столици, што изазива још гласнију веселост.
При томе испадне Томашу из џепа кључ од касе. Кључ је
на малом ланчићу. Приметили су само Олга и Мргуд, који

се сав уплахирио, али се савлађује. Олга опрезно подигне и склони кључ. Нико није опазио Мргудову унезвереност, јер је истога тренутка почело да грми близу. Сумрак осваја. Муње учестале).

6

Бранко се журно враћа из парка.

БРАНКО: Пљусак тек што није закупио. Биће по-топ. (Сви се дижу и посматрају. Бела дође и одведе малог Зденка, а Милан покућар односи посуђе са стола).

ДЕСИМИР: Бог и душа, иде нам кијамет у сусрет. Може још и поплава да наступи.

ТОМАШ: Але јем би се Млава и Мохила не излили.

БРАНКО: Погледајте шта језди одонуд... од Милкиног Кључа. (Сви, заједно с Мргудом, згруписали се и Посматрају. Ела је уз Бранка).

БОГОСАВ: Пих како се натуштило! Не памтим да сам икад црњег видео Облацића Рада. Вранац ће му на копите Мргуда разлијети... Ово, поп Десо, да туриш у твоја „Златна буренца”! (Томаш се смеје).

ДЕСИМИР (прави се невешт на Богосављево задиркивање): И за дивно чудо како непогода увек дође одонуд, из Милкиног Кључа. Као неки прекор... Казна... Бич божји. Има ту нечега. (Прекрсти се. Муња заблешти и пукне гром. Олга и Ела врисну. Сви мање-више престрављени).

ОЛГА: Хајдемо у кућу!

ТОМАШ: Изволите, просим! (Пође први).

ОЛГА (тобоже присети се нечег и задржи Томаша. Остали застану): Un moment!, оче!.. Овде смо сви добро познати. (Окрене се љубазно Мргуду); А ни г. попа није нам више стран, па зато не треба да кријемо ништа. (Томашу, нежно) Где вам је кључ од касе?

ТОМАШ (нагло завуче руку у џеп, из ког му вири марама): Але к врагу... зхубил сем га!

ОЛГА (радосно изнесе кључ): Ево га! Испао је кад сте се мало пре онако слатко смејали на причу г. Богосава... Али вам вечерас не дамо кључ. (Шалећи се) За случај да хајдучи нападну, нека буде у другога. Ето, на пример, ноћас би наш драги гост г. попа, могао да га узме код себе. (Обраћа се Мргуду, који у први мах не може да се прибегне) И онако смо вам спремили постељу до канцеларије с касом, јер је по гостинским собама још наред због новог „молераја”... Па ако је и тај Мргуд толики злотвор, да не поштеди ни самог госта свештеника, нека му г. попа баш и преда кључ. Живот је пречи и скупљи и од много, много већег новца, него ишо га има у каси нашег доброг оца. (Пољуби Томашу руку и окрене се Мргуду, пружајући му кључ с искреним поверењем) Узмите, молим вас!

БРАНКО (Олги): И ја сам твог мишљења. (Сви наваљују на Мргуда да прими кључ).

МРГУД (устукнуо и брани се као од неког искушења): Немојте... Оканите се... Нећу!.. (Муње севају. Јака Грмљава, праћена фијуком ветра).

ТОМАШ: Узмите кључ, узмите, просим вас! В суботу маме исплату раднику и надњичару, па сме скупили малко новцу. Није Бог зна шта.

ЕЛА (кокетно): Nehmen Sie doch Herr Pfarrer!

ДЕСИМИР: Прими, колега, можда је за добро неко.

БОГОСАВ: Море, попе, не штелуј се већ земај! То ти је моралност спрам куће која ти указује гостопримство. (Олга, с нешто кокетерије, предаје кључ Мргуду. Овај га најзад нервозно узме и метне у џеп испод мантије. Сви су радосни што се тако свршило. Томаш се по обичају гласно смеје и тапше Мргуда).

ОЛГА (Мргуду): Хвала вам, г. попо, скинули сте нам велики терет с врата. То вам нећемо никада заборавити.

БОГОСАВ (обраћа се Олти, учинивши реверанс, тако незграпно, да је одгурнуо све око себе): Пермете му, да вам честитам. Бољи сте полицајац и од мене. И у новине ћу изјаву да дам, ако желите. (Мргуду хвалећи се) А ти, оче попе, пази се због Мргуда, да те ноћас не превари сан. (Киша заплушти. Сви без осврта појуре ка осветљеној кући, не приметивши да је Мргуд изостао. Дуга пауза. Чује се плуштање кише. Грмљавина све слабија. С часа на час осветли муња Мргуда, самог у мрачном хладњаку. Затим плусак мине. Спустило се прозрано летње вече. Искрсавају прве звезде и попци цврче. Замшиљен, Мргуд се лагано упути десно).

Из једне полутамне сенице испадне Спасоје. Мргуд стане као укопан.

СПАСОЈЕ (обазре се и, мерећи погледом Мргуда, куша га): Зорли си ми снужен. Ниси улучио прилику, а?... (Мргуд ћути) Гукни голубе.

МРГУД (мукло): Шта да ти речем? Није се наместило...

СПАСОЈЕ (одмакне се и скрсти руке на леђа, испривши се): Велиш ли, ете, збиљски или се шегачиш?

МРГУД (није начисто да ли Спасоје зна шта се збило у хладњаку, или хоће само да га „испипа“). Зато окреће на ишлу): Полако де, домње Спасо! Много си брз. Хитар срећу прескочи. (Смеју се обојица: Мргуд усиљено, Спасоје шеретски).

СПАСОЈЕ: И баш, ете, ниси се докопао кључа? (Мргуд врти главом тако да се не зна да ли признаје или одриче, смејући се при том и даље преко срца. Спасоје га мери од главе до пете) Јеси или ниси — кажи отворено!

МРГУД (обузет је тамним предосећањем да га је Спасоје уходио, шпијунио. Боји га се, мрзак му је, а желео би и да га мучи неизвесношћу): Дела погоди!

СПАСОЈЕ: Шта да погађам, кад знам. (Мргуд поуми

да нешто изусти, размахне рукама, али се брзо савлада. Спасоје наставља) Јес, јес, све сам видео и чуо. Бејаш у оном честару за плотом, тик хладњака. (Подгуркују се и смеју) Е умеш да се претвараш, као филаделвија. Изучио си највишу школу за ајдуклук. Бравос!... Хтеде чак и мене да насамариш. (Санћим прекорно) То ми је, ете, хвала што сам те целу зиму крио, кад оно пребеже преко Мораве... Него, махнимо то; било па прошло. Сад гледај од чега живиш... Има важно нешто. (Осврћући се узима Мргуда под руку и говори му поверљиво) Стигао ми абер да су Трајило и другари заварали потеру. Ено их у Топоници, код манастира Заове. Склонио их газда Милоје. (Мргуд не може да се одмах опомене)... Онај де, Милоје дућанџија, продавац дувана — што беше, ете, посланик. (Мргуд се сеги) Е, тај!... Код њега ће дружина да очекне, шта ми овде површимо. Ако их зором не затечеш тамо, а ти продужи за Рашанац, Алекси механџији. Милоје ће те одвести својим колима; коњи су му ластавице... А сад... да пређемо на главно. (Упре очи у Мргуда) Добит делимо на равне талове, поштено, братски! (Оштро): Је ли тако Мргуде? (Пружи Мргуду десну шаку. Месец изгрева. Из куће бруји свирка на клавиру. Млин, осветљен. клопара. Јаз бучи).

МРГУД (полако спусти руку у раширену шаку Спасоја. Полугласно): Тако је, брат Спасо! (На месечевој Полусветлости, њих двојица добијају изглед тајанственог, утварастог дуета. Јаче обасјан, Мргуд је испао још крупнији. Скинуо је читу. Космата, маркантна глава и стаситост, према потутуљеном Спасоју, изазива импресију једног чоћно-баштенског, фантомског сусрета доброг и злога духа. Обојица се упуте обазриво кући, застајујући и разговарајући уз живе покрете руку).

СПАСОЈЕ: Елем ноћас, а?

МРГУД: Добро, буње! Обноћ, зором... кад буде.

СПАСОЈЕ: Што пре, то боље. Томаш рано рани, као вештац. (После кратког размишљања) Знаш шта: јавићу ти се ја у згодан час. Нећу, ете, ни легати. (Ишчезну обојица, Месец се помолио цео иза посребрног грања. Звуци се мешају и стапају: клопот млина, бучање јаза, цврчање попаца. Из куће допре Томашев смех. Негде закука кукавица. С прозора Бранко вичући дозива: „Господине попо, Господине попо... где сте, пожурите, чекамо вас на вечеру”).

ЧЕТВРТИ ЧИН

(Мала соба до канцеларије. Између та два одељења врата су отворена. У углу млинске канцеларије — сниска, старинска гвоздена каса. У соби, бели се чисто пресвучен кревет; на застрвеном четвртастом столу лампа у пола одвртута. Напољу месечина. Млин клопара, чује се мукање једне краве, и по неки коњ завришти. — Милан иде напред, с упаљеним ручним фењером. За њим Мргуд. — Милан одврће лампу која засветли.

1

МИЛАН (преко шездесет, висок, танак. с опуштеним, седим брковима): Тако, ту смо, оче попо. Ево ти кревета. Отпочивај, мирно, као божји угодник... Не бојиш се ваљда хајдука? (Мргуд одмахне руком, остави читу на сто и седне на столицу. Милан продужује) Оно, каса је онде (покаже руком на другу собу), али треба доспети до ње. Живот је и хајдуку мио... Што и да меће главу у торбу, (презриво) због пустих пара, па да их јатак предигне. Јатак је гори од хајдука, као потурица од Турчина. А, после, није се сваки одметнуо од закона за сребро и злато: многога су људи у гору отерали. (Мргуд га значајно погледа) Лепо вели песма: Јад јадујем, ником не казујем. (Мргуд се узнемирио. Из далека се чују пушке) Ето, тако сваку боговетну ноћ, већ два месеца. На кога пуцају, да их човек пита? Погодиће невиног; хајдук се бар кривом свети — прави хајдук, дабогме, а не прост зликовац.

МРГУД (топло); Јеси ли ти одавде, друже?

МИЛАН: Из Књажевца, али сам давно овде. Већ и не памтим од кад. Ту су ми гробови жене и деце. Бејах дуго рабација: возио сам брашно у Дубравицу за лађу, и Осипаоницу, за воз. По јовањском мразу и на илијнској при-

пеци... Ехеј, колико сам ти ја господар Томашевих цакова испотоварио, не би ни наш уча могао израчунати. (Тужно) У томе ме и старост стиже. Онда ме узеше да служим по кући. Бог им за ту доброту платио! Иначе бих скончао за туђим плотом.

МРГУД: Имаш ли још кога од рода?

МИЛАН: Никог, сем Оног горе! Чекам да ме позове код деце. И увек му се молим, да не чекам још дуго. (Окреће разговор) Хајде, време је спавању, разговору краја нема... Хоћеш ли, г. попо, да ти прозор застрем? Сметаће ти месечина. (Мргуд климне главом, Милан навлачи завесу и продужује више узгред) Биће да је месец добродио над Милкин Кључ, кад се напољу види као по дану. Сељаци кажу да се то Милкина душа светли и радује. Сада онамо, у Кључу, играју виле и расипљу цвеће.

МРГУД (устане за столом, пруживши руке): То, то ми приповедај, славе ти!

МИЛАН: Знаш ли шта је било с Милком? (Мргуд мимиком потврђује) Е, видиш, ми — сељаци верујемо, да њена душа облеће Стиг и од зла га брани. Зато на Илијн дан обуку цуре празнично руво, нагиздају се као невесте, па носе цвеће и зеленило на место где се она утопила. Тамо се ухвате у коло, певајући неке девојачке песме... Само је све много тужно, жалосно: да човека није зазор, сит би се наплакао... Ако сутра овде преданиш, можеш видети... А сад хајде, да се спава. Балдисао си, капци ти отежали. (Пође).

МРГУД (стави му руку на раме): Остани часак још! Имам да те нешто као брата молим. (Приђе прозору, провири иза завесе, па затим извади испод мантије кључ од касе, пружајући га Милану) Предај, душе ти, ову вражију справу господару Томашу. Дао ми на чување. Ти ћеш га видети раније, јер ја сабајле морам даље. Врати му кључ, да ми лакне!

МИЛАН (одсечно): То ти, мој попо, не смем прими-ти, па да ме још толико молиш.

МРГУД: Онда си ти тај, што се боји хајдука. Али знај: ноћас неће доћи. (Баци немарно кључ на сто).

МИЛАН: Не бојим се ја њих. Камо лепе среће да ме пошљу на онај свет! Него нећу пред господарем да се постидим. Зар он теби поверио, а ја да се плетем у то. Ко сам ја? Слуга... Задржи слободно кључ и сербез спавај: (иронично) нас овде власт чува. (С дубоком побожношћу) И Бог, и Милкина душа рајска... Добра ти ноћ, и здраво да осванеш, оче попо! (Мргуд му ћутећи пружи руку, коју он срдачно прихвати; хтеде је принети устима, али му Мргуд не допусти. Милан отиде).

2

МРГУД (сам. Отстоји неко време размишљајући. Махинално свуче мантију, остави је на столици и остаје у гуњу и чакширама од угаситог шајака. За појасом Наганов револвер, а о левом бедру виси велики нож у лименој канији. Разговарајући сам са собом, Мргуд у једном тренутку извуче нож, чија оштрица заблиста. По том врати га брзо у канију; и, као да се нечег присетио, поново навуче мантију. Поглед му падне на кључ од касе. После кратког оклевања узима кључ са стола и прилази канцеларијским вратима. Пошто је неко време посматрао полуосветлену касу, он наједанпут хитне кључ о њу, тако да овај јасно звекне. Мргуд се тргне и ослушкује. Најзад сед не за сто, и, дубоко уздахнувши, подигне очи к небу и завапи пригушено: „Ђери моја, златна јабуко, погледај ме!... Избави ме,... Голубице!” И загњури главу у обе руке. Дуга почивка. Из механе допире испрекидана свирка хармонике и нека тужна песма. — Мргуд је за столом заспао и сања).

3
МРГУДОВ САН

У Милкином Клучу. Предео некако забачен, тих и тајанствен. Млава гради ту облик кључа. Ту је и најдубља, што се види по местимичним клобуцима на плавој воденој површини. Дуж обале на противној страни, жалосне врбе с гранама савијеним до саме реке. У средини је забатаљена, поцрнела дрвена ћуприја. Испред предње обале, десно, провирује из џбуња огроман натрули корен давно посеченог хроста. Овде су се одмарали Милка и њен отац, када су се с врећама брашна враћали кући из воденице. — Каткад врана гракне и као да негде бућне нешто у воду.

Одједном, звонки девојачки гласови прекину дубоку тишину. Живо разговарајући, пристижу девојке у сеоској празничној ношњи, с низовима дуката и сеферина, и закићене, носе венчиће и бокоре пољског цвећа. Кад се прикупе и згрупишу, ухвате се у коло и певају:

Свануо је Илија дан —
Радуј му се, Милчице!
Цео Стиг је огрејан,
Само твој је студен стан,
потопљена биљчице!

Срце наше не преста
тебе жалит, Милчице!...
Све девојке из места
Вију цветне венчиће,
Да их носи невеста.

Бацају венце и цвеће у реку. У исто време се Млава усталаса, а врбово грање зањиха. Прошуми шум, сличан

шуму кад голубије јато пролети. Девојке се згледају, ослушкују. За тим, загрљене, настављају песму:

Ти си, ти си била то,
Ојађена невесто!...
Проклет свуда неверо,
И неверства вечито
Гонило те проклетство!

Потмуло, из дубине и у басу, последња два стиха понове се сами од себе. Девојке врисну и разбегну се. У том искрсне Мргуд, журно; скоро бежећи. Али пред ђупријом стане као опсенут, ширећи руке. Преко ђуприје трчи, управо лети му у сусрет једна сва озарена сељанчица. Мргуд једва стигне да кликне: „Ђери!” Она га ухвати за руку и обазриво али хитро преведе с ону страну.

У часу, кад њих двоје ишчезну иза жалосних врба, запрашите из даљине неколико пушака.

4

Мргуд се пробуди и ђипи нагло са стола, за којим је спавао. Лампа шкиљи. Кроз завесу се види белина праскозорја. Приђе прозору, малчице га отвори, извирујући опрезно. Напољу је мир, само се чује одмерени клопот млина и кукурекање петлова. Најзад, Мргуд духне у лампу и брзо пође вратима.

У истом часу се појави на њима Спасоје и запречи врата.

МРГУД (устукне, али одмах прикупи снагу. Разјарен, полугласно): Шта ћеш?

СПАСОЈЕ (испрси се): Паре, паре хоћу... У памет се, Мргуде, у мојим си шакама. Не играј се главом!

МРГУД (заповеднички): Склањај ми се с пута, ако ти је твоја мила. Пусти да прођем!

СПАСОЈЕ (не напуштајући врата): Кам' ти кључ, бре?

МРГУД (подругљиво): Вратио сам га. Потражи га у господара Томаша.

СПАСОЈЕ (шкргутне зубима, и пригушено): Тако ли је? Вала, ете, нећеш онда ни ти блага однети. (Енергично ухвати за кваку).

МРГУД (брзо): Куда? Шта си наумио?

СПАСОЈЕ (с крајњом злурадешћу): Да објавим који си ти поп.

МРГУД: Не трси се, то ћу ја сам учинити. (Нешто у тренутку смисли показујући на под канцеларије); Не иди, ...ено кључа!

СПАСОЈЕ (разрогачио очи и у највећој недоумици блене у Мргуда. Затим се одмакне од врата и приближује канцеларији. Звера, буљи очи, док кроз јутарњу полутаму не угледа клуч на поду): Јес' часнога ми крста!... Откуд ту? (Наједанпут се окрете Мргуду осино) Ти већ, ете опељеши касу! А?

МРГУД (стоји крај самих врата, раширених ногу, крупан, уздигнуте главе, а левом руком држи кваку): То теби остављам... ти да одкључаш. Мени паре не требају; узми све. Одох ја...

СПАСОЈЕ (прискочи му): Стој, не погини лудо!

МРГУД (лако га одбије): Окани ме се, отступи!... Хоћу да се предам, сам. Шта ћеш ми ти за то. Уцену за главу моју, узми ти из касе. Честити Томаш прежалиће штету, а на тебе сумња нема да падне. Сви ће веровати — ја похарах. Нека верују! На мене је и онако све сваљено, па нека натоваре и то... Само, ево (меким гласом) молим ти се, — пусти ме!... сад ме пусти... Нисам се ја хајдук родио, већ ме за хајдука огласише. А мени је горско царовање досадило. Дај да се предам власти, како приличи — очи у очи! Да за мном не јури више потера, — да се хајка више

не диже на ме... (Спасоје, затуривши руке за леђа, згурен, посматра га изазивачки) Не гледај ме тако душмански! Кунем ти се чедом изгубљеним — истину ти говорим... Остане ли глава на раменима, врнућу се овој воденици: да вучем вреће и цакове, да терет олакшам брату сељаку,... и о мање греха пред Вечног Судију изађем... Прашћај, Спасоје, и с Богом остај!

СПАСОЈЕ (опет му прискочи): Ако се мрднеш, викаћу!

МРГУД (снажно га одгурне и у магновењу извуче нож. Не приметивши нож, Спасоје поново налети; али га Мргуд једним убодом у груди обори, и ишчезне).

СПАСОЈЕ (копрцајући се у самртном ропцу, пригушеним гласом дозива): У помоћ!... Хајдуци!... (Зора је зарудела).

КРАЈ.

Белешка о приређивачу

Зорка Стојановић, рођена 1963. године у Пожаревцу. Живи и ради у Малом Црнићу. До сада је објавила четири збирке поезије: „Кад бразде клијају“; „Чекајући свитања“; „Једино имање“, заједно са Радетом М. Обрадовићем, и „Певај оком“.

Аутор је монографије 130 година постојања библиотеке „Србољуб Митић“ библиографије радова Милицава Миленковћа и библиографије Ане Дудаш.

Радове је објављивала у разним књижевним часописима, а заступљена је и у бројним антологијама. Поред поезије пише критике и есеје. Поезија јој је превођена на немачки, италијански и македонски језик.

Члан је Удружења књижевника Србије.

Литература:

- Божидар С. Николајевић/ Из минулих дана, 1986.
- Српска библиографија 1868-1944. књ.12.
- Југословенски књижевни лексикон 1971.

Зорка Стојановић
ОЖИЉЦИ ПРЕБОЉЕНИХ РАНА
Избор из дела Божидара С.Николајевића

Едиција
Стишки књижевни круг

Књига XXIV

Издавачи:

Браничевско-стишка књижевна заједница
Библиотека „Србољуб Митић“ Мало Црниће

За издаваче:

Милисав Миленковић
Зорка Стојановић

Коректура и лектура:
Татјана Живковић

Идејно решење корица:
Иван Д. Петровић

Технички уредник:
Жељко Деветак

Штампа:
Стојадиновић
Петровац на Млави

Тираж: 300

ISBN: 978-86-87003-33-0

САДРЖАЈ

ДОГОРЕЛИ КРОВ	13
ПЕСМЕ	75
МИЛКИН КЉУЧ	129

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-2

821.163.41-1

821.163.41.09 Николајевић Б. С.

НИКОЛАЈЕВИЋ, Божидар С., 1877-1947

Ожиљци пребољених рана : избор из дела
Божидара С. Николајевића / [приредила] Зорка
Стојановић. - Мало Црниће : Библиотека
"Србољуб Митић" : Браничевско-стишка
књижевна заједница, 2014 (Петровац на Млави
: Стојадиновић). - 196 стр. : ауторова слика
; 21 cm

Тираж 300. - Стр. 5-6: Уместо предговора /
[Зорка Стојановић]. - Стр. 7-12: Божидар С.
Николајевић / Зорка Стојановић. - Белешка о
приређивачу: стр. 191. - Библиографија: стр.
192. - Садржај: Догорели кров ; Песме ;
Милкин кључ.

ISBN 978-86-87003-33-0 (БСМ)

1. Стојановић, Зорка, 1963- [приређивач,
сакупљач] [аутор додатног текста]

а) Николајевић, Божидар С. (1877-1947)

COBISS.SR-ID 211119884